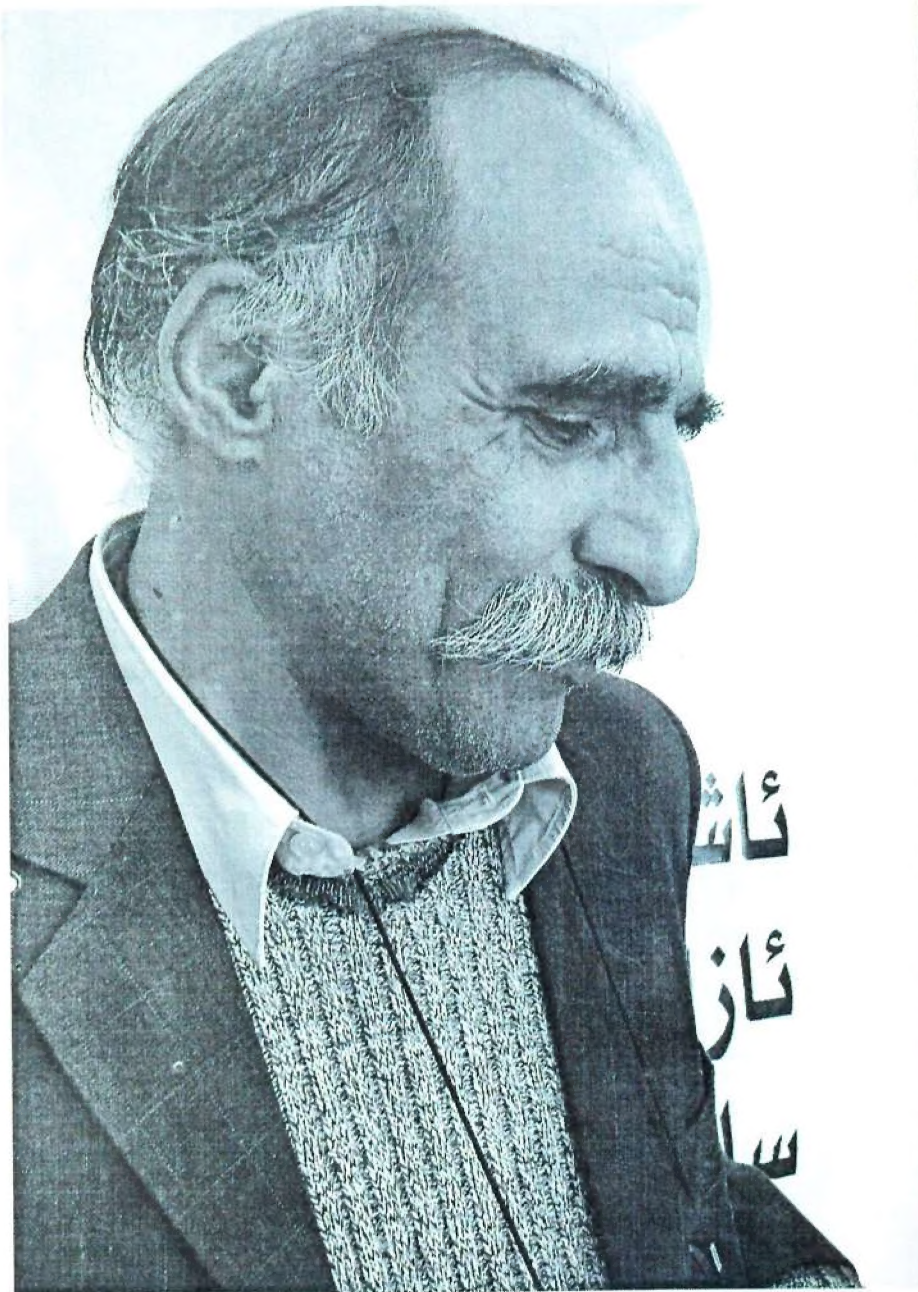
ڕۆڤار 42

مەنسوری یاقوتی

مرۆڤی چیرۆك و چیرۆكی مرۆڤ

بڵاوکراوەیەکی ڕۆشنبیرییە و هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دوو مانگ جارێك دەریدەكات

سەرپەرشتیاری گشتی
شێرکۆ بێکەس

ڕاوێژکار
ئەکرەم قەرەداخی

سکرتێری ڕۆڤار
یاسین عومەر

سەرپەرشتیاری هونەری
قادر میرخان

مۆنتاژی کۆمپیوتەر
ئاسۆ سەعید

سەرپەرشتیاری چاپ
فەرهاد ڕەفیق

ڕۆڤار بڵاوکراوەیەکی ڕۆشنبیرییە هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دوومانگ جارێك دەریدەکات

ناونیشان
سلێمانی- شارێی سالم
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

لە دەرەوەی وڵات
Tel: 00441628477660
Fax: 00441628486008

Web Site
www.sardam.info

Email
Sardam@sardam.info

چاپخانەی ڕەنج

ژمارەکانی ڕابردوو

ئیبراهیم ئەحمەد، محەمەد مەولود (مەم)، کەمال مەزهەر، لەتیف حامید، سوارەی ئیلخانی زادە، محێدین زەنگەنە، ئەحمەد هەردی، یەڵماز گۆنای، ئیسماعیل بێشکچی، موحەرەم موحەمەد ئەمین، دڵدار، مەستورەی ئەردەڵانی، مەولانا خالیدی نەقشبەندی، جەمال عیرفان، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، جەلالی میرزا کەریم، عەبدولخالق مەعروف، هێمن، حسێن حوزنی موکریانی، ئەمین فەیزی، کامەران موکری، جەلال تەقی، حەمە ساڵح دیلان، هەژار، شاکیر فەتاح، کاکەی فەلاح، عەلائەدین سەجادی، شێخ محەمەدی خاڵ، حسێن عارف، عەلی ئەشرەفی دەروێشیان، سەلیم بەرەکات، پێشەوا قازی محەمەد، مەحمود مەلا عیزەت، فایەق بێکەس، عەبدوڵلا پەشێو، جگەر خوێن، بابە تاهیری عوریان، عەرەب شەمۆ، دڵشاد مەریوانی.

لە گوزەری بادا

بیۆگرافیای مەنسوری یاقوتی، بە پێنوسی خۆی

و: جەلیل ئازادیخواز

ژیانی من بە شێوەیێکی گشتی و ورد لە سێ کتێبدا نووسراوە کە هیچکامیان تا ئەمڕۆ بڵاونەکراونەتەوە. ١- پاییز و پەپوولە ٢٠٠ لاپەڕە بیۆگرافی ڕێگانەدراو بۆ چاپ

٢- لە گوزەری بادا. ٢٠٠ لاپەڕە، چیرۆکی درێژ. ڕێگانەدراو بۆ چاپ.

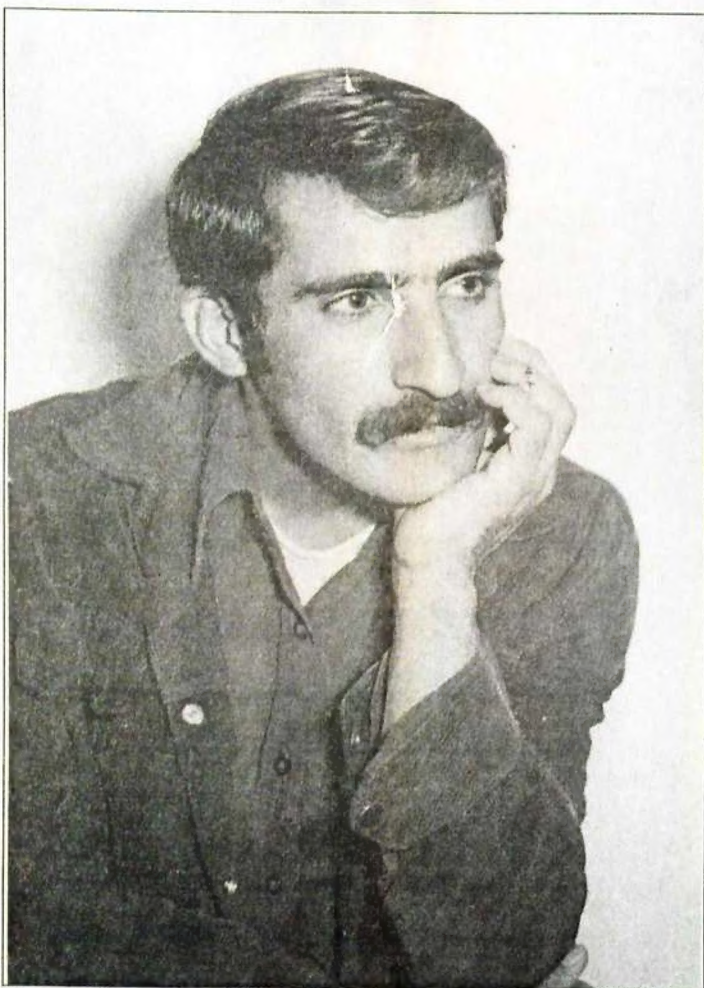
٣- شەوی داڵەکەرخۆرە. ٣٠٠ لاپەڕە، کۆمەڵە داستان. نەکونجاو بۆ چاپ.

ژیانی من هەر وەك گوێوژێکی کێوی وایە کە لە لابەلای زنار و تاشەکانی زاگرۆسەوە سەوز بووە و بێ پسانەوە گژەبا رای دەوەشێنێ و زریان و بەفرەلێز و شەستەبارانی گورزوەشێن نەوازشیان کردووە.

لە ڕۆژی ٥ی ڕەشەمێی ساڵی ١٣٢٧ لە گوندی «کێوەنان» لە دایك و باوکێکی هەردوو کورد و پشتاوپشت کورد لە دایك بووم. باوکم لە گوندی «سیرکۆ»وە دێت بۆ کێونان و لەوێ ژن دێنێ. ڕەچەڵەکی ئێمە لە بنەڕەتدا سەر بە ناوچەی «کولیایی»یە کە لە باکوورەوە دەگاتە قوروە و لە خۆرهەڵاتەوە سنقور و لە باشوورەوە کرماشان و لە خۆرئاواوە کامیران. زێدەکەم زنجیرە چیایەکی بەرز لە بارەشیان گرتووە. لەوانە چیای بەرزی «داڵەهۆ» و بەرزاییەکانی «کەشکەمیر»

هۆڵە و کێوەنان بنەیل کەشکەمیر

هوێردە ئێلاخان منیش کردە پیر

لە دەورانی منداڵیا بەو ئەفسانانە گەورە بووم کە دایکم دەیانی گێڕایەوە و باڵاکردنم هاوڕێی خوێندنەوەی شانامەی کوردی کوڕی شەوان بوو.

ئێستاش زرانەوەی ئاهەنگ و ئاوازی ئەو شانامە خوێندنەوەیە لە گوێمدا دەزرێتەوە و هەستێکی سەیر و رازاوی لە گیانمدا بڵێسە

دەکێشێ و بێقەرارم دەکا. ئێستاش نازانم بۆچی باوکم ئەوماڵەی کە من تیایا لەدایك بووم، لەگەڵ زەوین و باخی هەڵووژە و کانیدا بە جێی هێشت. بە داخەوە ئیمە کۆچمان کرد بۆ کرماشان. لەو شارەدا گالێسکە و گاریەکان لە هاتووچۆدا بوون و باران دەباری. کاتێك کە گەیشتینە شار لە کۆڵانی (پشت بە دەنە) لە پاڵ مردووشۆرخانەیەکدا شوێنمان گرت. لە قوتابخانەی «داریوش»دا دەرسم دەخوێند. ئەم قوتابخانەیە هینی ماڵی کامکار بوو کە بنەماڵەیەکی کەلتووریست و شارستانیخواز بوون. لەو قوتابخانەیەدا «ئەمیری کامکار» بە داستان خوێندنەوە بە شێوەیێکی جوان و سەرنجڕاکێش کە بۆ ئێمەی دەخوێندەوە منی بەرەو کتێب و خوێندنەوەی کتێب ڕاکێشا. کتێبخانەیەك بوو کە شەوی بە ڕیاڵێك کتێبی ئەدا بە کرێ. هەموو کتێبەکانی ئەو کتێبخانەیەم خوێندەوە و ئەو ساڵە لە قوتابخانەدا کەوتم. ساڵی دوایی هەموو کتێبەکانی کتێبخانەیەکیترم خوێندەوە کە کتێبخانەی «ئاخەلیل» بوو کە ئێستاش ئاخەلیل هەر ماوە. بێ ئامان و پسانەوە کتێبم دەخوێندەوە. هەرچی دەگەیشتە دەستم

دەخوێنەوە. مامۆستایەکی ئەدەبمان هەبوو ناوی «سادق» بوو. دنەی دام کە بنووسم. قۆناغی دواناوەندی و ئامادەییم لە دواناوەندی «کەزازی»دا دایە سەر کە کۆی مامۆستای خوێندەواری چاکی لێبوو، وەك:

١- ئەسغەری واقدی، شاعیری کرماشانی

٢- عەباسی سەرمەدی، کۆکەرەوەی کۆمەڵە هۆنراوەی هۆنەرانی ئەمڕۆ

٣- مەسعوودی گوڵزاری، مامۆستای مێژوو، توێژەری مێژووی کرماشان

عەباسی سەرمەدی مامۆستای فەلسەفە بوو، رۆڵێکی یەکجار کاریگەر و گرینگی لەسەر ژیان و چارەنووسی من دانا. بە تایبەتی ژیانی ئەدەبی.

قوتابخانەی کەزازی دوو خول زیندانی سیاسی لە قوتابخانەکەی دایە دەرەوە. ١٩ ساڵ بووم کە سەرم لە ساواك و زیندان و پۆلیس و دادگای سەربازی دەرهێنا. لە خولی تاقیکردنەوەدا بووم و خەریکبووم وڵامی پرسەکانی فەلسەفەم ئەدایەوە کە عەباس سەرمەدی هات و وتی: کارگێرانی «ساواك» (پۆلیسی سیاسی دەسەڵاتی شا) لە نوسینگەی بەرێوەبەر چاوەرێت دەکەن.

ئێمە یەکەم تاقمی زیندانیی سیاسی بووین دوای رووخانی دەوڵەتی میللی دوکتۆر موسەدق. ئەوساڵەش هەر کەوتم. بە شێوەی هەمیشەیی و رەوتی خۆیان دەستیان دایە کۆیەکی زۆر لە فایل دروستکردن و ساختەکردن بۆ ئێمە کە کۆمەڵێ قوتابی بووین.

دەورانی «سپادانش»م (مامۆستای گوند لە بری سەربازی) لە شاری «هەشترود»دا یا لە «سەرداسکەند» لە ئازربایجانی خۆرهەڵاتدا دایەسەر و ساڵی ١٣٥٠ کە بە راستی عاشق و ئەوینداری مامۆستایی بووم و سەرمەشقێکی وەکو عەباسی سەرمەدی و سادق و ئەسغەری واقدی خولیا و مەکۆی سەرنجم بوون، چووم بووم بە مامۆستا. مامۆستای گوند لە ناوچەی کولیایی و گوندی «چوارملان» لە نزیك زێدی خۆمەوە. لە گوندی چوارملاندا بۆ ماوەی سێ ساڵ بە هەموو شەوق و تاقەت و ئارەزووی خۆمەوە...

ئارماناخوازی لاویەوە وانەم وتەوە و لە ناو فرمێسك و گریانی خەڵکدا پاش ماڵئاوایی چووم بۆ گوندی «مەیدان» لە نزیك سنووری قوروە. لەوێ بوو کە داستانی درێژی «چرایەك بە سەر مادیان چیاوە»م نووسی. بڵاوبوونەوەی ئەم کتێبە هەندێ لە دەربەگە توند و تیژەکان و ساواکی دژم هێنایە جموجووڵ و لە ژێر گوشاری ساواك و هەندێ لە دەربەگەکانی ناوچە ناچار بووم ماوەیەك لە شاری سونقووردا دەرس بڵێمەوە. لەوێش لە ژێر گوشاری ئێسکشکێنی پۆلسی سیاسیدا ناچار بووم بەرەو کرماشان کۆچ بکەم و بوومە مامۆستای قوتابخانەی «کۆیا».

ساڵی ١٣٥٢ یەکەم کۆمەڵە چیرۆکم بە ناوی «زام» بڵاو بۆوە. ئەم کتێبە لە لایەن ناوەند و کۆڕ و کۆمەڵ و رووناکبیر و خەباتکارانی ئەو سەردەمەوە پێشوازی باشی لێکراو. «باقری موئمنی» توێژەر و رخنەگری ئەدەبی و نووسەر کە لە بنەڕەتدا کرماشانیە کتێبەکەی خوێندبووەوە.

لە کۆمەڵەی زامدا چیرۆکەکانی «فیسقە، هەنگی ژێر، گورگ» سمبولیکن و داستانی «ژێرپرد، ژیری درەخت» رەگەزی سوررئالیستییان هەیە و چەند داستانی رئالیستی کە لە ئاخاوتنێکی رووبەڕوودا باقری موئمنی لەسەر رئالیسم قوتابخانەی قۆناغسازی سەردەم جەختی کردەوە، لە ژێر کاریگەرێتی روانگە و بۆچوونەکانی موئمنیدا رەوتی بەرهەمەکانی من رەنگ و بۆی رئالیسمیان بە خۆوە گرت و بووە مایەی ئەم بەرهەمانەی خوارەوە کە تا کاتی سەرهەڵدانی شۆڕشی ئێران هاتوونەتە دنیای بوونەوە.

١- «گوڵخاس»، کۆداستان تا چاپی حەوتەم.

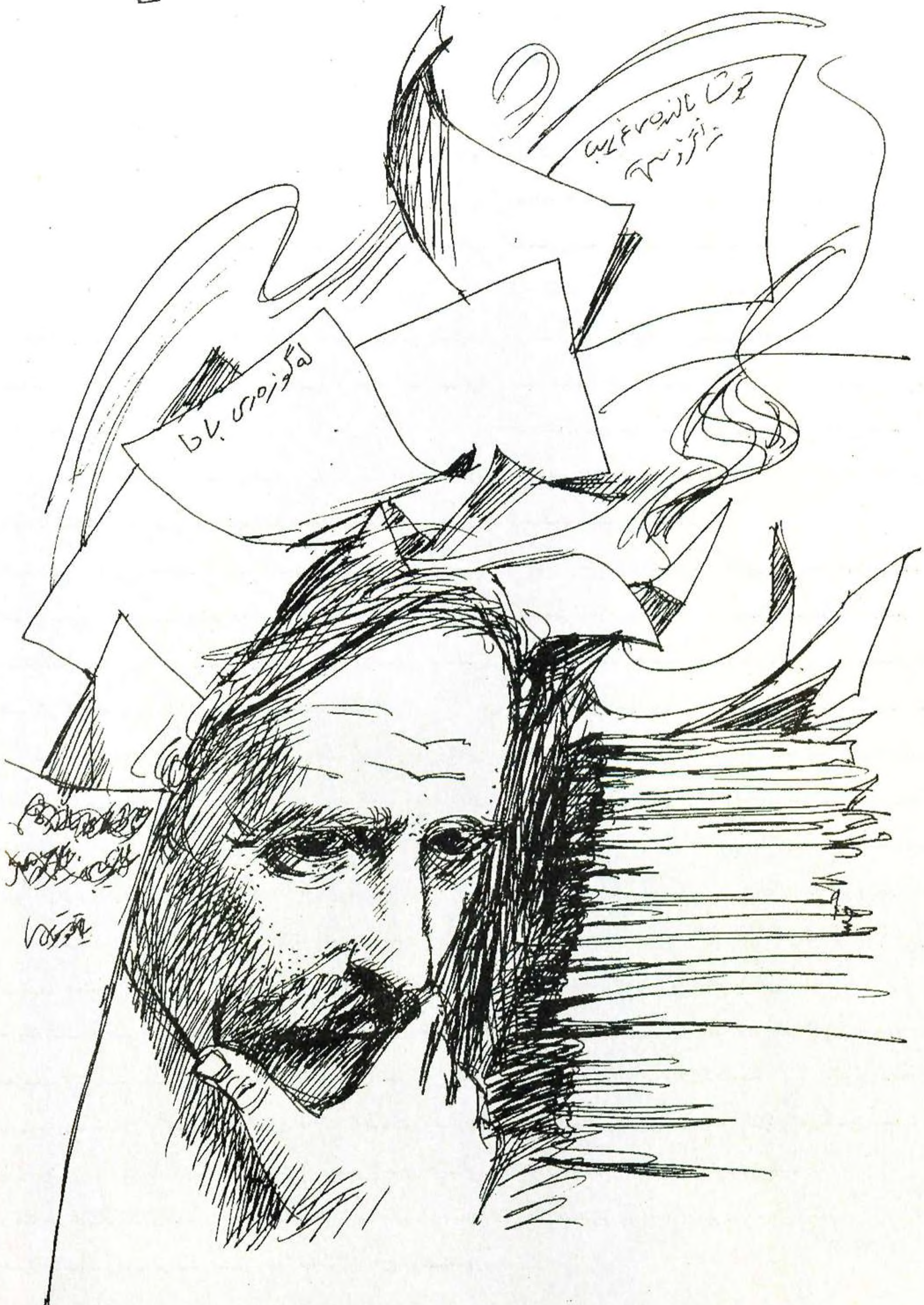
٢- «منداڵی من»، کۆداستان تا چاپی یازدە.

٣- «چیرۆکەکانی ئاسکدەرە»، کۆداستان تا چاپی سێیەم.

٤- «ساڵی کۆرپە»، کۆداستان تا چاپی یەکەم، بەرەوەی خەڵاتی باشترین کتێبی ساڵ، هەڵبژێراوی لیژنەی کتێبی منداڵ.

٥- «پاجۆش»، چیرۆکی درێژ چاپی هەشتەم.

٦- «لە ژێر خۆردا»، چیرۆکی درێژ چاپی یەکەم.

٧- «چرایەك بە سەر مادیان چیاوە»، چیرۆکی درێژ، چاپی سێیەم.

لەگەڵ هەستانەوە و راپەڕینی خەڵکدا لە دەوڵەتی سەربازی «ئەزهاری»دا دەستگیر کرام و هەموو کتێبەکانی کتێبخانەکەم لە لایەن ساواکەوە تاڵان کرا و باری دوو پیکاپ کران و بران.

جارێکی دیکە زیندانی «دیزڵئاباد» و بەسەربردنی ماوەیەکی تری ئەمەن و پاشان رەوانەی «کۆمیتەی هاوبەشی دژە خراپکاری» کرام لە تاران. بە هاتنە سەر دەسەڵاتی دەوڵەتی «بەختیار» دەرگای هەموو بەندەکان کرایەوە و منیش ئازاد بووم.

ماوەی شەش مانگ لەسەر رۆمانێ بە ناو «جووتیاران» کارم کرد. ئەم رۆمانە وێنەیەکی گشتی و هەمەلایەنەیە لە ژیانی جووتیارانی کوردی ناوچەی کولیایی.

وێنە و روالّتبەندییەکی تەواو لە سیستەم و رێکخراوەی ئەرباب و رەعیەتی. ئەم کتێبە دوای شۆڕشی ئێران لە لایەن ناوەندی بڵاوکردنەوەی «شەباهەنگ»ەوە بڵاو کرایەوە.

لە مانگی خەرمانانی ساڵی ١٣٥٨دا بڕیاری لەسەرکار لابردنم کە دێرێ زیاتر نەبوو، بێئامادەبوونی خۆم لە کۆبوونەوەیەکدا بە پێی روانگە و بۆچوونی شوورای شۆڕش دەرکرابوو درایە دەستم و لە کاری مامۆستایی دەرکرام. مامۆستاییەك کە بە راستی خۆشم دەویست و عاشقی بووم و بەشێك بوو لە ژیانم.

نە دادگایی کردنێ، نە پرسێ نە وەڵامێ، نە هۆیەك نە بەڵگەیەك، نە تاوان خستنە پاڵێ، بە خۆم وت لێی گەڕێ، مێژوو لەمەڕ ئەم بڕیارە نادادوەرانەوە داوەری خۆی دەکات. بێ ئەوەی کوێ بدەمە تازە بە دەوران کەیشتووان کە هەموو پێشینەی فەرهەنگی منیان سڕیبووەوە بێ ئەوەی لە هیچ کارێکیتردا پسپۆڕ بم، چون هیچ پیشەیەکم نەدەزانی ناچار و نابەدڵ بەرەو دنیا و ژیانی کرێکاری کشام و چام.

لە کۆمپانیایەکی رێگەوباندا کارم دەکرد کە لە کاتی تەقینەوەی نووسینگەی ناوەندی «حیزبی جمهوری ئیسلامی» لە تاران هاتن بە دوای مندا و ئەم کارەساتە بووە بەهانەیەك بۆ کوشتن و بڕین و لەناوبردنی نیشتمانپەرستان و ئازادیخوازان و ئازادیویستان لە سەراسەری وڵاتدا. چەند رۆژ دوای ئەو تەقینەوەیە کە تا ئێستاش روون نەبووەتەوە کە کاری کێیە، چەکدارانە و بە کۆمەڵ هەڵیان کوتایە سەر ماڵەکەم و هەموو ماڵەکەیان هەڵوەشاند و خراپ کرد و گەڕان، کە دیسانەوە کتێبخانەکەم تاڵان کرا. چون دەستیان بە خۆم نەکەیشت، هەموو بنەماڵەکەیان بە بارمتە گرتم و رەوانەی زیندانیان کردن. بێ ئەوەی بچووکترین تاوان و گوناهیان هەبێ.

ناچار بووم لە شارەکەی خۆمدا نەمێنم و بڕۆم بۆ تاران. سێ ساڵی تەواو لە کارخانە و کارگە و ناوەندەکانی بەرهەمهێنانی تاراندا لە «یافتئاباد» و «عەلیسەوز» و شەقامی یەکیەتی لە رۆژهەڵاتی تاراندا کرێکاریم کرد. فەراشی، پاسەوانی، ئاسنگەری و کۆڵبەریم کرد.

هەم لە تاڵانی ساڵی ٥٦دا و هەم لە تاڵانی ساڵ و هاوینی ٦٣دا هەموو دەستنووس و داستان و رۆمان و تەرح و فیشەکانم تاڵان کران و بە چەپاو چوون.

لە کارخانەدا بارودۆخ جۆرێ نەبوو کە بتوانم بخوێنمەوە یا بنووسم، هەموو هەویا و ئەوینی من نووسەری بوو، ئەویشیان لێ سەندم. رۆژی ٦ی خاکەلێوەی ساڵی ٦٣ یەکێ لە ئاشناکانم کە پێوەندی هاوەڵی و دۆستایەتی لەگەڵم هەبوو بە داخەوە کورد و خەڵکی گوندی «پارینە» بوو، هاورێ لەگەڵ چەند مەئموور لەناو کارخانەدا دەستگیریان کردم. وتبووی کە من هەڵهاتووم، هەر ئەم رستەیەی ئەو بووە هۆی ئەوەی کە بمدەن بە دادوەری شاری کرماشان و وەك هەڵهاتوویەك بمگێڕنەوە بۆ ئەوێ. داوایان لێ کردم بچمە سەر تەلەفزیۆن و قسان بکەم. قبوولم نەکرد و رەدم کردەوە. چوار ساڵی تەواو رۆح و رەوانیان خستە ژێر گوشارەوە، دەیانویست لە سەر شەڕی ئێراق و ئێران رۆمانێك بنووسم، قبوولم نەکرد و نەکرد، ئامانج بوو بە پێنج ساڵ زیندان.

باشترین دەورانی تەمەن و ژیانم کە دەکرا تەرخانی نووسین و بەرهەمهێنانی ئەدەبی و ئافراندنی کەلتووری بکرێت، بە با چوو.

کاتێك کە لە زیندان هاتمە دەرەوە، دۆستانی خەباتکاری ڕێگای ئازادی پێشوو! خۆیان لێ دوور دەخستمەوە، چەسپابوون بە ژن و ژیان و کار و مەقامەوە. هەموو ئەو ئاوات و ئارەزووە جوانانەی کە لە پێناویاندا گاڵتە و سووکایەتیان بە دیتران دەکرد و شەقڵیان پێوە دەنان و جنێویان ئەدانێ، با بردبوی، فڕێ درابوونە گڵەجانەی ناو و نانەوە.

ئیتر کەس «مەنسووری یاقووت»ی نەئەناسی، یا نەیدەویست کە بیناسێ. دیسانەوە ناچار بووم بۆ درێژەی نان و ژیان روو بکەمەوە کارخانەکان.

پێنج ساڵ لە تەمەنم لە ناوەندی کارەبای بێستووندا لەناو چوو. هەشت ساڵ لە کارخانەی ئاردی شاری سونقوردا با بردی. هیچکەس نەیدەویست بۆ چرکەساتێ بیرکاتەوە کە

مەنسووری یاقووتی نووسەرە و دەبێ کاتێکی بۆ بلوێ و لە گۆشەی ماڵێکدا خزمەتی ئەدەبی وڵات بکات.

لەگەڵ ئەم هەموو تەنگەژە و گرفتاریانەدا کۆمەڵە چیرۆکی «تووشای باڵندەی غەریبی زاگرۆس» نووسرا و بڵاوکرایەوە و لە زەمین و نوێنی کار و ڕەنج و زەحمەت و دەرد و ئازار و برسیەتیەوە کۆبەرهەمێك لەدایك بوون و سەریان هەڵدا:

١- ئەفسانەی سی ڕەنگ، چیرۆکی درێژ

٢- تراژێدیای یەدگرد، ڕۆمانی مێژوویی ڕێگەنەدراو بۆ چاپ

٣- پاییز و پەپوولە، بیۆگرافی، ڕێگەنەدراو بۆ چاپ

٤- لە گوزەری بادا، چیرۆکی درێژ، ڕێگەنەدراو بۆ چاپ

٥- کۆڵان بە کۆڵانی کرماشان، کۆمەڵە چیرۆك، ڕێگەنەدراو بۆ چاپ

٦- ئاگر و ئاواز، کۆمەڵە چیرۆك، ڕێگەنەدراو بۆ چاپ

٧- شیعر و جادوو، داستانی درێژ، ڕێگەنەدراو بۆ چاپ

٨- هێڵی سنوور، کۆمەڵە داستان

بە هۆی بڵاونەبوونەوەی کتێبەکان و ڕێگانەدرانیان، هەندێ قاوی وا داکەوتووە و بڵاوبۆتەوە و تا رادەیەکیش وەك راستی و واقعیەت قبووڵ کراون. وەك ئەوەی کە گوایا من مردووم، یان لە

هەندەرانم و لەوێ دەژیم. کە لە زیندان هاتمە دەرەوە هەواڵێك لە رادیۆکانی دەرەوەی وڵات بڵاو کرایەوە کە گوایا من (شەهید) کراوم!

وەك دەڵێن لە هەندێ وڵات، ئێرانیەکانی ئەوێ و لایەنگرانی ئەدەب کۆڕ و کۆبوونەوەی ماتەمینیشیان بەرێوە بردووە. خۆم بە گوێی خۆم ئەم هەواڵەم لە یەکێ لە رادیۆکانەوە بیست. ئەم هەواڵە بڵاو کرایەوە و بەرپرسانی ناوەندەکانی بڵاوکردنەوەش نەیانوێرا نە تەنیا کتێبەکانم چاپ کەن، بەڵکو ناویشم قەدەغە کرا و کەس ئامادە نەبوو ناوم بێنێ. ئێستا زۆرێ لە بەرپرسانی ناوەندەکان باوەڕ ناکەن کە زیندووم. ئەوانەی کە ئەم پرۆژەیان گڵاڵە کردبوو، توانیان ناوی مەنسووری یاقووتی لەبیر و یادی چەندین ئەوە پاك کەنەوە. لەم ساتەوەختەشدا گۆڕەپانەکەیان سپاردە کەسانێك و هەوڵ و دەرفەتی تەواویان بۆ رەخساندن تا خۆ بنوێنن و لۆتیگەری کردەوە و ئاکاریان دەنگ باتەوە. هاورێ لەگەڵ ئەم پرۆژەیەدا لە لێشاوی نووسین و بەرهەمەکانی خۆیاندا دەستیان دایە هێرش و رووخاندنی کەسایەتی من و بەرهەمەکانم. وەك کتێبی: «ئێمەش جەماوەرێکین».

لە زینداندا دووچاری نەخۆشی سەرع بووم، جۆرە سەرعێکی تایبەتە، ناچار و تا دواساتەکانی تەمەن دەبێ دەرمانێ بەکار بێنم بە ناوی «کاربامازیبین» یا «ترگتول».

بەرهەم و بەرەنجامی پێنج ساڵ زیندان و یەکسلوولی نەخۆشی گورچیلە و کەوتنی ددانەکان و لەناوچوونی لەسە و کەمبوونی حوکمی چاوەکانم.

نە ددان ما و نە حوکمی چاو و نەددەم و نە لێو و...

ئەو قامچیانەی کە بە وایەری کارەبا ئەیاندا لە ژێر پێم، ئێستا خەریکن کاریگەرێتی خۆیان دەردەخەن.

ئەمە ئەنجامی بەرهەمی ژیانی نووسەرێکە لە وڵاتێ لە وڵاتەکانی دنیای سێیەمدا کە بە خاتری نووسینی چیرۆك دەبێ ئاوەها سزا ببینێ و پاداش بدرێتەوە تا ئیتر هیچکەس نەوێرێ بەرەو خوێندنەوە و کتێب و بەدەستهێنانی ئاوەز و زانست و خولقانی ئەندێشە بروات.

من بێ ئەوەی ئاگاداری ئەم هەموو سزایە بم لە تەمەنی نزیك بە چواردە ساڵیەوە سەرقاڵی کاری نووسین بووم. یەکەم کورتە چیرۆکم کە بڵاو کرایەوە ناوی «ماشای خان» بوو. کە لە لاپەڕەی ئەدەبی «دەریچە»دا لە گۆڤاری «تاران موسەوەر»دا کە «حەسەنی شەهرزاد» بەرێوەی دەبرد بڵاو کرایەوە.

شەهرزاد لە لاپەڕەکەی خۆیدا هەندێ بەرهەمی دیکەی منی بڵاو کردەوە. من زۆرتر لەوەی کە بنووسم دەمخوێندەوە. لە هەموو بوارەکاندا، فەلسەفە، کۆمەڵناسی، ئابووری، رەوانناسی، بە تایبەتی مێژوو و بە شێوەیەکی زۆر تایبەت مێژووی کۆنی ئێران. پێم وایە لە دەورانی لاویدا زۆربەی هەرە زۆری ئاسەوارەکانی هۆنەرە کلاسیکەکانم خوێندبۆوە. چیرۆکێ لە گۆرکێ نەما کە من نەمخوێندبێتەوە. بەرهەمی نووسەرانی دنیا لە رووس و فەڕانسا و ئەمریکا تا ئەو جێگایەی کە وەرگێڕابوون و لە دەستابوون خوێندمەوە. بەڵام نووسەری ئەزموونی ژینی دەوێ کە دەبێ لە پێناویدا ژیان بکەیتە قوربانی. پشتیوانی ئاوەزی و فکری هونەری نووسینە کە دەبێتە کتێب. لە بەرهەمێکدا کە گەرما و خوێنی ژیان نەبێت و خۆی نەنوێنێ ئەو بەرهەمە هەرچەندە پسپۆڕانە نووسرابێ لە دوا ئاکامدا ناتوانێ بەرهەم و خولقاوێکی کاریگەر بێت.

رەخنەی بنەڕەتی و هەمەلایەنە لە پاڵاوتن و پێشخستنی بەرهەمدا رۆڵی کاریگەر و گرنگی هەیە. ئەم رەوت و رەوەندە ئازاراویەی ژیان کاریگەرێتی خۆی لەسەر دانەدانەی چیرۆك و هەموو بەرهەمە خولقاوەکان داناوە. رەخنەگری ئەدەبی ناتوانێ بێ خوێندنەوە و لێکدانەوەی قۆناغ و دەورانەکانی ژینی نووسەر و پرۆسەی بوون و ژیانی لەسەر بنەڕەتی ئەگەرە زەینیەکانی خۆی یا ئەم و ئەو یا ئەو خوێندنەوانەی کە بوویەتی و لەبەر رۆشنایی تیۆرە داڕێژراوەکان کە لە جۆر و شێوەی ژیانێکیتر لە دنیایەکی

پێشکەوتووتردا خێزاون بکەوێتە داوەری و ڕەخنە و توێژینەوەی بەرهەم یا بەرهەمەکانی مەنسووری یاقووتی.

هەل و دەرفەتی نووسینیان لە من سەند. هەل و دەرفەتی ژینیان لێ زەوت کردم. تا ئێستاش دەرفەتێ نەڕەخساوە و هەر سەرگەرمی پەنجە نەرم کردنم لەگەڵ گرفتەکانی بێ ژیواری و ئیشیدا.

نەمتوانیوە ساتێ بە ئارامی و ئاسایش و بێ دڵەڕاوکێی ترسی مان و برسیەتی خۆم تەرخانی ئافراندن و بەرهەمێ بکەم وا دیارە بە ئەنقەست و خوازراو بار و دۆخەکەیان وا ئامادە کردووە کە لە پێناو پارووە نانێکدا هەموو کات و ساتم لە دەست بدەم و بکەمە قوربانی. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا کۆمەڵە چیرۆکی، «هێڵی سنوور» کە لە بارەی ئەنجام و لێکەوتنەوەکانی شەڕی هەشت ساڵەی ئێران و عیراقەوەیە تەواو بووە و ئەم بەرهەمەم خولقا.

ئێستاش بە خاتری ئەو پارووە نانە ناچارم لە هەفتەنامەیەکی ناوچەییدا کات و سات و ژیانم لە دەست بدەم و بڕوات، ئەویش لە ڕاستیدا بە خاتری هیچ و کەمترین مووچە کە ناکاتە پارەی دوو گوونی برنج، پیشەی ڕۆژنامەوانی پیشەیەکی کوشەندەیە ڕێك وەك ئاش دەمێنێ دەبێ بەردەوام گەنم ئامادە کەیت و بیکەی بە گەلوویدا. تەنیا نیم هاوسەر و کچۆڵەیەکم هەیە کە ئێستا لە پۆلی سێی ناوەندیە هاوسەرەکەم مامۆستا و وەك خۆم لە کار دەرکراوە. ئەویش بوو بە قوربانی شەپۆلی کوێری پاكسازی و لابردن.

کەسانێ دەستیان داوەتە ڕەخنەی کارەکانی من بێ ئەوەی هیچ توێژینەوە و ناسینێکیان لە قۆناغەکانی ژیانی من هەبێت و دەورانی نووسەری من بناسن. بێ ئەوەی سرنجی کۆی بەرهەمەکان بدەن بە پاڵپشتی فرمولە زەینییەکانی خۆیان و ئەو بۆچوونانەی کە

زۆربەیان مستەوردن رەخنەکانیان تەنیا لە پێناو تیژ کردنی ویستی رۆژدا یا ویستی دەسەڵاتدا ئاراستە کردووە.

تەنیا رەخنەیەکی کورت بەڵام تۆکمە رەخنەیەکە کە «تەبەری» لە ژێری ناوی چرایە بە سەر مادیان چیاوە نووسیویەتی. پێش تەواو بوونی ئەو بیۆگرافییە پێویستە کە ئاماژەیەک بدەمە ئەو بەرهەمانەی پاش چەندین جار چاپ و ئەژماری فراوان ئیستا ئیتر نایابن و دەست ناکەون.

١- کۆ ئەفسانەی کوندنشینانی کورد فولکلۆر

٢- نووسراوەکانی مامۆستایەک بیۆگرافی

٣- هەنگاوێ بۆ پێشەوە رەخنەی ئەدەبی

٤- سەرنجێك لە بەرهەمەکانی دەروێشیان رەخنەی ئەدەبی

٥- لە پشت دیواری بەفرەوە ئەدەبی منداڵان و مێرمنداڵان

٦- چیرۆکەکانی کازمئاوا ئەدەبی منداڵان و مێرمنداڵان

٧- شێوەیەك لە ژیان ئەدەبی منداڵان و مێرمنداڵان

٨- منداڵانی کرماشان ئەدەبی منداڵان و مێرمنداڵان

٩- شانامە کوردی «برزوونامە» بلاو نەکراوە

١٠- کۆمەڵە وتار بلاو نەکراوە

بە پێویستی دەزانم بە شێوەیەکی کورت و کۆبەند روانگە و بۆچوونەکانی خۆم دەربڕم.

هەر وەکو پێشتر ئاماژەم کرد باوو باپیری من لە هەر دوو لای دایك و باوکەوە تا قوولترین قوولاییەکانی مێژوو کوردن، ئێمە بە کوردی ئەدوێین، کوردین، بەڵام چون زمانی رەسمی ئێران فارسییە و هەر چەند کوردیش گەلێکە لە گەلانی ئێران بەڵام رێگای کوردی نووسینمان نەبووە و ئەدراوە بۆیە بە زمانی شیرینی فارسی دەنووسم.

راستە زمان کرنگە و کۆڵەکەی شوناسە بەڵام تەنیا پێوەر و پێوانەی شوناسی ئێمە وەك کورد دروست ناکات. ئاوەز و ئەقڵانییەتی ئێمە وەك کورد کە رەنگدانەوەی روانکەی مرۆڤدۆستانە و رێزنانە لە مافی هەموو گەلان و هەموو زمانەکان فاکتەرێکی دیکەی شوناس و شارستانیەتی ئێمەی کوردە. چەوسانەوە و زوڵمێ کە لە کورد کراوە لە درێژەی زەمەن و مێژوودا تەنیا چەوسانەوە و زوڵمی کلتووری نەبووە و نییە و تەنیا چەوسانەوەی نەتەوەییش نییە بەڵکو لەگەڵ خۆی هەڵگری چەوسانەوەی چینایەتی و مێژوویی و... هتد.. بیە.

لە دەورانی دەرەبەکایەتیدا جەماوەری زەحمەتکێشی کورد لە ژێر زوڵم و زۆرداری سەرانی خێڵ و بنەماڵە دەرەبەگەکاندا بوو. ئەمڕۆ جیهان گۆڕاوە و قۆناغ جۆرێکی دیکەیە و بورژوازیەت تاکەسواری گۆڕەپانەکەیە کە خەڵکی بێ بەشی کورد کەوتوونەتە ژێر جزمەی ئاسنینی سەرمایە. وەك نووسەرێکی کورد ئەخوازم ئەم قسە و پەیامە دەربڕم بۆ لاوان و چالاکانی سیاسی کورد کە دەبێ ئێمە دواکانی خۆمان لە چوارچێوەی ئێرانێکی ئازاد و فیدرالدا دەربڕین و پێ لە سەر فیدرالی و پێکەوەبوونی ئاشتی خوازانە و خۆویست داگرین. کورد دەیەوێ پێش کەوێ دەیەوێ ژیانی پڕ ئاشتی و شادی لەگەڵ دیتران هەبێ گەلی کورد گەلێکی مرۆڤدۆستە و هەوڵ ئەدات بە کردەوە رێز لە مافی هەموو گەلان بگرێت و تا ئێستای مێژوویش گرتوویەتی.

پێوەری ئەمڕۆ بۆ هەر کەس و گەلێ بریتیە لە:

رێز گرتن لە مرۆڤ، ئەوین بۆ سروشت، کار و خەبات بۆ پێشکەوتن، هەوڵ بۆ گەشەی کلتوور و شارستانیەت و عەقڵانیەت، رێز گرتن لە واتای زەحمەت و خۆشەویستی مرۆڤەکان بێ هیچ جیاوازییێکی زمانی و نەتەوەیی و ئایینی. سەربەرز بژین.

پێویستی چیرۆك و جیهانی چیرۆك

ن. مەنسوور یاقووتی
و. جەلیل ئازادبخواز

لە وەسفی زماندا نوام چۆمسکی دەڵێ: «زمان دەنگ و مانا بە شێوە و ڕێکایەك بە یەکەوە دەبەستێتەوە.»

مرۆڤ بە زمانەوە شوناسی پەیدا کردووە و هەر بە زمانیشە کە شوناس بە دەست دێنێ. ئەم واتایە بەو مانا نییە کە بڵێین هەموو شتێك زمانە. هەموو شتێك زمان نییە. زمان کارکردی تایبەتی خۆی هەیە کە دەبێ بیناسێنین.

بابەتی زمان، بابەتێکە ئاڵۆز و درێژەدار. لەم نووسراوەیەدا من هەوڵ ئەدەم کە ڕۆڵ و کاریگەرێتی زمان لە چیرۆك و هۆنراوەدا بخەمە روو.

ڕوانگەیەکی فۆرمالیستی لە ئاستی جیهاندا تێدەکۆشێ کە کاریگەرێتی و ڕۆڵی سەرەکی و بونیادی بداتە زمان و ناڕاستەوخۆ و بە شێوەیەکی ڕازاوەیی و ئاڵۆز واتاکان لە نرخ و بەها خاڵی بکاتەوە و یا بەرەو پەراوێز و کەنار ڕاماڵیان کات و لە بواری شیعر و چیرۆکدا هەر وەك کرمی ساقەخۆر تەنیا پۆستی بەجێ بێڵێت.

لە وڵاتی ئێمەدا لەم چەند دەیەی دواییدا ئەم ڕوانگە فۆرمالیستیە زمانناسانە هەوڵی داوە کە چیرۆك و هۆنراوە لە ناوەرۆکی ژیان بەخش و خوێنی گەرم و جۆشان خاڵی کاتەوە و سارد و وشك ڕایگرێ بە تەواویش سەرکەوتوو بووە و ئەم بۆچوون و ڕوانگەیە پەیوەست بووە بە بۆچوون و ئەندێشەکانی زمانناسی ئوتریشیەوە سوسور.

سەیر کردنی بارودۆخی شیعر بە شێوەیەکی گشتی و شەپۆلەکانی بە تایبەتی چیرۆك بە شێوەیەکی کەمتر کە دەکێشێتە دنیای کایە کەلامیەکانەوە.

و لە ڕەوتی جێگیرکردنیاندا وەك کایەی زمانی ڕوانگەی فۆرمالیستی بۆ زمان وەك دیاردەیەکی ئۆرگانیك و پەیوەست بە بارودۆخی تایبەتی

کۆمەڵایەتییەوە لە ساتەوەختێکی مێژووییدا، لە جیهان ژنێکی هەمواردا توانیویەتی هەندێ فۆرمی ناپەیوەست کەشە بدات کە بە هیچ جۆرێ لە خزمەتی ژیان و چییەتی ژیاندا نین.

ڕەوەندی کەشەکردنی مەغز و کەلوو دەست و پێکانی لە مرۆڤدا لە پرۆسەیەکی زۆر ئالۆز و درێژخایەندا بووەتە هۆی ئەوەی کە مرۆڤ لە قۆناغی زمانی ئاماژ و ئیشارە تێی پەڕێ و بگاتە زمانی پەیوەندی و بتوانێ بە یارمەتی زمان لەگەڵ مرۆڤەکان و دنیای دەوروبەریدا پەیوەندی بکرێت و واتا زەینەکانی خۆی بەربڵاو و فراوانتر بکات و کەشەیان پێ بدات.

بێ کەشە و پێشکەوتی زمان مرۆڤ هەر وەکو گیانلەبەرانی‌تر تەنیا دەیتوانی لە ڕادە و سنوورێکی زۆر تەسکدا تەنیا بە سەیر کردن و دەست و برۆ جووڵاندن و دەنگ و نەعرە لە کەلوو هێنان پێوەندی بکرێت و بەس.

لەبەر ئەمە کەشە و پێشکەوتی زمان ڕووداوێکی گرنگە لە ژیانی مرۆڤدا.

زمان پردی پەیوەندی نێوان مرۆڤەکانە و هۆکاری گواستنەوەی مانا. لە لێکدانەوەیەکی ورددا زمان ناتوانێ تەنیا دیاردەیەکی دابڕاو موجەڕەد بێت یا وەك دیاردەیەکی بە تەواوی زەینی دابڕاو بجووڵێتەوە و هەڵسوکەوت بکات. چونکە بوونی زمان هەرچەندە لە خۆی پرۆسە و ڕەوتێکی زەینییە، بەڵام بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە عەینیەتی لەدایك دەبێ و دێتە بوون. سروشت، شەمەك، مرۆڤ، لە پێشکەوت و کەشەی زەین و زماندا ڕۆڵی سەرەکی دەبینن.

لەم پەیوەندیە دا دەتوانرێ ئاوڕ لە ژیانی بنەماڵەکان، هۆزەکان بدرێتەوە کە زەخیرەی کەمتری وشە و واژەیان هەیە. وشەکان لە بەستێن و شوێنگەیەکی دیاریکراو جوگرافیای ژیانێکی بەسراودا زۆر کەم و دانسقە دەبن.

زمان لە دنیای شار و شارستانیەتەکاندایە کە ئالۆز و بڵاو دەبێتەوە. هەر وەکو چۆنیەتی کار و پیشەکاریگەری گرنگ و ڕاستەوخۆی لە سەر زمان هەیە و دەبێتە هۆی هەژاری و دەوڵەمەندی زمان. بازنە و دنیای وشەکانی فەیلەسووفی، کۆمەڵناسی، چیرۆکنووسێکی پسپۆڕ و وتارخوێنێکی توانا زۆر بەربڵاوتر و گەورەترن لە دنیای زمان و وشەکانی کەسانێ کە پیشەی سادەیان هەیە.

بۆ هەندێ لە ئەندامانی کۆمەڵ بێ ئەوەی ڕەگەزیان گرنگ بێ، زۆر وشەی پات بووە بەکار دێن و کاتی قسە کردن دوچاری گرفت دەبن و لە قسە کردنەکانیاندا هەمیشە وشەیان پات دەکەنەوە.

هۆکەی ئەمەیە کە جۆری ژیان و کار و پیشەیان زۆر ساکار و سەرەتاییە و هەر ئەو واژانەی کە لە زەینیاندایە بەکاری دێنن و بۆ دەربڕینی مەبەستیان بەسە. زمین هۆی پەیوەندی و دەربڕین و واتا و بوونی مرۆیە و بوونی شاعیرێ یا نووسەرێ لە ڕێگای زەخیرەی وشەکانیەوە دێتە بوون و ئافراندن و هەر لەبەر ئەم زمانە ناتوانێ هۆیە بێ بۆ کایە زمانیەکان، بۆچی؟ چونکە بوونی زمان لەسەر بنەڕەتی پێویستی و زەروورەت دروست بووە و هاتۆتە بوون. زمان ئەرك و بەرپرسایەتیەکی مێژوویی، فەلسەفە، کۆمەڵایەتی، کولتووری و هونەری لە ئەستۆدایە و لەگەڵ خۆیدا هەڵدەگرێ و ئەمەش جیاواز لە چۆنیەتی کارکردی ئەو لە پەیوەندی لەگەڵ دروستکردنی ڕێکخستن و پێوەندی و گواستنەوەی واتاکان لە ئاقاری ژیاندا.

بە پێی ڕۆڵ و چییەتی ئەم ئەرکە گەورەیە شاعیر و. چیرۆکنووس دەبێ زەخیرە و بازنەی وشەکانی خۆیان زۆر و بەربڵاو بکەن و بە پێی بەرپرسایەتی مێژوویی زمان ڕۆڵی بەرپرسی خۆیان ببینن.

هەرچەندە بە باشی پەیوەست بە زمانناسی نوام چامسکی واتەنی: ئێمە نازانین و بە پێی ئاوەزی ئێستامان ڕەنگە هەرگیز نەتوانین بزانین کە هوشی ئاسایی مرۆڤ چۆن زمانی وەك ئامرازی بۆ دەربڕینی مەرج و تەکەرەی ئەندێشە و ئیماس بەکار دێنێ.

هەر جۆر بێت و لە هەر گۆشەیەکەوە سەیری زمان بکەین بۆ چیرۆکنووسێ زمان هەر ئەو گرنگیەی هەیە کە ئاو بۆ ماسی و ئۆکسژین بۆ ژیانی گیانلەبەری زیندوو هەیانە.

هەر چەندە کە زخیرەی وشەکانی نووسەرێ زۆرتر دەبێت دەق و بەرهەمەکەی لڤاوی تازەیی و تین و تاو و گەشانەوەیەکی‌تری هەیە.

زمان لە دەست کەل و زەینی نووسەردا سەرەتا وەك یاقووتێکی گەورە و خام و نەتاشراو وایە کە دەبێ کاری لەسەر بکرێت و ئەوەندە بتراشرێت لووس و مشت و ماڵ بکرێت تا دەبێتە شتێکی شیاوی سەرنجی چاوێکی جوانپەرست و پەسەند.

لە ڕێگەی زمانەوەیە کە واتاکان دەردەکەون و دەکوێزرێنەوە. زمانی کاڵ و کەشەنەکردوو ناتوانێ واتا گەورە و شاکارەکانی مرۆڤایەتیەوە ناتوانێ ژیانێکی ئافراندە و ئەبڕاوەی ببێت.

لە جیهانی بوون و لەم کەوشەنە هەستکراوەدا هیچ شتێ لە دەرەوەی سنوورەکانی مانادا نییە. بەڵام ناکرێ واتا گورە و قوڵ و ئەمرەکان بە زمانێکی کاڵ و لاواز و خاو بەرگی ئەمری لەبەر کەن. دیارە هۆشیاری و ئاوەز و ئەندێشەی دەوێ کە نووسەر ئەسیری جریوە و تریفەی وشە فریودەرەکان نەبێت و لە هەر وشەیەك لە جێگا و شوێنی شیاوی خۆیدا سوود وەرگرێ نەك وەك هەندێ لە نووسەرانی ئێمە بکەونە شانۆکاری لە ڕێگای وشەوە و ئەمە بکەنە دەسمایەی شانازی و فەخرفرۆشی هەر وەك تاووسێ کە هەر ساتە و ساتە چەتری پەڕەکانی دەکاتەوە و خۆ دەنوێنێ.

پاککردنەوەی زەین و زمان لە وشە فەلەج و نەخۆش و ناتوانا و مردووەکان، پاککردنەوەی زمان لە وشە نەزۆکەکان نەگونجاوە مەگەر بە دەوڵەمەندکردنی زەخیرە و بازنەی زمان و ڕاهێنانی زەین لەسەر مەشق و گەڕان بە دوای مانا قووڵەکاندا.

نمونەی چیرۆك

قەرەنتینە[١]

پۆلیس پاڵی پێوە نا و خستیە ناو قەرەنتینە و دەرگاکەی لە پشت سەریەوە بەست. تاریکی باوەشی بۆ کردەوە و بۆنێکی پیس کیانی هێنایە هەشۆکان. کورتەساتێ برژانگەکانی کەوتنە سەر یەك و چاوی دا بە یەکا. تا توانی عادەت بە لاوازی گڵۆپ و تاریکی دۆخەکە بکات. ڕێگای جوولانەوە نەبوو، ئاپوورەی کەسەکان لێواولێو لێك سمڕابوون دەرزی نەدەکێشا. شوێن بۆ راکشان نەبوو. زۆربەی زۆریسان بە پێوە وەستابوون. ئەوانەی کە دانیشتبوون دیواری سارد و سڕ پاڵپشتیان بوو کەسانی خاوەن پیشە بوون (سابقەدارەکان بوون) کۆنەکار بوون. کەسانێ کە دە ساڵ یا زۆرتر ناوناوە ڕێگایان دەکەوتە قەرەنتینە و قەرەنتینە ماڵی دووەمیان بوو. ئەبوو ئەوانەی کە تازە دەهاتن لەسەر پێ راوەستن، لەسەر پێ بخەون، لەسەر پێوە پشوویان نەدا. تەوانەشی کە بۆ جاری دووەم و سێیەم و ڕێیان دەکەوتە قەرەنتینەوە هەر حسابی تازەهاتوویان بۆ دەکرا و دەبوایە یاساوڕێسا دامەزراوەکانی کۆنەکاران رەچاو بکەن و نۆرمی (شەکەتەکان) (سینەسووتاوەکان) ئەوانەی کە بە پیشە تاوانکارن و تاوان بووەتە پشەیان قبووڵ و تەحەممول بکەن.

ئەگەر کەسێکی تازەهاتوو دەچووە ئەوێ و ناشارەزا بە ڕێکخراو و یاساوڕێسای دانیشتووانی دێرین و هەمیشەیی قەرەنتینە هەڵەیەکی چووکەی دەکرد و مەبەستی دانیشتن بوو، تا بۆ چەند

---

١ ئەو چیرۆکانەی ناوی وەرگێڕیان لەسەر نییە، لە وەرگێڕانی بەڕێز (جەلیلی ئازادیخواز)ن لەبەر لایەنی هونەری دوبارەکردنەوەی ناوەکەیمان بە پێویست نەزانی.

چرکەساتێك ماندوویەتی دەرکات، ئەژنۆکانی بحەوێنەوە، بۆکسێکی توند و بەهێز ئەیدا لە لووتی، ئەژنۆیەك توند ئەدرا لە قەفەسەی سنگی و هەناسەی تەنگ دەکرد. لە شوێنێکی نادیارەوە بە چەقۆ و تیزبڕ خەتێکی بە دەموچاویا دەکێشا و بۆ هەمیشە ڕواڵەتیان عەیببار دەکرد. ئەگەر هاواری دەکرد دەری دەمیان دەبەست و هاواریان لە گەروویدا دەشکاند. هەرچەندە ئەگەر هاواریشی بکردایە کوێبیستێ نەبوو کە بێت و یارمەتی بدا. کاربەدەستان و پۆلیسەکان دەیانزانی کە تازەهاتوویەکی ناناشنا بە یاساوڕێسای قەرەنتینە ئەو نۆرمەی شکاندووە و خەریکە سزا ئەدرێ. ئەگەر دەشهاتن و دەیانپرسیەوە دەبوایە یەخەی کێ بگرن؟ ئەوەی کە شکایەتی کردبوو خۆی نەیدەزانی کێ بەرچاوی شین کردوەتەوە یا بە چەقو و تیزبڕ بۆ پەندی دیتران ڕواڵەتی عەیببار کردووە.

ئەگەر کێشەکە گەورە دەبووەوە کاربەدەستان دەستیان تێ دەخست و کەسێکی ناناشنا و سادە و ساکار و دوور لە نەزم و یاسای ئەوێ شەهادەتی ئەدا و دەسوەشێنی دەناساند، ڕۆژگاری ڕەش دەبوو. لەناو بلووکی بەنددا دەستە نادیارەکان ئارامی و ئارامشیان لێ زەوت دەکرد. کتریە ئاوی گەرمیان ئەدایە دەست تاوانبارکراوێکی شێت و لە ڕاڕەوەکەدا کتریە ئاوەکەی بە ڕوویا

هەڵدەپاشی و دەموچاوی بارانی ئاوی گەرم دایدەگرت یا لە خەودا دەیان کەس خۆیان ئەدا بە سەریا و دەمیان دەبەست و بێ ئابڕوویان دەکرد.

هەندێ جار کۆنەکارەکانیش خۆیان مەجبوور بوون کە بارودۆخی نالەبار و جەهەنەدەمی قەرەنتینە قەبووڵ بکەن. کاتێ کە ئوکسژین کەم دەبۆوە جێگا نەبوو بۆ دانیشتن، دەبوایە چەندین هەفتە بە سەر پێوە بخەون و وەك دەرزی باریك بن و تەنیا پێست و ئێسقانێکیان لێ بمێنێتەوە. موعتادەکان کە زۆربەیان موعتادی «هرۆئین» بوون، دەبوایە خۆیان لە بەر دەم ئازار و دەرد و کەسەرێکی لەتوانابەدەر و گیانهەژێنەر و رووخێنەر راگرتایە. رشانەوە، دەردی ئێسقان و بێخەوی و فێ و کەفچەرانی مەرگناسا و ئازارێ کە لە هەزار لاوە پێستیانی خاڵخاڵ و تیژ دەکرد، شوێنی هاوار و ناڵینیش نەبوو. دەبوایە خۆ لەبەر ئازار و کەسەر راگری و بیرێژێتە خۆتەوە و دەم نەکەیتەوە وەگەرنە کوا تاقەت و توانای لێشاوی توانج و تانە و سووکایەتی؟!

توانجە بەچز و پڕ ئێشەکان گیانیان دەسمی و وێرانیان دەکرد و

وەك ژار خوێنییان ژاراوی دەکرد.

یۆنس هەموو ئەمانەی دەزانی و ئەزموونی کردبوون و هەمیشەیش ناچار بوو کە لە دالآنی ئەم دۆزەخەدا بە خۆڕاکری و وەستان خۆی راگرێ و لەم بگرەوبەردە تێپەڕێ. یۆنس یاخیبوون و هەڵچوون لە چوارچێوەی قەرەنتینە و قەرەنتینە کۆتابلۆیەکی ناشیرین و پڕترس و لێواولێو لە سووکایەتی لە زەینیدابوو. ئەوە بوو کە کاتێ پای خستە دنیای قەرەنتینەوە بۆنی پیس و دڵتێکدەر رژایە لووتی و پەرەکانی لووتی لەرانەوە و کەوتنە جوولە. هەوڵی دا کە چاوەکانی بە دۆخەکە خوو بگرن و رابێن. جاری یەکەم نەبوو کە سەری لەوێوە دەردەهانی. خووی گرتبوو بە ژیانی ناو قەرەنتینە. دەیزانی کە چۆن خۆی لەگەڵ دۆخ و دەوروبەر رێك خات. هەرچەندە کە زیاتر لە ٢٣ ساڵی نەبوو، بەڵام ژیان لە کوورەی سووتێنەری قەرەنتینەدا وا پاك و پاڵووتەی کردبوو، وای برژاندبوو، دەیزانی کە دەبێ سەرەتا ناشنایە بدۆزێتەوە لە کاتی تەنگانە و گرفت بە یارمەتییەوە بێت و پاشان تازەهاتووێ بدۆزێتەوە و بە زللە توند بکیششێ بە بناگوێیا و خۆی شوێنەکەی داگیرکا.

کە دەرگای قەرەنتینە لە پشت سەریەوە بەسترا، موعتادەکان ئەوانەی کە موعتادی هرۆئین بوون بەرەو لای ورووژان و روویان لێ نا... دەیان دەست لە هەموو لایەك کەوتنە گەڕان و دۆزینی باخەڵە دڕاو و پینەپینەکانی. هەر کەسە و شتێکی دەوت.

- چیت هانیوە؟ لە کوێ شاردووتەوە؟ خوماری کوشتمی بە خوا!

- پاوپێلاوت سەرچاو، فریشتەی یەکچاو!

- خستوویەتە ناو گۆرەویەکانی.

گۆرەویەکانیان لە پێی دەرهانی و تەنانەت درزەکانیشی گەڕان و بێ هیوا فڕێیان دان بە ئاسماندا. دەیان دەستی لەرزۆك خەریکی گەڕانی جەستەی بوون.

- دە بڵێ، دەی بڵێ لە کوێت شاردۆتەوە؟ مردم بە خوا.

- بۆ ئازارمان دەدەی؟ بە قوربانی ئەو یەکچاوەت بم کە وەك کەڵەشێرە.

- ئەگەر لە ناو شۆرتەکەت دایە خۆت دەری بێنە، مردین لە خوماری.

دەستێ خۆی خزاندە ناو شۆرتەکەیەوە و یۆنس بۆکسێکی سراواندە سەروچاوی موعتادەکە، موعتادەکە دەستی هێنایە دەرەوە و تلاوتل کەوت بەسەر دیتراندا و بە ناڵە وتی:

- ئاخر بۆ لێم ئەدەی سەگڕەفتار؟ من کە کارم بەسەرتەوە نییە؟

یۆنس هاواری کرد:

- من گەرتی نیم.

موعتادێ کە سەروقژی ئاڵۆزاو و ناڵەبار بوو، هەیکەل و ئەندامی چەماوە بوو، بە گاڵتەجارەوە وتی:

- هەر ئەوەیە کە شێوە و رواڵەتت لە مرۆڤ ناچێ!

ئەویدی کە ددانی لە دەمدا نەمابوو:

- خەمت نەبێ، ئەتهێنینە ریزی خۆمانەوە.

- درۆ ئەکا لە سکیا شاردویەتیەوە، بڕۆ ئاودەست، بیدە دەرەوە خێرت دەکا.

- راستدەکا ئابرا... بڕۆ دەی بڕۆ. لە رووت نایە لەوێ دانیشی چاومان نەبەستین، ئەگەر بایەکیش دەرچێ، خۆمان ئەکەین بە کەڕ و کوێر.

- دەی بۆ وەستاوی؟

وەری دەچەرخێنن، دەبڕۆ دەی، بڕۆ دە خۆش کە دەی، ئاودەست لە گۆشەی ژوورەکەدا بوو، ئەدەرگای بو نە پەردە بەدەوریدا گەڕابووەوە، هەر تازەهاتوویێ کە لە سەری دادەنیشت، دەیان موعتاد گەمارۆیان دەدا و چاویان دەبریە قوونی رووتی، کە کەی بەستەکانی مادە بێتە دەرەوە و ئەوان چلێسانە بیانرفێنن و لە پێناویاندا شەڕ و تێکهەڵچوونی خوێناوی دەست پێ بکات.

موعتادێ کە ریشی درێژ و زەرد و چاوگەلی گەورە بوو، یەخەی یۆنسی گرت و ناڵانی:

- مردم، بە نۆکەرت بم مردم! لە کوێ شاردووتەتەوە؟ بەستەی هەزار تمەن دەیکڕم. لە بەند و بلوکدا پارەکەییت ئەدەمێ. یۆنس دووپاتی کردەوە:

- وتم کە من گەرتی نیم.

- کارت کڕین و فرۆشتن بوو؟ وایە؟ ئەگەر ئەتوانی بڵێ نا!

- پارەم لە کوێ بوو خەریکی کڕین و فرۆشتن بم؟

- ئەی بۆچی هاتووی بۆ ئێرە دایك...

- توند مشتی یۆنس دای بە ژێر چاویدا و کەوت بەسەر خەڵکەکەدا. هەڵگەڕایەوە و بە ئانشکی دای بە سکی ئەوی تردا کە لە پشت سەریەوە وەستابوو. یەکێ گازی لە پێی گرت. زایەڵە لە قەرەنتینە هەستا و بوو بە غەڵبەغەڵب و دەنگەدەنگ.

- بابە لێی گەڕێن هاوشاری خۆمانە.

- چ هێز و زۆرێکی هەیە چاو کەڵەشێر.

- کورە ئەمە یۆنسی خۆمانە، جێی بۆ بکەنەوە خوێڕینە.

چەند بستێ جێگای بۆ کرایەوە کە بتوانێ بە راحەتی بە سەر پێوە بوەستێ. هەوای پیس و بۆگەنی هەڵمژی و رەوانەی سیەکانی کرد. هەستی کرد جەستەی گەرم داهاتووە.

سەفەری هاوکۆڵانی خۆی پێ گەیاند و وتی:

- جگەرە و مگەرەت پێ نییە؟ کەی هاتووی؟

یۆنس بە تەنیا چاوەکەی سەیری کرد و وتی:

- نە سێ ڕۆژە بێ جگەرەم.

دەنگێ لە پشتەوە پرسی:

- کەسێکت کوشتووە؟

- نە .

- دەی چیت کردووە؟ چ کارێك؟

ئەسغەر توورە بوو. یۆنس کۆنەکارە و سابقەی هەیە. سەر مەنێنە سەری، منالی قەرەنتینەیە.

موعتادێ بە وڕی و بێ حەوسەڵەییەوە پرسی:

تو خوا بڵێ، چیت کردووە؟

یۆنس چاوی بڕیە هەواکێشەکە و وتی:

- دزی.

* * *

دایکی یۆنس ئاوڵەڕوو لەچك بەسەر و پینە پۆش، بە سەریا قیژاندی:

- باوکە بێ غیرەتەکەت کە ڕۆژی دانەیە یەك تەنی کاسب نییە و سێ خوشکی کەڕ و لاڵیشت هەیە کە خوا زەمینگیری کردوون تا بڕۆن پاروە نانێ دەربێنن و بیخۆن.

تۆش بەم بێ غیرەتییە هەر لە خۆی دەچێ و شەو و ڕۆژ بە کۆڵان و شەقاماندا دەگەڕێی و بە دەستی خاڵی دێیتەوە ماڵەوە.

- چی بکەم؟ بڕۆم دزی بکەم؟

- ئەگەر پیاو بواییەی ئەچووی بۆ دزی، پێشتر و زەمانی زوو لە تایفەدا هەر کەس و لاوێ کە ئەسپ و چەکی باشی نەبوایە و دزی نەکردایە، ژنیان نەئەدایە. کوڕی چاك ئەچێتە دزی.

بەڵام ئەو نە ئەسپی بوو نە چەك. لە منداڵیدا بە هۆی بەردەفڕکێی هاوساڵ و هاوکایەکانیەوە چاوێکی لە دەست دابوو. لەبەر تانە و گاڵتە و سووکایەتی مامۆستا و هاوقوتابییەکانی وازی لە خوێندن هێنابوو. ئێستاش دایکی خەریکە سەرکۆنەی دەکات و توانجی لێ ئەدات.

دوو ڕۆژە نە نانی نیوەڕۆمان خواردووە و نە شێومان کردووە. ئەی تف لە غیرەتی خۆت و ئەو باوکە خوێڕی و چەورەیەت. بڕۆ

دەرەوە لەم ماڵە برۆ دەرەوە، برۆ کارێ بکە.

- کار نییە... نییە!
- بۆ بۆ هەموو کەس هەیە و بۆ تۆ نییە؟
- ئەوان پارە و ئاشنا و واسیتەیان هەیە. من چی؟ من هیچم نییە هیچ!
- لەش و بازوو و دەستی ساغت هەیە و دوو پێ بۆ رۆشتن.
- دەست و پێ نابنە پارە و ئاشنا و واسیتە.
- دزیش نازانی ئەی خاك بەسەرت! دزیش نازانی؟ برۆ دزی بکە...

***

دوو شەوانە رۆژ بوو کە بستە جێگایەکی دەست نەکەوتبوو کە بخەوێ. دوو شەوانە رۆژ کە ماندوو و هیلاك بەسەر پێوە وەستابوو و هەوای پیسی قەرەنتینەی رەوانەی سیەکانی دەکرد. خۆشترین و حەمام دەسکەوتێ بوو.

- وەرنە دەرەوە خێرا!

نە سابوون و نە شامپۆ و نە لفکە و نەخاولی. هیچ هیچ شتێ. دەمپاییش هەم نەبوو، نەبوو کە لە پێی کا. وەکو دیتران پینەپۆش و پێخاوس، گۆناکانی کەوتبوونە چاڵی و زمان و لێوی وشك و وڕ و گێژ پێی خستە حەوشەکەوە. بۆ چەند چرکەش بێ دەسکەوت و چەپاوێ بوو کە لە قەرەنتینەوە ئەهاتە دەرەوە.

لە دەرەوە هەتاوی هاوین و چۆلەکە بەجریوەکان لە لابەلای چڵ و لق و پۆی سەوزی درەختەکانەوە و پشیلەیەکی قەڵەو بە چاوانی سەوز و شەفافەوە لە نزار و سێبەری دیواردا خۆی مات دابوو. بەسەر قوللەی بورجی بەرزەوە یاساولێکی خەپە لە هاتوچۆدا.

- راکەن حەمام تەنیا پێنج خولکەیە... رابە مردەشۆربردوو.

دەسکەوتێ بوو لە هەوای ئازاددا پێخاوس بەسەر قیتاوی گەرما راکردن.

- بە چی حەمام کەین؟
- راکەن ئاوەکەش بۆ نیوە زیادەیە. لە گڵەجانەدا چ دەکەن؟ راکە.
- برسیمە، برسیمە پارەوە نانێکی وشکم دەسکەوتووە.

***

کاتێ کە هاتە حەوشەکەوە ئیتر تەپلی شەڕ لە لێدان کەوتبوو، دایکی بە لێوی قڵیشاو و خوێنڕێژانەوە دندانە شکاوەکەی نابووە لپی دەستی و سەیری دەکرد.

کۆگایەك لە مووە رەشەکانی سەری ئالابوونە چڵ و پۆی نیلووفەرە شینەکەی حەوشە. نینۆکەکانی دایکی، رواڵەت و دەموچاوی باوکی رنیو و خوێناوی کردبوو، وەك ئەوەی پشیلەیەك چنگوڵی لێ کرتبێت و ئەو رواڵەتە زەرد و بێ رەنگەی خوێناوی کردووە.

کراسی کۆنە و داتەکاوی باوکی لەسەرە تا خوارەوە دڕابوو. بە شوێن دۆزینەوەی قژپچەکانیدا ناو حەوشەکە دەگەڕا. خوشکەکانی ترساو و چاو دەرپەڕیو قژ پەرێشان بە جلوبەرگی کۆنە و پینە و دڕاو و رواڵەتی زەرد و لاوازەوە لە گۆشەیەکدا دەلەرزین و هەندێ دەنگی فامنەکراویان ئەدایە دەرەوە کە لە خرخری گیاندارێکی سەربڕاو دەچوون.

سفرەی خاڵی نان لە ناوەڕاستی حەوشەکەدا فڕێدرابوو، گۆزەی شکاوی ئاو لە پاڵیدا لەتلەت کەوتبوو.

***

پاش هەفتەیەك توانی جێگایەك بە ئەندازەی لەپی دەستێ پەیدا بکات و چەماوە تیایدا بخەوێ. لەم ماوەیەدا توابووەوە، ئێستا ئیتر هێرشی ئەسپێکان کە هەر یەکەیان بە قەد مێروولەیەکی گەورە دەبوون، خەویان لە چاوەکانی دەفڕاند.

سەوزەعەلی سەدەمین ئەسپێی گرت و نایە ناو دەورییەك و هاواری کرد:

- چرکەیەك بە بێدەنگی سەیری نمایشی من کەن.

دەورییە پڕ لە ئەسپێکەی هەڵدا بە هەوادا، ئەسپێ بە سەر و گوێی دانیشتووانی قەرەنتینەدا باری. هاوار و هەرای هەمووان بەرز بووەوە.

- ئەی تف لە شانۆ و نمایشت عەنتەر.
- لە گوندیشدا هەر خەریکی ئەسپێ بازی بوویت؟
- بە سواری ئەسپێ هاتووە بۆ سەفەر چیتان لێی دەوێ؟
- یۆنس! تا پەنجەکانیان نەبڕیوی بۆکسێ بکێشە بە دەمی ئەم سپێونەدا.

یۆنس دەوریەکەی هەڵگرت و دای بە سەری سپێون دا و جوێنێکی ناشیرینی پێ دا.

سەوزەعەلی هاواری کرد:

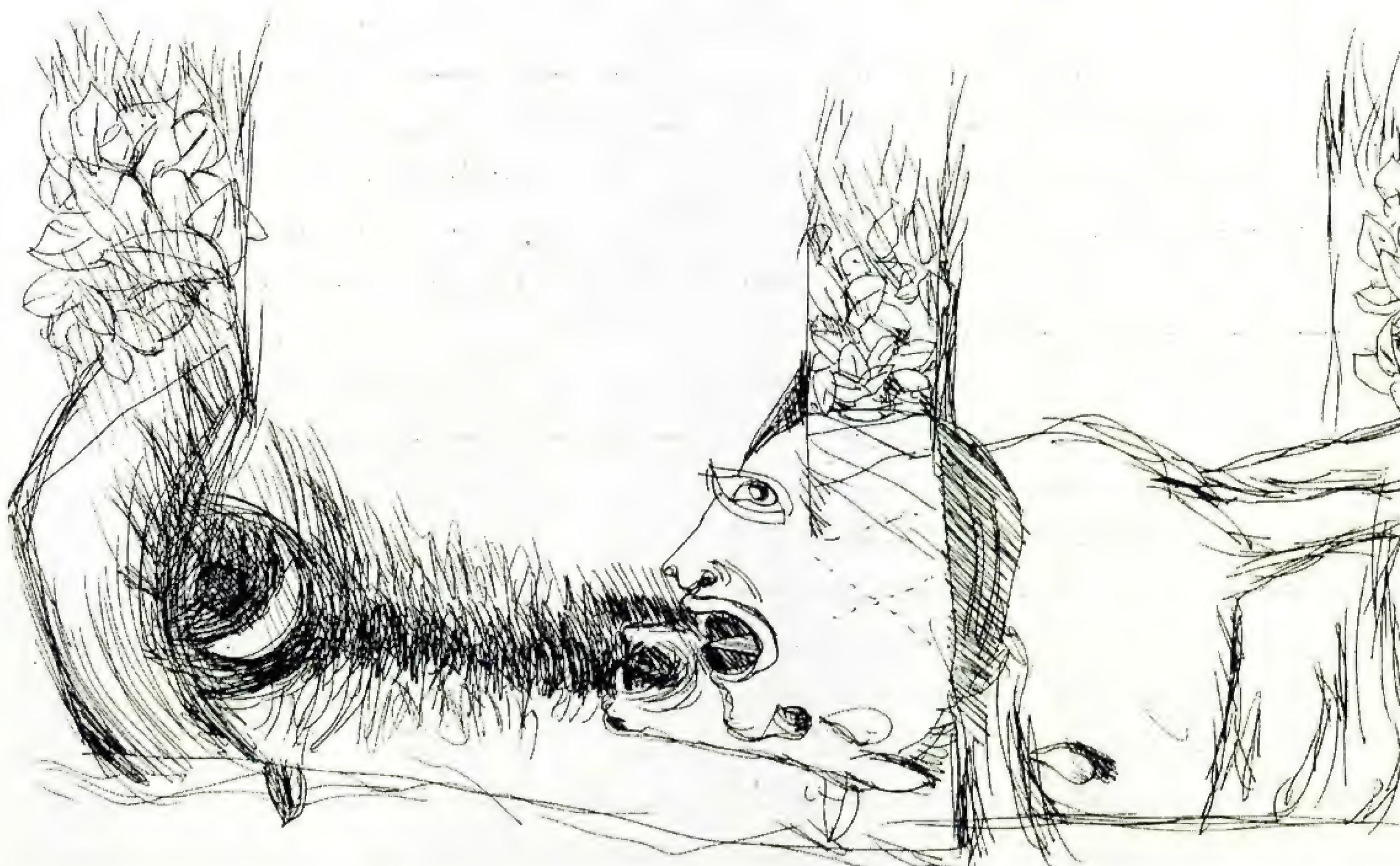
- بابە بۆ لێم ئەدەی؟ ویستم پێکەنن و تاوێ خۆش بن.

یۆنس رێگایەکی کردەوە و خۆی گەیاندە پشت دەرگاکە و لە پشت کونی دەرگای قەرەنتینەوە چاوی بڕیە دەرگا گەورە و خۆڵەمێشیە ئاسنینەکە.

کاتێ کە لە دەرگای ئاسنی گەورەی خۆڵەمێشی هاتە دەرەوە، دەستە بێ پەنجەکانی لەناو گیرفانە دڕاو و پینەکراوەکانیدا شاردەوە و مەکۆی سەرنجی بەخشیە باڵندەیەکی خۆڵەمێشی کە باڵەکانی نەمابوون و بە سینەخزێ بەرەو گڵەجانە دەچوون.

گورگ

سەری کێژ نەبوو. زۆر بە دژواری هەناسەی ئەکێشا. لەگەڵ رژانی خوێندا شتێ لە سنگ و شانەکانی دەچووە دەرەوە. شتێك لە بوونیا نەنیشتە بن، بنـنشین دەبوو. هەستی نەکرد کە ئیتر چاوەکانی وەك دوو ئەستێرەی رۆشن لە شەوی تاریکی زەمەندا نادرەوشێنەوە. تاوناتاوێ پەردەیەکی ناسك بەسەر چاوەکانیدا دەهاتە خوارەوە و پاشان دەکشایەوە. شڵەژانێکی بە کەسەر کە نەیدەویست باوەڕی بکات کەوتبووە بوونیەوە. هەناسەکانی تێك دەچوون، بە ئەستەم ڕێگایان دەکردەوە. ماندوویەتی، ماندوویەتیەکی کوشندە و پڕهێز لە ماسوولکە توکمە و بەهێزەکانیدا هێلانەی دەکرد. چەند کاژێر رایکردبوو. نا، بەڵکوساڵەها بوو چەندین سەدە بوو، رای دەکرد و دەشت و تەپۆڵکە و هێڵی پێچاوپیچی جادە تەنگ و باریکەکان و بەردەڵان و هەوراز و نشێوی سروشتی دەخستە پشت سەر و ئاهەنگی پەنجە بەهێزەکانی بە سەر زەوینەوە ترس و هەراس و تۆقانی دەچری.

وەستا

خێرا سەرنجی دەوروبەری خۆی دا و لەناو درزێکەوە خزایە ژێر زەناریێ، پۆزەی خوێناوی خۆی نایە سەر دەستەکانی و چاوی بڕیە بوونی کە بە شێوەی گوریسە خوێنێک هێدی هێدی لە جەستەیەوە دادەچکا.

پۆزەی روو بە ئاسمانی ساو و ئاوی کرت. خۆر زەرد هەلگەڕا بوو. نالەیەك لە نێو دندانەکانیەوە کشایە دەر، نا، بێ گومان دوای کەوتبوون بەلام رەدیان ون کردبوو، ئیتر بە دوایدا نەدەچوون، لێی نەدەکەڕان.

بەربەری بەیان بوو. قەراغە شیرڕەنگەکانی ئاسمان مژدەی هەلهاتنی سپێدەیان دەدا. شەماڵێ کە لە مێوستانی ئاغاوە تێدەپەڕی بۆیەکی تایبەتی لەگەڵ خۆی دەهانی کە باش دەیناسی.

لە سەر کۆگا خوڵێ، لە پشت درەختی هەڵووژە زەردەوە دانیشت و سەرنجی پەڵە خوێنەکانی یەکێ لە بێچووەکانی تەدا کە دوێنێ لە بن دەوەنێکا رژابوو. دندانەکانی لێك ساوی.

چەند ساڵ پێش بوو؟

نەیدەزانی!

کە خەریك بوو هەر لەم مێوستانەدا گیانی لە دەست بدا، بەلام لە باشی رێکەوت گوللە تەنیا سمتی تولداخ کرد و چاك بووەوە. بەسەر تەپۆلکەی ناو باخە رەزەکەوە قەلای خان ترسێنەر و بە روالەت بالای هەلکشابوو. نیگای کە پڕ بو لە تۆلە و تووڕەیی لە قەلا و لەکە خوێنەکان گوێزایەوە و درێژەی دایە بەرەو پێشچوونی. سەگەکانی پارێزەری قەلا ئەوەڕین و دیار نەبوون. ئەو و سەگەکان ئێستا ئیتر ئەو ئاشنا دێرینانە نەبوون، رەگەز و رەچەلەکی ئە، هەرگیز لەبەر خاتری پاروە نانێ خۆی نەدابووە دەست سووکایەتی ماستاو و کلکەسووتێ. نەچووبووە ژێر کۆتی پەستیەوە، لەو کاتەوە کە سەگەکان ببوونە قەلانشین، ناتەباییەکی توند و دژوار کە ئاشتی نەدەناسی، کەوتبووە نێوانیانەوە.

بە پارێزەوە لە لابەلای چەپەر و پەرژینەکانەوە رێگایەکی کردەوە و چووە باخەکەوە. خشەخشێ بووە هۆی ئەوەی لەسەر جێگای خۆی راوەستێ. پەردەکانی لووتی کەوتنە لەرزین و چالاکی. هاواری فیشەکێ جەستەی جوولاندەوە و بەرزی کردەوە و دای بە زویدا. درەنگ کەوتە خۆی، پاسەوانانی قەلا بوسەیان بۆ گرتبوو، ئەو نەیدەزانی، گازی کرت لە زامەکەی و زووزەیەکی کێشا.

٭ ٭ ٭

رژان و چکانی خوێنی کەم ببووەوە. چاوەکانی لێڵ دەبوون و بەرچاوی رەش دەبوو. شتێکی نادیار ئاناشنا لە بونی ئەو رەشیەدا دەکەڕا و دەیسووتاند و وێرانی دەکزد و لێکی هەلدەتەکاند.

بە چ زۆرێ پەرژینی خراپ کردبوو، هەلهاتبوو، بەلام دیسان ئەگەر ئەو پەرژینە نەدەبوو و ماتلی نەدەکرد، نەیدەتوانی بکوژەکەی بناسێ کە بە سکێکی گەورە و هەیکەلێکی بەرزی نارێکەوە هاواری هەڕەشەی بەرز کردبووەوە. ئەم تابلۆیە لە زەینیدا رەنگی دەکرت و بەرجەستە دەبووەوە. «بەفر هەموو شوێنێکی سپی کردبوو، پەنجە بەهێزەکانی سنگی دەشتی خالنیشان دەکرد و دندانەکانی لە تاو تووڕەیی ،ریقەیەکی خوێنخوازانەیان لێ دەڕژا. هەستی بە سەرما نەدەکرد، باربنی بەفری فام نەدەکرد، تەنیا ئارەزووی لە بڕان نەهاتووی خوێنخۆری لە دلیدا داگیرساندبوو، نا، هەلەی نەدەکرد، خۆی بوو. هەر بەو سکە گەورە و ناشیرین و دەمەکراوە و هاوارە توند و چاوەدەرپەڕیوانەوە پێویستی بە بۆسە نەبوو.»

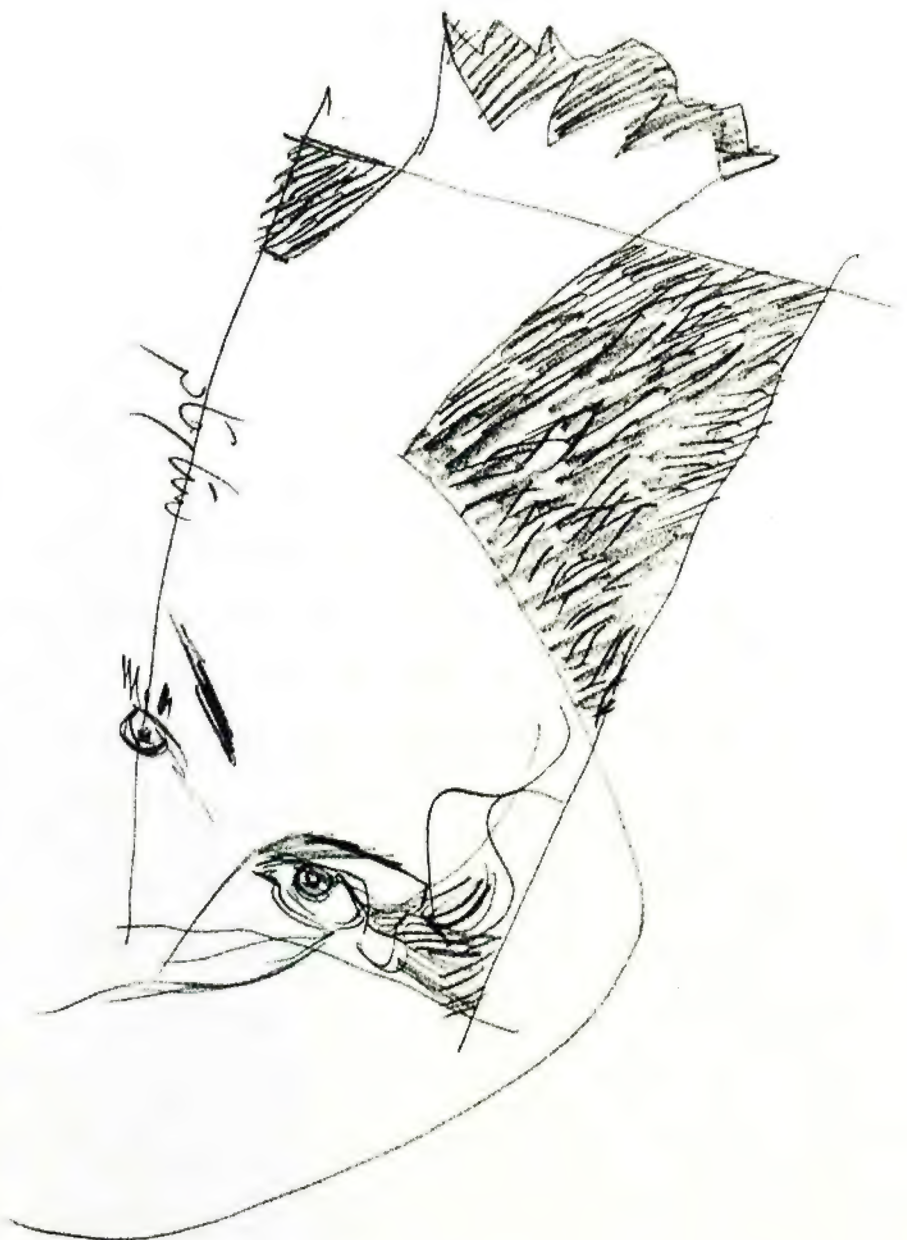
دەیتوانی بۆ کوێ هەلبێت و روو لە کوێ بکات؟

گەردنی، شارەگی گەردنی. دندانەکانی رێك لەو شوێنە گیر بوون کە دەیویست. چ خوێنێکی گەرم و شیرین بوو!!

هاوارەکانی کە لە بێ هیوایی و بێئومێدیەوە بەرز ببوونەوە و دەزرانەوە. دۆخی چاوانی زەق و بێچارەی چەندە لەززەتیان دەبەخشیە ئەو.

گورگ نیگای بەخشیە ئاسمان و پاشماوەی خۆری پاییزی و ئەو چیا بەرزە خۆلەمێشیە تەمپۆشە.

٭ ٭ ٭

بیری لە جووت و بێچووەکانی دەکردەوە، ئەگەر بە هەڵە ناقارەکەی نەدەگرتە بەر و نەدەهات، لێرەوە تا لانەکەی ڕێگایەکی دوور نەبوو، ئێستاش مەودایەکی شیاوی سەرنج و رامان نییە، بەڵام بێ توانا و لاواز بوو، زامدار و پێکراو بوو، بۆ تۆماری ژیان و بوونیان بەست؟

ئاه... چ پرسێکی بێهوودە!

دەبوا خۆی بگەیێنێتە جووت و بێچووەکانی، ئەگەر لێرە دەمایەوە نادیار ون دەبوو، جووت و بێچووەکانی ئاگاداری چارەنووسی تاڵی نەدەبوون، دەبوایە خۆی نیشانی ئەوان بدایە، مردن لەم ئەشکەوتە چکۆلە و بەردینەدا مردنێکی مەزن و بەشکۆ نەبوو، گلێنە و پزیسکەیەی لێ نەدەکەوتەوە. دڵێکی پڕ لە تۆڵە و نفرەتی تووڕەیی نەدەکرد، ڕەگەزی سەرگەردانی ئەو، دەرکراو و برسی، هیچ کات لە ژێر گاشەبەردێکی تاریک و تەریکدا چاوەڕوانی مردنی نەکردووە، هەمیشە وەڵامیان بە گوللە داونەتەوە.

گورگ جووڵەیەکی دایە خۆی و لە ژێر زەنارەکە هاتە دەرەوە. دەبوایە بچوایەتە پشتەوە و لە داوێنی چیایەکەوە کە ژیانی بە سەر بەردە سارد و قاوەییەکانییەوە زەنگۆڵ زەنگۆڵ چکەی دەهات و دەرژا هەڵکشایە. چەند هەنگاوێ چووە پێشەوە و وەستا، دڵی بە توندی لێئەدا. چەندە توند و خێرا هەناسەی هەڵئەکێشا. دەبوایە بگەیشتایەتە دەرەیەك کە تەمێکی خۆڵەمێشی ئابلۆقەی داوە. لەوێ جووت و بێچووەکانی لە شوێنێکدا کە لە چاوان نادیار بوون، دەژیان. ژیانی هەمیشە تێکەڵەیەکی سەیر بوو لە زام و سەرگەردانی و برسیەتی و بزاوتن. جگە ئەمە دەیتوانی چیتر بێ؟

دانیشت، سەری روو بە ئاسمان و خۆر بەرز کردەوە، زووزەیە کە تێکەڵەیەك بوو لە ئازار و ڕەنج و کەسەر لە گەلووی تاوگرتووی تینوویەوە بەرز بووەوە و دەرەی داپۆشی.

* * *

گورگ مەرگی خۆی بە چاو ئەبینی و دڵتەنگ نەبو، ئەیزانی کە بێچووەکانی، جووتەکەی، لە چیا بەرەوخوار دەبنەوە و خوێنی بە زمان دەلێسنەوە و زووزە دەکێشن. کۆزووزەیەك کە بۆنی نەفرەت و تووڕەیی و تۆڵە و خوێن ئەدەن و دەکەونە دەشت. تووڕە و تۆڵەخواز دەکەونە دەشت تا خەوی شوانان و پاسەوانان بزڕێنن و یادی گورگی گەورە بەرز و مەزن ڕاگرن.

پشت کۆم

دەتگوت سوسکێکی کرنتارە لە شەش پالۆویەکی بەسراودا. شەش پالۆویە کە چرایەکی پیادا هەلۆاسراوە و باریکە تیرێژێ کە لابەلای دەرابە ئاسنینەکەوە خۆ دەنووێنێ. ئەو وەك سوسکێکی لاواز و کرنتار کە سەروخواری شەش پالۆکەی تەی دەکرد و بەبیر هێنانەوەی یادەوەریەکانی رابردووی بەرەو شەڕی تەنیایی و پالەپەستۆ توند و شکێنەرە دەردکی و ناوەکیەکان دەچوو. هیچکەس لە مالەوە نەبوو، هەموو چووبوون بۆ میوانی. تووتکەسەکێ بە پەنجەی سپییەوە، بە مووی خەنەیی و چاوکەلی ڕەش و وریشەییەوە لە کۆلانێکەوە سەری دەرهانی و چاوی بەو کەوت و دەستی کرد بە کلکەسووتێ بۆی. بە راکردن ڕۆشت و لە تەنەکەی زبلەکە دوو قاچە مریشکی بۆ دەرهانی و خێرا کەڕایەوە. نیکەران بوو تا دێتەوە سەکەکە نەڕۆشتبێ. تووتکە بە چاوانی میهرەبان و پڕ بەزەییەوە سەیری دەکرد و کلکی بۆ دەجوولانەوە، دوو دانە لە قاچە مریشکەکان کە چەور و گۆشتاوی بوون خستیە بەر سەکەکە، سەکەکە یەکێکیانی لە هەوادا کرتەوە و لە ژێر دندانەکانیدا وردی کرد و خواردی. ئەویتریانی لە چاوترووکانێکدا خوارد و ڕەوانەی سکی کرد. بە نیکایەکی پڕسپاسەوە سەیری کرد و کەوتە کلکەلەقە. نێسقانەکانی دیکەی فڕێدایە ڕاڕەوەکەوە کە تاریك بوو، و بەرەو حەوشەکە دەچوو. سەکە هەنگاوێکی نایە پێشەوە و چاوی بڕیە ئەو.

- بڕۆ... بیخۆ نافەرین.

سەکە بە پارێزەوە چووە حەوشەکە و نێسقانەکەی هەلگرت، بەلام پێش ئەوەی بتوانێ کە بکەڕێتەوە بە خێرایی و چابوکی دەرکاکەی لە سەکە بەست.

سەرنجی سەکە پڕ بوو لە ترس، نێسقانەکەی لە دەم کەوتە خوارەوە.

بە خێرایی کەڕایەوە لە هەنبارەکە دەستەپاچێکی دەرهانی و چووە وێژەی سەکەکە.

سەکی پەنجەسپی و مووخەنەیی چاوی بڕیە ئەو دەستەپاچە و سەرنجی پڕ بوو لە ترس و دلەڕاوکێ.

دەستەپاچەکەی لە هەوادا بەرز کردەوە و بە هەموو هێزی خۆی دای لە کەمەری سەکە.

سەکە لە ئازاردا ناڵاندی و بەرەو حەوشەکە هەڵهات. کەوتە دوای. حەوشەکە بچووك بوو. حەوزێك لە ناوەڕاستیدا بوو لەگەڵ ڕەزێکی کۆنەساڵ کە لە گۆشەیەکەوە بەرەو سەر هەڵکشابوو. هاڵە و بەرسیلەی دەرکردبوو. سەرنجی سەکە بە بیچارەیەوە دەوروبەری خۆی دایە بەر نەزەر، چرکە ساتێ بە سەر قادرمەکان کە بەرەو سەرەوە دەچوو ڕاوەستا. دەستەپاچ وەبەر شانی سەکە کەوت.

ناڵەیەکی لە جەرکەوە کێشا و لە قادرمە کلێنەکان چووە سەردوە.

قادرمەکان بە پەستوویە کۆتاییان دەهات. سەکە ترساو و بێدەرەتان چواردەوری خۆی لێك نەدایەوە. کەوتبووە داوەوە. بە زەبوونی و پاڕانەوە سەرنجی بڕیبووە ئەو و دەستەپاچەکەی دەستی.

دەستەپاچەکە دیسان بەرز بووەوە، سەگ بە هەڕەشە دندانەکیڕەی کرد. دار دای لە سەر پەنجەی سەکە، سەکە هێرشی کرد، دارە بە سەریا درا. سەکە ناڵاندی و کریا و هاواری کرد و چنکی لە دیوارەکان گیر کرد.

دەستەی پاچ دەهاتە خوارەوە بەسەر پشت و دەست و چاو و لووت و وێزەی دا، سەکە ئیتر نەیناڵاند، لە گۆشەیەکدا کزی کرد. هەموو جەستەی دەلەرزی و چاوە ڕەشەکانی پڕ ببوون لە فرمێسك.

- برۆ دەرەوە.

سەکە نەدەجووڵایەوە و دەلەرزی.

- بجووڵێ.

سەکە لە جێکەی خۆی نەدەبزووت و بە سەرنجێکی فرمێسکاوی و ماتەوە سەیری ئەوی دەکرد. دانەیەکی دیکەی وەشاند. سەگە نەیناڵاند و دندانی نیشان نەدا و کلکیشی نەلەقاندەوە. دەستەپاچەکەی فڕێ دایە گۆشەیەکەوە. تەنافێکی هێنا و هەڵقەی کرد و کردیە ملی سەکەکە و کێشای، کێشای تا سەکەکەی بردە دەم دەرگای دەرەوە، تەڕ و تلیس ببوو لە نارەقدا. تەنافەکەی کردەوە.

- برۆ.

سەگ سەیرێکی کۆڵانەی کرد، بەڵام هێشتا و هەر سووك و ترۆکراو و هەتك بەسەرداهاتوو سەری خوار و لەسەر دەست بوو. ئیتر نەدەلەرزی، بەڵام نەشدەجووڵایەوە.

بە زۆر سەکی لە دەرگای ماڵ کردە دەرەوە. دەرکاکەی بەست و لە کونی قوفڵەکەوە سەیری دەرەوەی دەکرد. سەکە ئاوڕێکی لە پشت سەری خۆی دایەوە. کلکی لە نێوان پاکانیدا شاردەوە و لە جێگای خۆی هەستا. کەوتە لەتر و نووچدان، بەڵام خۆی ڕاگرت. لە ژێر چاوەوە سەیرێکی دەرکا بەسراوەکەی کرد.

ئارام ئارام و لەرزان لەرزان کەوتە ڕێ، بە سەری خوارەوە کەوتە ڕێ. لە دوا پێچی کۆڵانەکەدا کەڕایەوە، ئاوڕێکی پڕ لە ترس و داڕمانی دایە دەرکا بەسراوەکە و لە پێچی کۆڵانەکەدا ون بوو.

ئەویش ئارام و کەمکەم هاوڕێ لەگەڵ زەمەن و بەسەرچوونی کاتدا و لەگەڵ مامەڵەی شەیتان ئاسایی و پڕ لە سووکایەتی خەڵکدا لەگەڵ کۆمی پشتیدا خزایە پەستووی ناوەوەی ماڵەوە، لە دنیای مرۆڤەکان دوور کەوتەوە و بە نیگایەکی حەپەساوو ماتەوە سەرنجی بڕیە دنیای ڕەنگاوڕەنگ و پڕ شەپۆل و سەرتاپا زەنا.

چەتری کۆماوەی جەستەی بە سەر پشتیەوە قورس نەبوو. کیانی هێنابووە هەشۆکان و ماندووی دەکرد.

پشت کۆم. هەموو بوون و وڵاتی کیانی پڕ کردبوو لە کرێ چڵکنەکان و لە هەویای دۆزینەوەی ڕێکەیەکدا بوو کە لە بنبەستی کرێ شێرپەنجەییەکانی دەرباز بێت.

هەست بە سەرتری و زاڵبوون بکات. ئەم کەسانەی کە بە چاوی سووکەوە سەیریان دەکرد لە بەردەم خۆیدا بە چۆك دابینێ و وایان لێ بکات کە ستایشی بکەن. چۆن پەیکەرەیەکی پیرۆز ستایش دەکەن ئاوەها ستایشی بکەن. بە دەنگی تایە و دەنگی پێ چاوی لە لەکەنە نێستیلیەکە هەڵبڕی و ڕوو بە دیوار دانیشت و ئەژنۆکانی کرتە باوەش و

سەری خستە خوارەوە. دەرکاکە کرایەوە، هەستی کرد کە دەورییەکی پڕ لە خواردن خرایە سەر زیلووە ڕاڕاخۆڵەمێشیەکە. دەرکاکە بەسرایەوە.

دەورییەکەی لەگەڵ پارووە نانێکدا کێشایە پێشەوە. بە بێ‌مەیلەیەوە چەند کەوچەك چێشتی خوارد و پاشان دەوری و کەوچکەکەی شۆرد و دەستەکانی لە پشتەوە گری دا و وەك قالۆنچەیەکی گرفتار لە شەش پالوویەکی بەسراودا. دەستی کرد بە سووڕانەوە بە دەوری خۆیدا و دەستی کرد بە پێداچوونەوە و بەیاد هێنانەوەی یادەوەریە کۆنەکانی.

مامۆستای فەلسەفە لە پەستووی دابڕان و دوورکەوتنەوە دەری هانی و یارمەتی دا کە هەستێت و لەسەر پێکانی خۆی بووەستێ بێ‌ئەوەی گوێ بداتە کۆمی پشتی، بە سەربەرزیەوە لە کۆلانەکاندا بێت و بڕوات.

مامۆستای فەلسەفە دەیووت:

- نرخی مرۆڤ پەیوەستە بە باوەڕ و کردارییەوە. پێگە و جێگەی مرۆڤ بەوەیە کە چەند جەماوەرخواز و مرۆڤدۆست بێت و هەوڵ بدات کە لە ڕێگای ناوات و ئامانجەکانی ڕزگاری مرۆڤدا کار بکات و خۆی لە بنبەستی خۆپەرستی و وشلنەندێشی دەرباز بکات.

بزوسکەی وشە ناورینەکانی مامۆستا کۆکای ڕەشی ناوەز و چوارچێوەی تەنگی ڕوانکەکانی ڕۆشن کردەوە.

مامۆستای فەلسەفە دەیوت:

- هەر کتێبێ شیاوی خوێندنەوە نییە. کتێبی چاك و بەکەڵك لە دروستکردن و ڕچانی کەسایەتی مرۆڤدا ڕۆلی گرنگی هەیە.

خوێندنەوەی کتێبە چاك و بەنرخەکان لە نووسەرە گەورەکان یارمەتی مرۆڤ ئەدات کە بە بۆچوون و ڕوانگەیەکی کراوەترەوە سەیری جیهان بکات. و ئەو پەنای برد بۆ کتێب. شەو و ڕۆژ. کتێب دنیایەکی وا ڕەنگاوڕەنگ و سەیر و شیاوی سەرنجی بە ڕوویدا کردەوە کە کۆمی پشتی لە بیر بردەوە و لە یادی نەما.

شتێ بە قورسایی کێوێکی گەورە زەختی دەخستە سەر گیانی، ئێستا ئیتر هێزێکی دێوناسا لە کیانیدا بێدار ببوو کە حەز و مەیلی لە چاکە و میهرەبانی و جوانی هاودەردی لەگەڵ زوڵملێکراواندا بوو. لە ئەملا و ئەولا و هەموو جێگاکانەوە کەسان و مرۆڤەکان ڕوویان لێدەنا و بە سەرسوڕمانەوە سەیریان دەکرد و بە تاسق و ئەشقەوە گوێیان ئەدایەوە قسە و وشە ناورینەکانی و داوای ڕێکا و یارمەتیان لێ دەکرد.

- ئێستا ئیتر ڕواڵەت و سیمای هەم لە چاوی خۆیدا و هەم لە چاوی دیتراندا جوان و میهرەبان ببوو. ماندوو بوو، لە سەر کومبارە ڕاڕا خۆڵەمێشیەکە دانیشت و کۆمی پشتی نووساند بە دیوارەکەوە، نیگای لە قوولایی لەگەنە ئستیلەکە دزیەوە و کۆمی پشتی خۆی خوراند و بۆ چەند ساتێ بە پشتا راکشا و هەڵچەرخایە سەر لا.

دەنگی بە یەکدادانی تاکانی پەنجەرە هەرە بچووکەکە بەرز بووەوە. بە خێرای ڕاپەڕی و سیگارەکەی بە بڵێسەی ئاور داگیرساند.

* * *

توف و زریان نەك تەنیا درەختە بەرزەکانی بە زەویدا دا، بەڵکو ڕیشەی هەموو گیا جوان و لاوازەکانیشی دەرهێنا و هەر هەمووی کسك دان.

بە بەرچاویەوە درەختە جوان و بلندەکان دەشکان و بە هاوارێکی پڕ کارەساتەوە دەکەوتنە زەوی. مشارێ بە گەورەی و درێژی ئەلبورز کەوتبووە گیان و جەستەی دارستان و دەیبڕیەوە. دەنگی ترسێنەری مشار و کەوتنی درەختە گەورە و کەپ و مەزنەکان ئەوی داڕمان و خۆی دا بە دەستەوە و هاتە سەر چۆك و هەموو گیانی غەرقی ترس کرد. پێش ئەوەی مشار بگاتە هەرێم و سنووری ئەو شکا و داڕما و بەزیبوو. کۆمیەکەی پشتی ئێستا ئیتر بە قورساییەکی تر و زەختێکی گەلێ زۆرترەوە تەنگی پێ هەڵچنیبوو.

لە پشت دارەکانەوە بە دوای ڕێگەچارە و توولەڕێی هەڵهاتنێکا دەگەڕا کە لە زریان و زامی مشار بیپارێزێ.

* * *

ئەو یەك شەوە دوو چاری ئەم گۆڕانە بنەڕەتی و دگەردیسیە نەببوو. بە پێچەوانەی کەسایەتی کتێبی سڕانەوەی کافکاوە. ئەو پرۆسەیەکی درێژی بڕی و هەنگاو بە هەنگاو کەوتە سەرەوخوارکەی گلان و کەوتنەوە.

سەرەنجام بە ڕەوانەکردنی بۆ نەخۆشخانە و عەمەلیاتی کۆمی پشتی لە لایەن تیمێ لە پزیشکە پسپۆڕەکانەوە و ئاشنابوونی لەگەڵ خانمێکی پەرستار لە زەمەنی نەخۆشخانەدا لە ئیجازەیەکی یەك هەفتەییدا زماوەند و هاوسەریەتی ساز دا «جەهیزیەی خانمەکەی ئۆتۆمبیلێکی کیلۆمیتر سفر بوو» سەرەنجام شەوێ کە لە ناو شەش پالووی بەسراودا خەوتبوو بوو بە قالۆنچە. لەم گۆڕان و دگەردیسیە نە شادمان بوو و نە غەمبار.

ئەم گۆڕانەی وەك ڕووداوێکی ئاسایی وەرگرت. ئەو ئیتر ڕێگای کەوتبووە کۆمەڵگای قالۆنچەکانەوە. ئاوەها ئامۆژگاری دەکرد:

- ئێمە هەموومان پێویستمان بە نوێکردنەوەی فێرکردن و بارهێنانە.

پاشان بە نیگایەکی مات کە پریشکێ لە شادمانی تێیدا دەدرەوشایەوە، چاوی دەبڕیە شوێنێك و جێگایەکی دیاریکراو و دەیکردە مەکۆی سەرنجی خۆی.

پێکەنین

وەرگێڕانی کۆسار فەتاحی

بەشی یەکەم

ئاغای سەبووری خۆی بەسروشت کابرایەکی شادو دەم بە پێکەنین بوو. بە درێژایی سی ساڵەی تەمەنی هیچ چەشنە ڕووداوێکی ناخۆشی بە سەردا نەهاتبوو. ژنێك و دوو منداڵی هەبوو. بۆ خۆی کارمەند بوو، ژنەکەشی لە دەرەوە کاری دەکرد، داهاتێکی باش‌و خانووو ئۆتۆمبیل‌و چەند فەرشی کاشان‌و تەلەفزیۆنی ڕەنگاو ڕەنگ‌و تەلەفۆن‌و سەلاجەو پارەیەکی دانراوی بانك‌و هەندێ زێڕی لە ماڵەوە هەبوو، لە هیچ شتێ کەمی نەبوو. باڵای سەدو شەست سانتیم‌و سك‌و سمتێکی خڕو قەڵەوو دەموچاوی گوپن‌و دووچاوی زەیتوونی پڕ لە پێکەنین‌و دوو لێوی گۆشتنی سووری بە بزەی هەبوو.

جگەرەی نەدەکێشاو بە لای قومارو مێبازی‌و چاو باشقاڵییدا نەدەرۆیشت، بەڵام هەموو خۆشییەکانی دیکەی ژیانی لا باش بوو. ساڵی جارێکیش ژن‌و منداڵەکانی دەبرد بۆ سەر مەرقەدی ئیمام ڕەزا. ئەو ئێوارە پاییزییە چاکەت‌و پانتۆڵێکی ئوتووکراو کراسێکی هاوڕەنگ‌و گونجاوی کردبووە ژێر چاکەت‌و پانتۆڵە نیلییەکەی‌و بە جووتێ پێڵاوی تازەو جانتایەکی چەرمی کە تێیدا سی لیرەی زێڕو پارەیەکی زۆرو دەستەچەکێکی تێدا بوو بە نێو بازاڕی زێڕنگەرەکاندا دەگەڕا تا بە بۆنەی ڕۆژی لە دایکبوونی کچەکەیەوە کە هاوکات بوو لە گەڵ ساڵوگەڕی زەماوەندەکەیان بۆ کچ‌و هاوسەرەکەی، جووتێ گوارەو ملوانکەیەکی زێڕ نی جوان‌و گرانبەها بکڕێ. بەو بزە هەمیشەییەی سەرلێوییەوە لە بەردەم ئەم جامخانەوە دەچوو بۆ بەردەم ئەو جامخانەو چاوێکی بە ملوانکەو ئەنگوستیلەکاندا دەخشاندو تێدەپەڕی‌و بەو سەختگیرییە هەمیشەییەوە بزەیەکی دەکردو ڕووی لە لایەکی دیکە دەنا. لە قەیسەرییەکە تێپەڕی‌و ڕووی لە بازاڕێکی تر کرد کە یەکێك دەمانچەیەکی خستە پشت ملی‌و وتی: دەستەکانت هەڵێنەو سووکێ بچۆ بۆ لای شەقامەکە! سەبووری بزەیەکی کرد نەیویست لا بکاتەوەو لە گەڵ ئەو کەسەی کە پێیی وابوو "سوحبەتی لەگەڵ ئەکا" قسە بکا کە پیاوە چەکدارەکە پێیەکی خستەبەر پێی‌و بە ئەنیشکی لێدانێکی وەهای لە پشت ملی دا کە خۆی پێڕانەگیراو بە دەما درا بە عەرزەکەدا. پیاوە چەکدارەکە هاواری کرد هەستەسەر پێ، دزی پیس!

خەڵکی نێو بازاڕەکە لە ترسی نیگای تووڕەی کابرای چەکدار هەر یەکەیان وای ئەنواند کە ئەنەهوو هیچ نابینێ. سەبووری کە هێشتا هەوڵی ئەدا سەنگینی‌و گرانی خۆی بپارێزێ‌و پێبکەنێ، هەستایە سەرپێ‌و جانتا چەرمییەکەی توند ڕاگرت‌و لە ترسانا وەك شەقشەقە ئەلەرزی. پیاوە چەکدارەکە وتی" .دستەکانت بخەسەر سەرت‌و بێدەنگ بچۆ بۆ لای شەقامەکە!

چەکەکەی نایە پشت ملی سەبووری و ئەویش بەزەردەخەنەیەکەوە دەستەکانی خستە سەر سەری‌و بە بەردەمی خەڵکە واق وڕماوەکەوە کەوتە ڕێ. لە ئارەقدا خووسابوو و چاوی دەگێڕا، بەڵکوو ناسیاوێك بیبینێ‌و شەفاعەتێکی بۆ بکا. پێش ئەوەی بگەنە شەقامەکە، پێی بە ترسی خۆیدا ناو پرسی: تۆ کێی؟ بۆ تۆمەتی دزیم دەدەیتەپاڵ؟

پیاوە چەکدارەکە وتی: متەقت لێوە نەیەت، وس بە.

لە کەناری شەقامەکەدا ناچار بوو سواری ئۆتۆمبیلەکەی بێت کە دوو کەسی دیکەی تێدا بوو و ڕوویان وەرسووڕاند بوو. ئۆتۆمبیلەکە کەوتە ڕێ. یەکێك لەو سێ کەسە بە چاوبەستێکی ڕەشی ئەستوور چاوەکانی بەست‌و ناچاریان کرد لە نێو ئۆتۆمبیلەکەدا ڕابکشێ. بەتانییەکیان دابەسەرداو پۆستاڵێکیان توند لە سەری قایم کرد. سەبووری وەك کارەبا گرتبێتی، چاوی زەق ببوو و ورتەی لێبڕابوو و لە ترسان وەختەبوو دڵی بتۆقێ.

ئۆتۆمبیلەکە بە خێرایی بە شەقامەکاندا دەڕۆیشت، ئەم تەواو لە سەر هەست بوو بەڵکوو بتوانێ شوێنپێی ئۆتۆمبیلەکە هەڵبگرێ، بەڵام بێ سوود بوو، وتی: بە هەڵەدا چوون، من پیاوێکی شەریفم... ئەمە کەی ڕەفتارە... بۆ کوێم دەبەن.. ئێوە کێن..؟ من شکایەتتان لێدەکەم!

شەفێك بەر چەناگەی كەوتو هەناسەی لێبڕی. لوولەی چەكێكی لە پشت ملیدا هەست پێكردو دەنگێك وتی: وس بە... متەقت لێوە بێ، مێشكت ئەپڕژێنم.

دەنگی ئۆتۆمبیلەكان نەمابوو، هەستی كرد ئۆتۆمبیلەكەیان چووەتە جادەیەكی خاكییەوە... چاڵی و چۆڵی و بۆنی خاك هەراسانیان كردو هاواری كرد: چیتان لێم ئەوێ؟

بێدەنگییەك زاڵ بوو و كەس قسەی لەگەڵ نەكرد. قەیرێكی خایاند. ریزە دیالۆگێك لە نێوان ئەو كەسانەدا دروست بوو كە بۆی ناشنا نەبوون:

-بۆ پێدەكەنیت؟

-وەڵا هەر لە خۆڕا... حاڵەتی لێوەكانم وایە.. من پێنەئەكەنیم

-بۆ نازانی نابێ هەمیشە پێبكەنی؟

-بە حەزرەتی عەباس بەدەست خۆم نییە.

-یانی لە كاتی تازیباریشدا پێئەكەنی؟

-لێوەكانم وا هەڵكەوتوون، خەڵك لێم ناگرن، لێبوردنیان هەیە.

-رەحمەت لە باوكت، پێتوایە ئێمە منداڵین! بێچمی لێوەكانم وایە، بێچمێكت نیشان بدەم كەیف بكەی!

-بێچم بێچم... نابێ پێبكەنی... تێگەیشتی!

-ئاخر چۆن نەبێ من پێناكەنم... حاڵەتی لێوەكانم بۆ خۆیان وان...

-حاڵەت بێ حاڵەت، ئەوەندە فشە مەكە با پەژیوان نەبییەوە.

-ژن و منداڵت هەیە؟

-بەڵێ، ژنێك و دوو منداڵم هەیە؟

-جانتاكەت چی تێدایە؟

-سی لیرەی زێڕو دوو سەد هەزار تمەن و هەندێ بەڵگەنامە...

-لە كێت دزیوە؟ پارەی كام چارەڕەشە؟

-پاشەكەوتی تەمەنێك ژیانە... من پیاوێكی شەریفم

-لێی بپرسن باقییەكەی لە كوێیە؟

-كوڕێكی ناقڵە، بۆ خۆی ئەیڵێ!

-بڵێ نەگبەت... بڵێ تا ئیزراییل گیانی نەكێشاوی... چەندت لە ماڵەوە هەیە

وەڵامەكەی لەقەیەكی توند بوو كە لە ناخەوە ئێشاندی. ئۆتۆمبیلەكە دوای ماوەیەك لە شار دەركەوت. سەبووری زەندەقی چوو، بە دڵەخورپەو ترسەوە پرسی: چیم كردووە؟

لە وەڵامدا بیستی: بۆ پێدەكەنی؟

سەبووری بە سەرسووڕمانەوە پرسی: بۆچی پێكەنین تاوانە؟

لە وەڵامدا بیستی: سەهووت كرد پێكەنیت.

سەبووری زاتی نایە بەرخۆی و وتی: بیچمی من وایە، بە دەست خۆم نییە، هەمیشە پێئەكەنم... لە منداڵییەوە هەر وابووم.

لە وەڵامدا بیستی: گووت خوارد پێكەنیت.

سەبووری پرسی: لە كەیەوە پێكەنین تاوانە؟

-بە خوا من هیچم نییە... ئەوەی هەمەو نیمە هەر ئەمەیە

-ئەی ژنەکەت؟

-کەمێك زێری هەیە

-پێئەکەنیت ها؟ بۆ پێئەکەنیت؟

وەڵا من پێنائەکنیم، بۆ بڕوام پێناکەن؟ لە نێو بازاڕدا هیچ شتێکی ئەوتۆ نەبووە کە من پێی پێکەنم... ئیتر پێناکەنم...بە عەمەلیات لێوەکانم چاك ئەبێ. ئۆتۆمبیلەکە ڕاوەستا، دەستیان گرتو بە چاوی بەستراوەوە هێنایانە دەرەوە، یەکێك جانتا چەرمییەکەی لێوەرگرت، بێدەنگی زاڵ بوو، تەزوویەکی سارد بە لەشیدا هات، بردیانە سووچێکەوەو یەکێك قۆڵبەستی کردو شەقێکی توندیان لە کەلەکەی دا هەناسەی بڕیو کووڕ بوو.

لە هەردوو لاوە هاوکات بە چەشنێکی وا لە گورچیلەیان کوتا کە قیژەی گەیشتە ئاسمانو کەوتەسەر ئەژنۆو لوولی خواردو ناڵەیەکی کرد: ئاخ باوکەڕۆ

-هەستە سەر پێ خوێڕی... هەستە!

-سەبووری کەوتە پاڕانەوە: قەسەمتان ئەدەم بە ئیمام ڕەزا... بڵێن چیم کردووە.. ئێوە کێن؟

شەقێکیان لە کەلەکەی کوتاو هەناسەیان پێ بڕی

-سوێند مەخۆ لەعنەتی... سوێند مەخۆ... بە چی پێئەکەنی؟

سەبووری کەوتە سەر عەرزو لوول بوو. بە پۆستاڵ لەقەیەکیان لە کەلە سەری دا. سەبووری ناڵاندی: گووم خوارد... سەهووم کرد... ئیتر پێناکەنم...

یەکێك وتی: لەسەر پێ ڕایگرنو سەڵەیەکی پێوە بنێن

یەکێك وەها قژی ڕاکێشا کە چاوی پڕ بوو لە ئاوو لەقەیەکیان لە دوولاقی ئەژنۆی کوتا، سەبووری هاواری کرد: ئای باوکەڕۆ مردم!

سەبووری لە قاچی یەکێکیان ئاڵاو کەوتە گریانو بە دەم گریانەوە ئەیوت: لێوەکانم عەمەلیات ئەکەم... بە خوا لێوەکانم عەمەلیات ئەکەم... ڕۆحمم پێبکەن، منداڵم هەیە... چیتان ئەوێ ئەتاندەمێ...

شەقێکیان لە دەمو ددانی کوتاو سوێری خوێنی لە گەروویدا هەست پێکرد. ددانو خوێنی پێکەوە تف کردەوە. دەنگێك وتی: درۆ ئەکەی سەخیف... کڵاو لەسەر کێ ئەنێی؟!

یەکێك وتی: مردن ئەم هەموو گریانو پاڕانەوەیەی ناوێ

سەبووری بە دەنگی بەرز ئەگریاو پێچی لە خۆی ئەداو ئەپاڕایەوەو سوێندی ئەو کەسانەی ئەدا کە نەیئەناسین

یەکێك دەستی گرتو لە پاڵ تاشەبەردێکدا دایناو خۆی کێشایە لایەکەوە. کەسە نەناسراوەکان پێکەوە گفتوگۆیان ئەکرد

سەڵەیەکی پێوەنێن، پەلەمانە

دوو کەس گرتیانو بە مشتو لەقە کەوتنە گیانیو هەڵیانساندەوەو پاڵیاندا بە تاشەبەردێکەوە

یەکێك وتی: وەسییەت بکە!

فرمێسك لە ژێر چاوبەستەکەوە تێکەڵ بە تەپو تۆزەکە (ئەبوو و بە دەموچاویدا ئەهاتەخوارێ. سەبووری ناڵەیەکی کرد: خانوو... فەرش... هەرچیتان بوێ... لەبەر منداڵەکانم...

یەکێك لە پیاوەکان شەقەزلەیەکی وەهای لە بناگوێی سرەواند کە خوێن فیشقەی کرد. قیژاندی بەسەریدا: وس بە... سەگباب!

لە نێو ئەو بێدەنگییەدا کە تەنیا باڵندەیەکی دوور دەیشکاند، نەناسێك فەرمانی دا: لێیدەن!

ڕیزە فیشەکێك وردەبەردی بە سەروچاویدا پژاند. پێکەنین بۆ هەمیشە بە لێویەوە نەما.

نەناسێکی دیکە قیژاندی: سەگباب باش سیلەی لێبگرە

ئەژنۆی سەبووری شکاو کەوتە سەر عەرزو لوول بوو. نەناسێك کە بە هێمنی قسەی دەکردو دەنگێکی ناخۆشی نەبوو وتی: سەبووری کوڕێکی چاکە، وازی لێبێنن، من گرەنتی ئەکەم ئیتر هیچکات پێنەکەنێ

ئەو کەسەی کە لە نێو بازاڕدا دەمانچەی نابوویە پشت ملیو سەبووری لە نێو ئۆتۆمبیلەکەیدا بۆ ساتێك دەموچاوی دیبوو، وتی: بە مەرجێك زێری ژنەکەیمان بۆ بێنێ

ئەو دەنگەی کە ناخۆش نەبوو، وتی: زێڕەکانی ژنەکەت بێنەو ئیتر کوڕێکی باش بەو پێمەکەنە باشە؟

سەبووری بە جوولەی سەر قبوولی کرد. کەسە نەناسراوەکان جەستەی سەبوورییان خستە نێو ئۆتۆمبیلەکە. یەکێك بە دەسماڵێك دەموچاوە خوێناوییەکەی خاوێن کردەوەو دەستەکانی کردەوە. دوای چەند ساتێك ئۆتۆمبیلەکە کەوتە ڕێ، تاریکایی ئێوارە گەیشتە کۆڵانێکی سەرووی ماڵی سەبووریو ڕاوەستا. هۆشداریان پێدابوو کە ئەگەر هەڵەیەك بکا، ژنو منداڵەکانیشی هەر بەو دەردە دەچن. سەبووری ڕاستگۆیانە سوێندی بۆ خواردن کە هەڵە ناکا. چاوبەستەکەیان کردەوەو پێیان وت لا نەکاتەوە. ئەو پیاوەی دەمانچەی خستبووە پشت ملی، لە تەنیشتییەوە کەوتە ڕێو وتی: مەچۆرە ژوورەوە، هەر لە دەم دەرگاوە پێیان بڵێ زێڕەکانت بۆ بێنن، تێگەیشتی؟

سەبووری کە بۆ هەمیشە پێکەنین لێوەکانی بە جێ هێشتبوو، وتی: بەسەر چاو! زەنگی دەرگاکەی لێداو کوڕەکەی هاتە دەرەوەو سڵاوی کرد، سەبووری خۆی کێشایە نێو تاریکییەکەی و وتی: کوڕم زێڕەکانی دایکت بێنەو پرسیارم لێمەکە، ئیشم پێیەتی.

کوڕەکەی ئاغای سەبووری چووە ماڵەوەو دوای کەمێك گەڕایەوەو زێڕەکانی دایکی کە لە نێو سندووقێکدا بوو، دایە دەستی باوکیو گەڕایەوە. ژنەکەی سەبووری گۆشەی پەردەکەی لاداو هەوڵیدا دەموچاوی کابرای تەنیشت سەبووری ببینێ، کە بینی. پیاوە نەناسەکە دەرگای سندووقەکەی کردەوەو دڵنیابوو و بە سەبووری وت: ئەگەر بتەوێ دوای ئەم مەسەلەیە بکەوی، جارێکیتر کەس بەزەیی پێتدا نایەتەوە. کوڕی چاك بەو ئیتر پێمەکەنە.

سەبووری وتی: بەسەرچاو

پیاوەکە دوور کەوتەوەو سەبووری چووە ژوورەوەو دەرگاکەی داخست

بەشی دووەم

دوای ئەو ڕووداوە کە لە خەوێکی ترسناك نەچوو، سەبووری تەنیایی هەڵبژارد. ئیتر هاتووچووی لەگەڵ خزمو بێگانە بڕیو بە تەواوەتی چووە نێو خۆی. بە مانگێك وشكو ڕەق هەڵاتو پەنجا کیلۆ دابەزی. دەموچاوی تەواو بوو-و بە چرچو لۆچ. قژەپڕو زۆرەکەی بۆر بوو. لە ترسی ئەوەی نەکا ژنەکەی لای خزمو کەسو کاری باسی بکات، سەرباری هەموو هەوڵو تەقەلایەکی هاوسەرەکەی هیچی بۆ نەگێڕایەوە. شەوان کە دەنووست دەمووچاوی ئەو پیاوەی کە لە نێو بازاڕدا دەمانچەی خستبووە پشت ملی، دەهاتە پێش چاویو بیری تۆڵە تەزووی دەهێنا بە لەشیدا.

نە سەیری تەلەفزیونی نەکرد، نە گوێی لە ڕادیۆ دەگرت، نە نەچووە پارکو نە سینەمای نەبینی. پێی لە شاییو شیوەنی خزمو ناسیاو بڕیبوو. تەنیا بیری لە یەك شت نەکردەوە: تۆڵە!

تۆڵە لەو کەسانەی کە وا سووكو تڕۆیان کردبوو و بە ڕۆژی ڕووناك بە بەرچاوی خەڵکەوە ڕفاندبوویانو پێکەنینیان لێنەستاندبوو. جارێك کابرای دەمانچەکەی دیتبوو کە وەك ڕۆبۆت سەری بەم لاو ئەولادا نەگێڕاو چاوی لە خەڵکەکە دەکرد.جارێکیتر لە نێو بازاڕدا هەر ئەو کابرایەی بینیبووەوەو دوور بە دوور کەتبووە دوایو تا نزیك ماڵەکەی ڕوێشتبوو. بەرەبەرە ئاسەواری ترسەکەی وەریو ڕقێکی ڕەشو ئاگری تووڕەیی جێگای گرتبووەوە. بە خۆی دەوت: دەساڵی تریش بووبێ، ڕادەوەستمو لە کاتی خۆیدا تۆڵەیان لێدەکەمەوە.

شەوێك تەلەفوون زەنگی لێدا، هەڵیگرت، دەنگێك کە ناخۆش نەبوو وتی: ئافەرین سەبووری! ئەمانزانی کوڕێکی باشیو ئیتر پێناکەنی. کوڕی چاك بەو دەست بە کڵاوی خۆتەوە بگرە تا با نەیبا. شەوباش، کوڕی چاك.

سەبووری تەلەفوونەکەی داخستەوە. هەستایە سەرپێو لە ئاوێنەکەوە لە خۆی ورد بووویەوە. پێکەنین بۆ هەمیشە لێوەکانیان بە جێ هێشتبوو. دەستی خستە نێو قژەکانی، ماوەیەك ئەم سەرو ئەو سەری کردو چوو ئەلبۆمی وێنەکانی سەردەمی دواناوەندی هێناو لە سووچێکەوە دانیشتو کەوتە سەیرکردنی وێنەکانی خۆیو هاوپۆلەکانی. لە نێو وێنەکاندا چاوی کەوت بە وێنەی "ئاروین" کە لە تافی لاوێتیدا سەبارەت بە بەرگریکردن لە حەقیقەتو ئەو ئامانجانەی کە سەد ساڵ بوو کۆمەڵگە لە بیری کردبوو، کەوتە گۆشەی بەندیخانە. سەبووری هەمیشە لە دوورەوە ئافەرینی پێدەوت، بەڵام وەك قوتابیەکانی دیکە لە ترسان لێی نزیك نەئەبوویەوە. دەیانوت ئاروین کەسێکی خەتەرەو هەر کەس لەگەڵیدا بگەڕێ داهاتووی فەوتاوە. سەبووریش هەر بەر ئەوەی کە لە داهاتوودا نەکەوێتە ژێرپرسیار، خۆی لێ دوور دەخستەوە. بەڵام لە ناخەوە ڕێزی بۆ ڕەوشتی بەرزی، ڕاستگۆیی، ئازایەتی، یەکرەنگیو نەفسبەرزی ئەو دادەناو ستایشی دەکرد.

ئاروین، ئەو هەستانەی کە کۆمەڵگە نرخی بۆ دادەنا وەك،

پارەپەرستی، دەسەڵاتخوازی، ناوبەدەرکردن، لە خوێدا ڕیشەکێش کردبووو لە جیاتی ئەوانە خۆشەویستی بۆ زانین (مەعریفە)، بۆ نیشتمان، بۆ مرۆڤایەتیو خۆشەویستی بۆ حەقیقەتو ڕاستی لە جێ دانابوو. ئاروین لە کۆمەڵگە تەریك کەوتبوو، لە کۆمەڵگەیەك کە پێوەری بەهاکان لای ئەو پارەو شەهوەتو دەسەڵات بوو.

سەبووری بڕیاری دا کە شوێن ئەو تەریککەوتووە بکەوێ.

سەرچاوە: **WWW.mani-poesie-de**

دیدار لەگەڵ مەنسووری یاقوتی

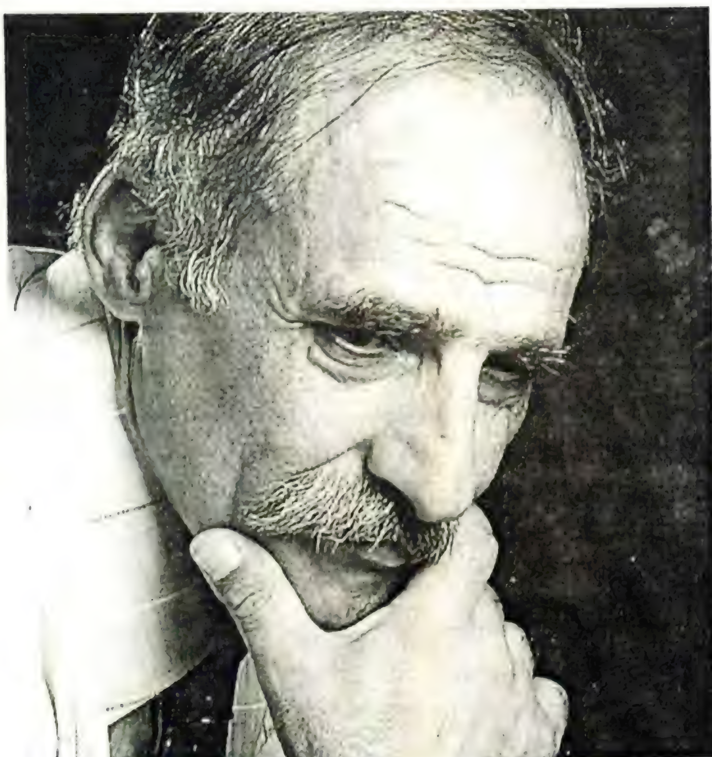
وەرگێڕانی: مازیار عومەر

به كورتی باسێكی ژیانی خۆتمان بۆ بكه...

– من له ڕۆژی بیست و نۆی ڕەشەمێی ساڵی ١٩٤٠ی زایینی له ئاواییەك له نێوان ئیسلام ئاباد و گیلان غەربدا له دایك بووم كه دانیشتوانەكەی كەلهوڕ بوون. به هۆی مردنی باوكمەوه چووم بۆ كرماشان و تا ساڵی ١٩٧٩ و تەواو كردنی قۆناغی دواناوەندی لەم شاره بووم. خاوەنی هاوسەرێك و كوڕو كچێكم كه هەر دووكیان زنكۆیان تەواو كردوه و له ساڵی ١٩٧٩وه تا ئێستا نیشتەجێی شاری هەمەدانن. دوای تەواو كردنی قۆناغی دواناوەندی چوومه پەیمانگەی ئەفسەری پولیس و له شارەكانی كرمان، ڕەفسنجان، كرماشان، قەسری شیرین، خوسرەوی، تاران، مەلایەر، نەفت شار، یاسوج و هەمەدانْ خزمەتم كردوه و ساڵی ١٩٨١ و له تەمەنی ٤٢ ساڵیدا به هۆی هەندێ گرفتی خۆمەوه به پلەی سەرهەنگ(نەقیب)ی خۆم خانەنشین كرد..

پ– له كەیەوه دەستت كردوه به شعر نووسین؟ له سەرەتای كاری شعر نووسیندا چ كەسانێك كاریگەریان هەبووه بەسەرتەوه؟ 'ئەمڕۆ (گەرچی دەڵێن شعر پێناسەی نیه) شعر چۆن پێناسه دەكەی؟

و– ئاشنای من له گەڵ شعردا له منداڵییەوه و له ناو عەشیرەت و له گوندا دەست پێدەكات، به خوێندنەوەی شاهنامه، خوێندنەوەی حافز و گوێگرتن لەو چیرۆك و بەسەرهاتانەی كه خاڵم(لەو كەسه كەمانەی خێڵەكەمان بوو كه خوێندەواریان هەبوو) شەوانه بۆ كەسانی تری دەخوێندەوه، پاشان له قوتابخانه له ڕێگەی كتێبه دەرسییەكان و مامۆستا و بەڕێوەبەرەكان و هەروەها خوێندنەوه كتێبی تری جیا له وانەكانی قوتابخانه كه حەزم پێیان بوو زیاتر ئاشنا بووم. بەڵام له قۆناغی دواناوەندی و له قوتابخانەی "كوزازی" كه حەتوونامەیەكی دیواریمان بڵاو دەكردەوه سەرم كرده شعر نووسین و له بەختی خۆم هەندێ مامۆستای زۆر دڵسۆز و ڕێزدارم هەبوون كه هانیان دام و زۆریان فێر كردم و هەر ئەوانیش بوون كه بۆ یەكەم جار شعرەكەمیان دا به ڕۆژنامه هەرێمایەتییەكان و چاپ كرا. ئێستاش ئەو ڕۆژنامانەم ماون بەڵام دۆزینەوەیان قورسه. ئەم شعرانه گەنجانه و كرچ و كاڵ و زۆر ئیحساسی و عاتفی بوون، له ساڵانی خزمەتی پۆلیسیدا ئەگەرچی هەرگیز له شعر دوور نەكەوتمەوه و بەردەوام دەمخوێندەوه بەڵام زیاتر سەرقاڵی نووسینی بیرەوەری و لێكۆڵینەوه له هەلومەرج و ڕەوشی خەڵكی ئەو شارانه بووم كه خزمەتم تیادا دەكردن، بەڵام تەواوی ئەمانه چەندین بواری

گونجاو و باگراوەندێكی دەوڵەمەند و كارامه بوون كه دوای خانەنشینی، ئەم جارەیان نه بەپێی حەز بەڵكو بەپێی پێویستێكی زۆری ڕۆحی و له ڕاستیدا ناچارییەك بوو "دوای بیست ساڵ وەستان سەرلەنوێ پەنام بردەوه بەر شعر" و ئێستاش بەردەوامم، بەجۆرێك كه ئێستا سێ كتێبی چاپكراو و چوار كتێبی چاپ نەكراوم هەیه، به ساڵاچووم و كاتم كەمه و ساڵانی بی فیڕۆ چووم زۆره و ناچارم كاری زۆر بكەم.

من لەگەڵتام كه پێناسەیەك بۆ شعر نیه. ئەو پێناسانەی تا ئێستا بۆ شعر كراوه تەواو و گشتگیر نین، بونموونه ئەگەر شعر به وتەیەكی خەیاڵ ئامێز و كێش و سەروادار بزانین خۆ نییەتی چەپەڵیش دەتوانێ ببێته خەیاڵ ئامێز و كێش و سەروادار، بێ ئەوەی هیچ فۆرمێكی شاعرانەشی پێوه دیار بێت. منیش ناتوانم پێناسەیەكی كورت و هەمەلایەنه و تەواوەتی شعر بكەم، من زیاتر له نیو سەده به قوڵی شعرم خوێندۆتەوه و بیست ساڵیش زیاتر شعرم نووسیوه، كۆی ئەم دوانەم ئاوێتەی زەینیات و ئەزموونەكانی خۆم كردوه و بەم ئەنجامه گەیشتووم كه هیچ زمانێكی ڕەسمی، ڕێزمانی و وتەی لۆژیكی له دنیادا ناتوانێ تەواوی ئەو شتەی له

زەینی کەسێکدایە، بەهەمان هەستو وێنەو بیرکردنەوەیەك کە هەیەتی بگوازێتەوە بۆ زەینی کەسێکی تر. مەگەر ئەوەیکە پەنا بەرێتە بەر درێژدادڕی، بە هەموو ئەمانەشەوە، لە ڕستیدا پەخشان دەتوانێ ڕەوش، هەست، وێنە یان ئەندێشەیەك باس بکات، بەڵام ناتوانێ سەرلەنوێ ئەو شتانە لە زەینی کەسێکی تردا بخولقێنێتەوەو مادییەتی پێبدات. بەڵام شعر لە لوتکەی گەشە کردنی خۆیدا دەتوانێ بە کەڵك وەرگرتن لە: شوبهاندن(تشبیه)، سیفەت، هێماو وردەکاری دیکە بە کەمترین وشە، شاراوەترین ڕەوشی دەروونی(بەو شێوەی کە هەیە) لە زەینێکەوە بگوازێتەوە بۆ زەینێکی تر. من لە کۆتایی شعرێکدا بەناوی (پارچە "قطعة") بۆ دەربڕینی ڕەوشی دەروونی دایكو باوکێکی جەرگ سوتاو و کۆست کەوتوو کە بە سەر گۆڕی کوڕە جوانەمەرگەکەیانەوە دەگرین، وتوومە: **ابری از زمین به اسمان بارید**(واتە هەورێك لە زەوییەوە بەرەو ئاسمان باری)

سەیر دەکەی وەها شتێك نەڕاستەو نە لۆژیکییەو تەواو پێچەوانەی یاسای کێشکردنی زەوییەوە کەم تا زۆریش شتێکی مەحاڵەو تەنیا دەکرێ لە خەیاڵدا قبوڵ بکرێ. هەربۆیە من نەك بەمەبەستی دەربڕینی پێناسەیەك بەڵکو وەك ڕای شەخسی خۆم لەو بڕوایەدام کە: "شعر وتەیەیە کە بتوانێ بە کەمترین وشە، سەرلەنوێ هەست، سۆز، ئەندێشە یان وێنەیەك لە زەینی کەسێکی تردا بخولقێنێتەوە، نەك تەنیا ڕاپۆرت بێتو زانیاری بگەیەنێت. من بۆ گەیشتن بەم مەبەستە بە کار هێنانی هەرچەشنە تەکنیکێك بە ڕەوا دەزانمو هەمیشە بەدوای دۆزینەوەی تەکنیکگەلێکی لەو چەشنەوەم. هیوادارم کەس بە وەڵامەکەم دڵگران نەبێت، پێویستە ئەو بزانین پرسیارەکەی تۆ زۆر گشتییەو دە تا دوازدە سەدە شعری کلاسیکی ئێران دەگرێتەوەو من مەبەستم هیچ شاعیرێکی تایبەت نییەو بێگومان ئەو گلەیی یان ڕەخنەیەی کە هەمە خۆشم دەگرێتەوە. من لەو بڕوایەدام ئەگەر لەناو بارستایی گەورەی شعری کلاسیکی ئێراندا لەناو تەواوی مانا، شوبهاندنەکان، وێنەکانو تەوسیفەکاندا باشترین نموونە هەڵبژێرینو لەوانی تری جیا بکەینەوەو لە هەر یەکێکیان تەنیا نموونەیەك لە کتێبێکدا کۆبکەینەوە، ڕەنگە کتێبێك دەرچێ لە قەبارەی یەکێك لە دیوانە شعرییەکان، ئەگەر بەم شێوەیە کۆمەڵە شعری شاعرێك گوڵبژێر بکەین، ڕەنگە تەنیا نامیلکەیەکی بچوك دەربچێ. من ئەو گوڵبژێرە لە لوتکەدا دەبینمو تا ئاستی پیرۆزی ڕێزی بۆ دادەنێمو لەو بڕوایەدام بەرهەمی ماندووبوونێکی داهێنەرانەی شاعرە گەورەکانمان دەبێ، بەڵام ئەوەی دەمێنێتەوە بە شعری دەستوپێگر، دووپاتە، زیادەو هەر لەبنەڕەتەوە کەمکەرەوەو تێکدەری شعری کلاسیکی ئێرانی دەزانم. من هیچ داهێنەرییەکی شاعرانە لە دووپات کردنەوەو وەرگرتنو نموونە سازیدا نابینمو لانی زۆرەکەی دەتوانم بە جۆرە لێزانییەکی دانێم وەك ئەو کەسانەی کە دەتوانن لاسایی گۆرانی بێژەکانی تر بکەنەوە.

من حەزم بە شعری جوانە، جا هی هەرکەسێك بێتو حەزم بە شعری خراپ نیە جا ئەگەر هی حافزیش بێت، بۆ نموونە:

دەردی ئێمە بێ دەرمان، هاوار
یان
دڵم لە هەوای ڕووی فروخ

و لانی کەمەکەی دە دوانزە غەزەڵی تر کە لەبەر ڕەچاوکردنی پاشو پێشی ئەلفوبێی سەرواکان هۆنراوەنەتەوەو خۆزگە وای نەدەکردو چاوپۆشی لەو سەروایانە دەکرد کە بە پیتەکانی پ، ح، ج، خ، ص، عو هتد کۆتاییان دەێت. هیچ شاعرێکی تریش ناتوانی بە بەکار هێنانی سەرواگەلێکی لەو چەشنە شعر بخولقێنێ.

پ- شعری کلاسیکی ئێران چۆن هەڵدەسەنگێنی؟ زیاتری هۆگری کام یەك لە شاعرە کلاسیکییەکانی ئێرانیو بۆچی؟ بێگومان هەنگاوەکەی نیما پێش زەمینەگەلێکی هەبوو. ئەگەر دەگونجێ هەندێك لەسەر دروست بوونی شعری نیمایی بدوێی.

پەیوەندیو ئاڵوگۆڕی کلتووری ئێمە لەگەڵ هیندستانو دنیای عەرەب مێژوویەکی دوورو درێژی هەیە، بەڵام پەیوەندی هونەری، هزریو کلتووری زمانی ئێمەو نەتەوەکانی تر، تەنانەت سۆڤیەت کە دراوسێی نزیکی ئێمە بووەو لە سەدو دە تا سەدو بیست ساڵ تێناپەڕێ، نموونەگەلێکی کەمیشی لەو چەشنە پەیوەندیانە لە گەڵ تورکیای عوسمانیدا بووە. بەشەکانی تری دنیا ئاگایان لە ئێمە نەبووەو نیەو ئێمەش لەوان بێ‌ئاگاین. ڕووداوە سیاسییەکان، شەڕەکان، دەستدرێژیە کۆنالیستییەکان، بەرەو پێش چوونی پەیوەندییەکان، هاتووچۆکانو چەندین هۆکاری تر زۆرێك لە وڵاتان ئێمەی لەگەڵ ئاسۆ دوورە دەستەکان ئاشنا کرد. نیما لە قوتابخانەی" سن لوی" تاران خوێندبوویو فێری زمانی فەرەنسی ببووو زەوقێکی هونەریو شاعرانەی هەبوو، بەخت یاوەری بوو کە لە ڕێگەی زمانی فەرەنسییەوە توانی دەستی بە ئەدەبی فەرەنسیو ئەدەبی ڕۆژئاوا ڕابگات. نیما تێگەیشت کە شعری هەزار ساڵەی ئێران ، لە لوتکەی خۆشیدا جیا لەهەندی حاڵەتی ڕیزپەڕ(استثناء) بە گشتی لە چواچێوەی چەند بابەتی سەرەکی وەك: عەشق، عیرفانو حەماسەدا چڕ بۆتەوە، لە کاتێکدا لە ڕۆژئاوا شعر خۆی تەنیا لەم چەمکانەدا قەتیس نەهێشتۆتەوەو خۆی بە هەموو بابەتەکانی ژیانی مرۆییەوە خەریك کردوەو لەوێ بوو کە هەوڵیدا چوارچێوەی شعر بەرفراوانتر بکات و بیکێشێتە ناو مەسەلەکانیتری کۆمەڵگەی مرۆییەوە، لەگەڵ شێوەی چەندین کێشەی دیاریکراو و عروزیو سەروادا بەرەو ڕوو بوو، لە ناچاریدا وازی لێهێنانو دەستو باڵی خۆی ئازاد کرد. هەمووما دەستکەوتی ئەم ئازایەتییە دەبینین.

پ- بۆچی ئەو بزوتنەوەیەی کە نیما دەستی دایە دەوامی نەهێنا؟ ئەگەر لەو بڕوایەدای کە موسیقا(ئاواز- ریتم) جەوهەری شعر پێکدێنن، ئەی ئەو هۆنراوانە چۆن هەڵدەسەنگێنی کە مۆسیقا و هارمۆنیان تیا نییە؟:

لەوەدا کە بزوتنەوەکەی نیما بەردەوام نەبووە لەگەڵتا نیم. ئەو وەك داهێنەرە گەورەکان ئامێرە داهێنراوەکەی خۆی لە نموونەیەکی دەست سازداو بە کەرەسەی سەرەتاییو ڕەنگە قورسو ئاڵۆزو قەبارەدار دروست کردوەو ئیتر ئەوە ئەرکی کەسانیترە کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ کامڵی بکەنو واشیان کردوە، ئەمڕۆ ئەو موبایلەی کە بە دەست خەڵکەوەیەو بە قەدەر قاپوڕە شقاتەیەك دەبێو هەزاران کیلۆمەتر بڕ دەکات، بەرهەمی "گراهام بێل"ە (ئەگەر هەڵەم نەکردبێ) کە دەبوو بە چەندین کەس هەڵیگرنو بیگوازنەوەو مەودای بڕکردنەکەشی لەم ماڵ بۆ ئەو ماڵی دراوسێ بوو و هیچ لە تەلەفۆنەکانی ئەمڕۆ ناچێ. من تەواوی نوێخوازانی ئەمڕۆی ئێران، تەنانەت پۆست مۆدێرنەکانیش بە بەرهەمو ماندوو بوونی نیمایان

دەزانم! شێوازێکیتر ئەوەیە کە سەرکەوتنی نیما زۆر کەسی هان داوە خۆیان وەك داهێنەرانی شێوازێکی نوێ بە چەندین ناوی جۆراوجۆرە بناسێنن‌و ناویان لە ناو ناواندا بمێنێتەوە! ئەگەر نیما نەبایە ئێمە ئەمڕۆ نە کەسێکمان بە ناوی شاملوو دەناسی‌و نە کەسێك بە ناوی ئیخوان‌و فروغ یان سپێهری. نە کەسێك بەناوی ،ئاتەشی،و نە کەسانیترو نە تەنانەت بچووکترینیشیان.

پ- ئەو هۆنراوانە چۆن هەڵدەسەنگێنی کە مۆسیقاو هارمۆنییان تیا نیە؟

و- سەرەتا پێویستە ئەو شتە قبوڵ بکەین کە مۆسیقا(هارمۆنی، ئاواز، ریتم) لە پێویستییەکانی شعرە. هەروەها پێویستە ئەوەشمان قبوڵ بێت کە ئەو شعرانەی هیچ چەشنە مۆسیقایەکیان تێدا نیە قورسە بە شعر لە قەڵەم بدرێن. بەڵام سەبارەت بە مۆسیقای شعر قسەم زۆرەو لەو بڕوایەدام کە لە بواری مۆسیقای شعردا هەمان کێشەو گرفت هەیە کە سەبارەت بە عەروزی شعری فارسی لەئارادایە، بەو واتایەی کە ئەگەر شعرێك لەگەڵ کێشی عەروزی شعردا(رەمل، متقارب‌و...) نەیاتەوە شعری رەسمی، یاسامەندو باو نیە، لە مەڕ مۆسیقای شعریش پێویستە بۆ نموونە(دەشتی، ماهور، شور، همایوون‌و...)بێ‌و ئەگەر نەتوانرێ ئەو شعرە لە یەکێك لەو دەزگا ئێرانیانەدا بە ئاوازەوە بخوێندرێتەوە، مۆسیقاو هارمۆنی تێدا نیە. لە کاتێکدا بەو جۆرە نیەو ئەگەر بکرێ بە واتا رەها، گشتی‌و جیهانیەکەی لە مۆسیقا بڕوانین، تێدەگەین کە زۆربەی ئەو شعرانەی کە دەوترێ مۆسیقایان تێدا نیە. خاوەنی مۆسیقاو هارمۆنی‌و ئاوازن، خوالێخۆشبوو "شاهۆ" زۆربەی شعرە سپی، نوێ‌و بێ کێشەکانی خۆی خوێندۆتەوەو مۆسیقای دەقی بۆ داناون. رەنگە ئەو مۆسیقایە سەمفۆنییەك یان گیتارێکی ئیسپانی یان پیانۆیەکی ئەڵمانی بێت کە هەر چۆنێك بێت شعرو مۆسیقا تەواو پێکەوە یەکتر دەخوێننەوەو هاوئاهەنگن‌و لە بەرامبەردا رەنگە نەکرێ ئاهەنگدارترین غەزەڵەکانی حافز لەگەڵ سەمفۆنی یان ئاوازێکی ریتمداری رۆژئاوایدا هاوئاهەنگ بکرێ، ئێمە تا سنورو چوارچێوەی مۆسیقا بەرفراوانتر لەبەر چاو بگرین، دەکرێ شعرێکی زۆرتر بە مۆسیقادار بزانین کە پێمانوایە مۆسیقایان تیدا نیە. هەروەها پێویستە گوێیەکانمان ڕابێنین لەگەڵ جۆرەکانیتری مۆسیقای جیاوازو باتر لە مۆسیقای ئێرانی، تا بتوانین ئەو میلۆدییە زۆر وردو ناسکانەی کە لە زۆرێك لەو شعرانەی بە بێ کێشی‌و تیا نەبوونی مۆسیقا بەناوبانگن، دەست نیشان بکەین. بۆ ئەو مەبەستە کۆپلەیەك لە هۆنراوەکانی خۆم بە نموونە دێنمەوە.

تۆم لەبیر کردوە
بەو جۆرەی
کە بیابان دەریای لە یاد کردوە
خۆڵەمێشیش
بەهارو گەڵاو باڵندە
تەنیا، نەتەوە
بە چەشنێکی سەیر،
وەك بای ناو قامیشەڵان‌و
بارانی ناو گۆلاوێکی
دوورە دەست، زەینم ئاڵۆز دەکات
...

دەکرێ ئەم شعرە بە شێوەی ئاسۆیی‌و بە نووسینی ئاسایش بنوسرێ‌و وەك شعرێك بناسێنرێ کە مۆسیقاو هارمۆنی تێدا نیە، بەڵام بە رای من ئەم شعرە مۆسیقایەکی بەهێزی تیدایەو گۆڕینی هێجاکانی هەر یەکێك لە وشەکانی، بۆ نموونە گۆڕینی (ئاڵۆز دەکات) بۆ (تێکیدەدات) یان (خۆڵەمێش) بۆ (درەخت) مۆسیقاکەی دەشێوێنێ.

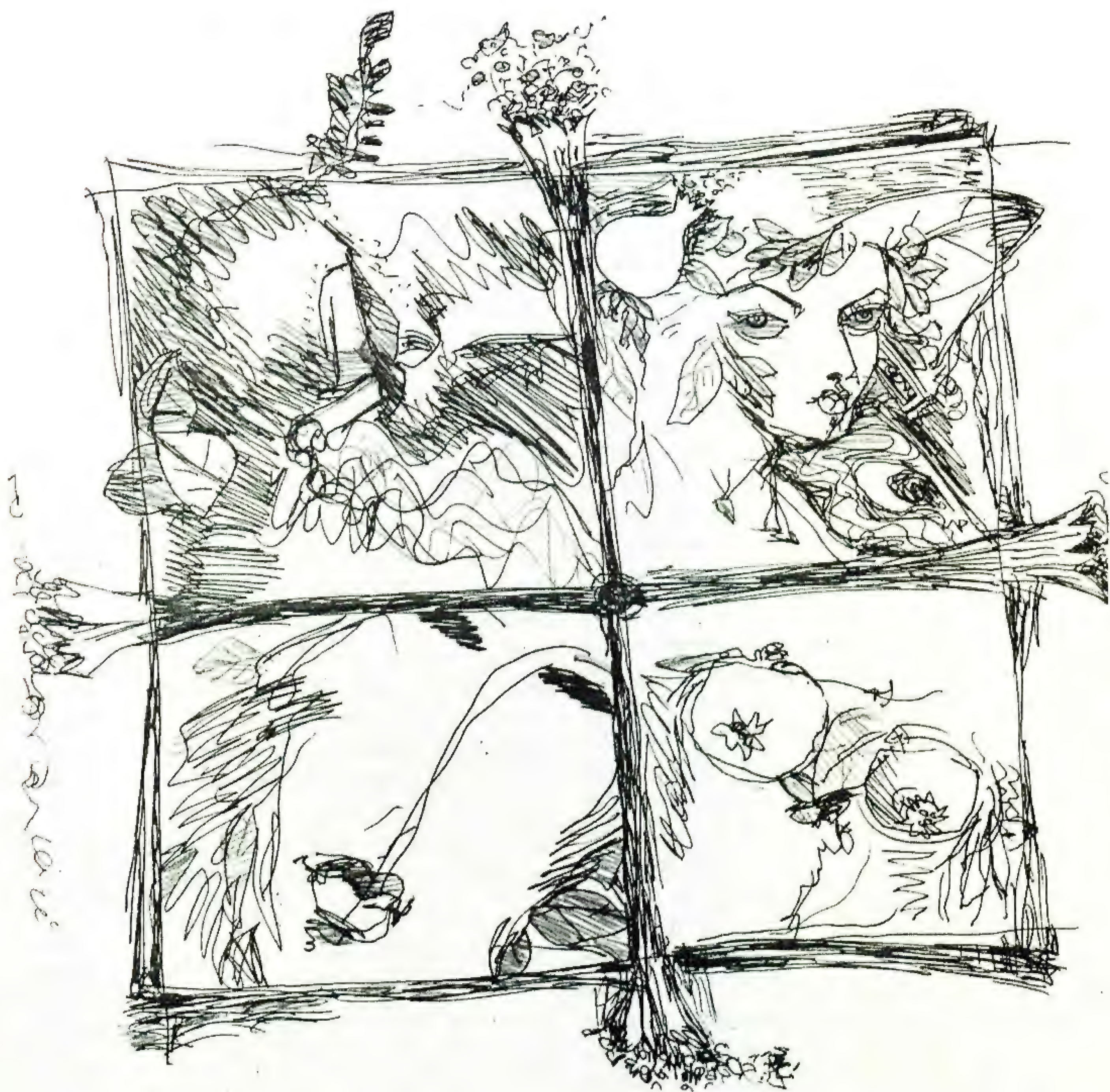
پ- سیاست دەکەین ئەگەر روانگەی خۆت لەسەر شعری رەسەنی هاوچەرخی ئێران بە بوونی کەسانێکی وەك نادرپوور، نوسرەت رەحمانی، فروغ، ئیخوان، ئەحمەد شاملوو و ... بەیان بکەی.

روانگەکەم تەواو شەخسییەو هەر چەشنە دژایەتێکیش هەبێ لەبەرامبەریدا بە چاوی رێزەوە سەیری دەکەم. من "هونەری بێ مرۆڤ"و "مرۆڤی بێ هونەر" تەواو بە هاومانا دەزانم. مرۆڤەکان تەنها گەورە شاعرو عاشق‌و مەعشوقەکان نین‌و دەردو ئازاری مرۆڤەکانیش تەنیا هۆگریەکانیان نیە، من لەبەر رێزی ئەو مرۆڤەی کە بژێوی خۆی پێ پەیدا دەکات (تاکسیە،قەمەرە، شەرەی نەفەراتیشم) خستۆتە چوارچێوەی قەدەغەکراوی شعرە)وە. ئەم تێڕوانینە هیچ جیاوازێیك لە نێوان شعری نوێ‌و کلاسیکدا دانانێت. من لەو بڕوایەدام شعری ئێمە بە رێگەیەکی راست، مرۆیی‌و هونەرمەندانەدا دەچوە پێش، بەڵام فاکتەرگەلێکی زۆری بەلارێدا بەرو پاشکەشە پێکەر شاڵاویان هێناوەتە سەری‌و ئاراستەکەیان گۆڕیوەو ئێستا ئەرکی سەر شانی سەرجەم دڵسۆزانی شعرو ئەدەبی فارسی ئەوەیە کە سەربەخۆیی‌و سەربەستی بۆ بگێڕنەوەو لە مرۆڤ جیای نەکەنەوە، من بە چرا کزەکەی خۆمەوە ئەم مەبەستەم گرتۆتە بەر. بەداخەوە ئەوانەی کە رۆشتوون جێنشینیان نیە.

هونەر خۆی لە خۆیدا پێویستی بە لێهاتوویی، زەوق، توانای داهێنان، زەینێکی وردبین‌و جوانیناس‌و هەروەها پێویستی بە پەروەردەو فێرکردنێکی ماندوو نەناسانە هەیە، هەر بۆیە لە رابردوودا لە دەیان هەزار کەس تەنها یەك نەفەر دەیتوانی ببێتە هەنەرمەند. ئێستا هەندێ کەس پەیدا بوون کە ئەو تایبەتمەندیانە بۆ هونەرمەند بوون بە پێویست نازانن‌و لایان بردوون‌و وایان کردوە کە هونەر لە قۆرغی هونەرمەندان بێتە دەرو لە راستیدا وەك سەرچاوە سروشتییەکان بە ناو هەموو خەڵکدا دابەش بکرێ!

هەندێ نیگار کێش پەیدا بوون کە رافایل‌و داڤینچیان قبوڵ نیەو بە سەتڵ چەندین رەنگی جۆراوجۆر بە دیواردا هەڵدەپرژێنن‌و ئەوەی کە دروست بوو وەك تابلۆی هونەری نەقاشی بەهەموانی دەناسێنن، هەندێ پەیکەر تاش پەیدا بوون کە "رۆدن"و "مایکل ئەنجیلۆ"یان قبوڵ نیەو ئاسنە شکاو و شیش‌و تەنەکەو سیمی راکێشانی سەیارە پێکەوە لەحیم دەکەن‌و دەیخەنە سەر بنە کۆڵەکەیەك‌و لافی کەرامات لێدەدەن. لە شعریشدا رووداوگەلی لەو چەشنە روویداوە. ناوەرۆك، ئەقڵ، لۆژیك، رێزمان، بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی، واتاو تەواوی شتەکانیان لابردوە کە بە بڕوای من گیا بۆن خۆش‌و شیفابەخشەکەیان دە جار کوڵاندوەو ئاوەکەیان رشتووەو تەنها تڵپەکەی ماوەتەوە، رەنگە ئەم کارە حیکمەتێکی تێدا بێت‌و من هەستی پێنەکەم، لە خۆیان پرسیار بکە! بێگومان زاناگەلێك هەن کە لەم بارەوە روونکردنەوەو بەڵگەیان بەدەستەوەیە کە بۆ ئەوە دەبێ بیری لێبکرێتەوە، بەڵام ئەو لێشاوە شاعرە مودێرن‌و سوپەر مودێرنانەی کە بڵاوکراوەکانی وڵاتیان قۆرغ کردوە، تەنانەت ناوی ئەو زانایانەش نازانن‌و بە تەواوی بێ‌ئاگان لەو شتانەی کە وتوویانە. بەداخەوە رواڵەتێکی روونـاکبیری‌و پێشرەوانەی هونەری بەم (پاشا گەردانییە) دەبەخشن.

سەرچاوە: www.balout.com

(دێو) لە دیدێکی ئەفسانە ناسیەوە

نووسینی: مەنسور یاقوتی
لەفارسیەوە: ڕێبوار

فیردەوسی لە شیعرێکیدا دەڵێت:

"تۆ دێو بە خەڵکانی بەد بزانە

ئەو کەسانەن کە سوپاس گوزاری یەزدان نین"

لە جێگایەکی تردا دەڵێت:

"ئەو کەسەی لەسەر ڕێگای خەڵکی نەڕۆیشت

بەدێوی بزانە، نەك بە مرۆڤ"

لە شانامەدا، کاتێك باس لە سەردەمی شا جەمشید دەکات، دێو وەك ئەندازیار و تەلار ساز خەریکی دروست کردنی حەمام و پردو خانوون. وەك لە شیعرەکانی فیردەوسیدا دەردەکەوێت دێو لە ڕەگەزی مرۆڤبووە، چونکە وشەی "خەڵك" یان بۆ بەکارهاتوە، بەپێی بەیتی دوەم، دەتوانین بڵێین: کە دێو لەڕووی باوەڕو مەزەبەوە لە مرۆڤ جیایەو خاوەنی بیروباوەڕی ترن (ئەو کەسانەی کە سوپاسگوزاری یەزدان نین) وشەی یەزدان بە مانای یەکتا پەرستیە، دەتوانین وای گریمانە بکەین کە دێو، لە ڕووی ژیارییەوە، بە چەند پلەیەك لە خەڵك دواکەوتووتربوون: ئەو چیانشینانەن کە بەڕاو شکار ژیاون و ئەشکەوتیان کردۆتە نیشتەجێی خۆیان، یان وەك تیرەو خێڵی ئەمڕۆکە، گەرمیان و کوێستانیان کردوەو، زیاتر تەمەنیان لەنێوچیادا بەسەربردووە. ئایا ئەشکەوت، نموونەیەکی چادرنیشانی ئەو سەردەمەنیە؟

هەر بەپێی دێرە شیعرەکەی فیردەوسی، دێو مرۆڤ گەلێك بوون کە لە باری جۆری ژیان و داب و نەریتی باوو باپیرانیانەوە پێ داگریان کردوە. ئەوان لەگەڵ ژیانی تازەی گوندنشینیو جوتیاری و خانووکردندا نەسازاون.

(ئەو کەسەی لەسەر ڕێگای خەڵکی نەڕۆشت) ئەو کەسەی هاوڕێگای خەڵکی نەبووە، واتای هاوڕێگایی چیە؟ لە بیروباوەڕی ئاینیدا؟ لە شێوەی ژیاندا؟ بەراشکاوی دەتوانین بڵێین کە دێو مرۆڤ گەلێك بوون، لە قۆناغێکی ژیانی مرۆڤایەتیدا، شێوەژیانێکی تایبەتی خۆیان هەبووە، وەك ئەنجامیش باوەڕی تایبەتی خۆیشیان هەبوە.

بەپێی داستانەکانی شانامەو ئەفسانە کۆنەکانی ئێران کە ڕەگیان لە مێژووی ژیانی مرۆڤایەتیدایە. دەتوانین ژینگەی دێو بەرجەستە بکەین.

(دێوی سپی) یەکێکە لەناو دارترین دێو کە لە ئەشکەوتەکانی مازندەراندا ژیاوە، بەپێی کۆنترین ئەفسانەی ئێرانی، دێو یان لە ناو ئەشکەوتا ژیاوە یان لە لووتکەی چیاو قەلا دورو تەریکەکاندا. لە ئەفسانەی "گوڵ خەندان"دا، ئەو دێوەی گوڵ خەندام دەفرێنێت، دەیباتە سەرچیایەك و لە قەڵایەکی دووره دەست زیندانی دەکات. لە ئەفسانەی ((نمدینە))دا کە لە ئەفسانە جوان و کۆنەکانی ئێرانە، نمدینە کچێکی جوان و میهرەبانەو بەدوای هەندێك خوری کێویدا دەگەڕێت، لە ئەشکەوتێکەوە سەر دەردەکات کە دێوێکی تیا دەژی. نمدینە گوندیەو لە دێدا نیشتەجێیەو ئاژەڵداری دەکات، دێوەکە لە ئەشکەوتایەو لە ژیانی مرۆڤ تەریکە. ڕەفتاری دێوەکە لەگەڵ نمدینەدا بەر خوردێکی مرۆڤایەتی و دانایانەو ڕەفتاری مرۆڤایەتییانەیە. دێوەکە ڕێز لە ئەقڵ و ڕەفتاری مرۆڤایەتیانەی نمدینە دەگرێت و هاوکاری دەکات، تا لەکاتی پێکەنیندا دەستە دەستە گوڵ لەدەمی بێتەدەرەوە، خۆر لەناو چاویەوە بدرەوشێتەوەو مانگیش بە چەناگەیەوەبێت. لە بەرامبەریشدا کچێکی کاڵفام و نەزان کە کەوتۆتە دوای خوری و سەری لەو ئەشکەوتەوە دەرکردوە، بەسووکی لە دێوەکە دەڕوانێت و گاڵتەی پی دەکات.

پێش ئەوەی گەلی ئاریایی، کۆچی فراوانیان بەرەو دەربەندە سەرسەوزو پڕ ئاوەکانی ئێران دەست پێ بکەن، کەسانی ناوچەکەو دانیشتوە ڕەسەنەکانی ئەو وڵاتە، لەکەنار کانیاوو لە ناودڵی دەربەندە بە بژێوەکان و ڕەنگە لە دڵی ئەشکەوتەکاندا ژیابن. ئەوانە خەڵکانێکی چیانشین و زبر و بەهەیبەت بوون، ڕیش و سمێڵی درێژو پەیکەری بەخۆوەو پێستی ئاژەڵیان دەپۆشی، لەوانەیە بە هەمان ئەو کلکەوە کە بەپێستەکەوە شۆڕبووەتەوە کلاویشیان سەری گاکێوی بوو بێت بە شاخەکانیەوە. دوور نیە ئاریاییە کۆچ کەرەکان کە تاڕادەیەك شارستانی، واتا ئاشنای کشتوکاڵ و گوندنشین بوون، لەگەڵ دانیشتوە ڕەسەنەکانی ئەم وڵاتەدا یەکخەگیرو بەرەنگاری یەکتر بووبێتنەوەو ئەمەیش لە ئەفسانەکاندا ڕەنگی دابێتەوە.

ئەفسانەیەکی زۆر کۆن هەیە ئەمە ناوەڕۆکەکەیەتی: ((لە کۆشکی پاشایەکدا، دارسێوێك هەبوە کە ساڵی سێ سێوی سووری بۆن خۆش و گەورەی گرتوە (پێ دەچێت سێوەکان دزرابن) شا فەرمانی دەستگیرکردنی دزە دەدات، سێ کوڕی پاشا بەدوای یەکتردا پاسەوانی لە دارەکە دەکەن. لەدواییدا کوڕی هەرە بچوکیان بۆی هەڵدەکەوێت و دزەکە بریندار دەکات، ئاسەواری خوێنەکە هەڵدەگرن، تا دەگەنە سەر لووتکەی کێوێك و پاڵ چاڵێك، کوڕە بچووکەکە دەڕواتە چاڵەکەوە، ئەشکەوتێك دەبینێت جێگای دێوێکە کە سێ کچی لەوێدا زیندانی کردوە، لەبەرئەوەی قایل نەبوون شووی پێ بکەن و چیرۆکەکە هەروا دەڕوات...

لە زۆربەی ئەفسانەی ئێرانیدا شوێنی نیشتەجێی دێو "ئەشکەوت"ە، لەو ئەفسانانەدا کە دێو یەکێکە لە کەسایەتیەکانی، خاڵێکی هاوبەش هەیە، ئەویش ئەوەیە کە دێوەکان لە شارو گوندەکانەوە کچ دەدزن، لە ناوجەرگەی چیاکاندا دەیانبەنە ئەشکەوتێکەوە، داوا لە کچەکەدەکەن بەو پەڕی مەیل و ڕەزامەندی خۆیانەوە شوویان پێ بکەن یان پەیوەندیان لەگەڵدا ببەستن، ئاسایی هیچ کچێك بەو پەیوەندیە قایل نیەو هیچ دێوێکیش بە زۆر کچە فڕێنراوەکە ناکاتە هاوسەری خۆی. پێ دەچێت بەدەربڕینێکی سەمبولی و ڕاز ئامێزانە، مەبەست ئەوە بێت کە خەڵکانی چیا

نشین ویستبێتیان پەیوەندی لەگەڵ گوند نشیندا ببەستن کە لە ناوچەیەکی جوگرافیدا نیشتەجێی هەمیشەیین و سەرقاڵی کشتووکاڵ و ئاژەڵدارین. هۆی نکووڵیکردنی کچەکانیش لەو شووکردن و پەیوەندیەدا، ڕەنگە ئەو مانا ڕەمزیەی هەبێت کە چیانشینان ئامادەنین واز لە شێوەی ژیانی باوك و باپیریان بهێنن. بەپێی شیعرەکەی فیردەوسی ((ئەو کەسانەی سوپاس گوزاری یەزدان نین)) ئەوانەی کە ناوی دێویان لێ نراوە یەکتاپەرست نەبوون و لەوانەیە چەند خوداوەندێکی جۆراو جۆری ئاسمانیان پەرست بێت، وەك (ئاناهیتا)ی خودای باران و کشتوکاڵ و (ڤا) خودای باو (میهریان میترا)ی خودای ڕوناکی و شەڕو پەیمان و بەڵێن.

لەپێش زەردەشتا خەڵکیی ڕەسەنی ئێران بڕوایان بەچەند خودایەکی ئاسمانی هەبوە، وەلێ لە هەموو سەرزەمینی ئێرانداو بەدرێژایی مێژوو نەریتی بت پەرستی لەم وڵاتەدا نەبوە. میتراو ئاناهیتا و خوداکانی تر میتافیزیك و ئاسمانی بوون، کە پاشان لە سەردەمی کرانەوەو ئاینی یەکتاپەرستی زەردەشتا، ئەو خودایانە کەوتنە پلەی دوەمەوە. لە ڕاژەکردن و لێکۆڵینەوەی ئەم بابەتەدا، لە دیدی مێژوو کۆمەڵگاوە ئەوە دەردەکەوێت کە سیستمی بەڕێوەبردنی گوندوشار پێشتر ئەنجومەنێك بوەو سەرۆك خێڵەکان ڕەوتی ژیانی خەڵکیان بەرەو پێش و ڕابەری کردوە. ئەمەش لە بەڕێوەبردنی تاکە کەسێکدا کۆبوەتەوە کە (شا) یان (کوێخا)یە.

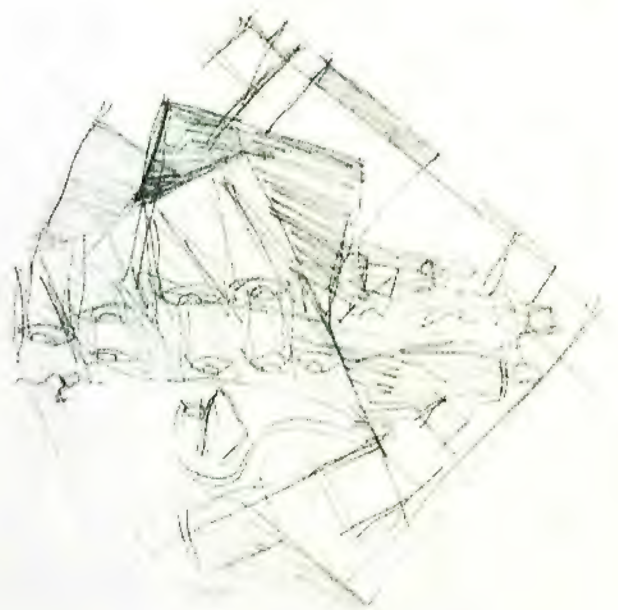
وەلێ کەلتورو باوەڕی مرۆڤ ژیانێکی دوورودرێژو ڕەگاژووی هەیە، ئەوەنیە کە باوەڕی خەڵکی لە چەند سەدەیەکدا ئاوەژوو بوبێت و ماهیەتێکی دی پەیدا کردبێت. شەڕی نێوان کۆن و نوێ شەڕێکی بەردەوام و تەمەن درێژە. کۆن دەبێت بەنوێ و نوێش بە کۆن. دێو لە ئەفسانەی ئێراندا نموونەی توندوتیژیە. هەیبەتێکی ترسناکی هەیە، بۆ گەیشتن بە ئامانجی خۆی پەنا بۆ زۆروستەم دەبات. ئەو کەسی گفتوگۆو بەزاراوەی ئەمڕۆ (دیالۆگ) نیە، لە ناکاوێکدا لە نیو دڵی گەرداوو زریانێکدا پەیدا دەبێت و بووك دەفڕێنرێت. بووك واتا دیمەنی جوانی و ڕەمزی وەبەر هێنان، دێو سروشتی ئاڵۆزیان نەبوەو بە ئاسانی فریویان خواردوە. بێ ڕووپۆش و ڕاست و ڕەوان بوون و لە کەڵەك و فێڵو فەرەجیان نەزانیوە. لە زۆربەی ئەفسانەکاندا خەڵکی شار کە نموونەیان شازادەیەك بوە، بە ئاسانی فریودراون، تەنانەت گوند نشینەکانیش کڵاویان لەسەر ناون، لە یەکێك لەو ئەفسانانەدا وا هاتووە کە چەند دێوێك لە قەڵایەکی چەپەکدا دەژیان. پیرێژنێك لەگەڵ کوڕێکی ئاقڵ و کوڕێکی تریدا کە ناتەواو بوە دەگەنە شوێنی دێوەکان. بە یارمەتی کیسەڵێك و دەنگی دەهۆڵ و کلکی کەر دێوەکان لە شوێنەکەیان دەتەرێنن و دەست بەسەر قەڵاکەدا دەگرن، لە هەندێك چیرۆکدا لەوانە چیرۆکی (ئەکوانی دێو) دێو بە ئاسماندا دەفڕێت. ئەمەیان لە کەسایەتی دێودا نهێنیەکی ئاڵۆزەو دەبێت کاری لەسەر بکرێت. ئایا فڕین بە مانای بەرز بوونەوەیە بۆ سەر لووتکەی چیاکان؟ بۆ ئەو ئەشکەوتە دوورو تەریکانەی کە گەیشتنی خەڵکی شارو گوند بۆ ئەوێ دور بوە لە مەیل و ئارەزوویان؟ لەگەلێك ئەفسانەدا دەبینی کە شووشەی تەمەن و ژیانی دێو لە سەری بزنە کێویەکدایە و بە کوشتنی بزنەکە گوڵی ژیانی ئەویش کۆتایی پێ دێت. ئایا ئەم بابەتە دەربڕینێکی سەمبولی بۆ مەسەلەیەك نیە کە ژیانی دێوەکان لەناو جەرگەی چیاکاندا پەیوەندیەکی تۆکمەی بە ڕاوو بە تایبەتی بە بزنە کێویەوە هەبێت

کە گوڵ خۆراکی ئەسڵی ئەو بوە؟ لەو ڕوانگەیەوە کە لە مۆرو سنجاق و خەنجەر و ئەو ئاسەوارانەی لەو سەردەمانەوە بەدەستمان گەیشتوە، وێنەی بزنە کێویەك دەبینی کە شاخە جوانەکانی تا مۆرەغەی پشتی کشاوە.

ژیانی شارنشینی لەگەڵ ژیاریدا پەیوەندیەکی پتەویان هەیە کە جێی قسە لەسەرکردنە، لەهەر جێگایەکدا کۆمەڵە کەسێك پێکەوە بژین و بەشێوەی دەستەجەمعی ڕۆژگاریان بەسەر بەرن، بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتی ژیانەکەیان، پێویستیان بە گفتوگۆو ڕاگۆڕینەوەیە، ڕەگی کلتوری توندوتیژی لە پەیوەندی خێڵ و تیرەدایە. سەرەکی ترین تایبەتمەندی سروشتی ئێران لە زنجیرە چیای ترسناك و سەخت و بیابان و جەنگەڵەکاندا خۆی دەبینێتەوە. لە داوێنی چیای سەرکەش و پڕ لە هەیبەتی ئێراندا لەوەڕگای سەوزو خۆش هەیە، لە مانگی بانەمەڕو جۆزەرداندا لە درزی نێوان سەخترین تاشە بەردا جوانترین و قەشەنگ ترین گوڵە کێوی سەردەردێنێ: بەردوسەوزە ((دێو و مرۆڤ))کانی و لافاو ((ئاهوراو ئەهریمەن))ی دارستان و زەوی شۆراو ((فریشتەو شەیتان))ن.

لە زمانی کوردیدا ئەفسانەیەك هەیە بەناوی (سەوزپۆش) پوختەی ئەفسانەکە بەم جۆرەیە. پیرەمێردێکی جوتیار لە

کێڵگەکەیدا لەگەڵ کیسەڵێکی قسەکەردا پێك دەگات و دەیباتەوە بۆ ماڵەوە. ڕۆژێك کیسەڵەکە داوا لە ژنی جوتیارەکە دەکات خوازبێنی کچی شای بۆ بکات، بەڵام ژنی جوتیار مل نادات، لە دواییدا ناچاردەبێت بڕواتە کۆشکی شاو خوازبێنیە سەیرەکەی خۆی بکات، پاشا دەست بەڕوویەوە نانێت، بەڵام بەو مەرجەی تا بەیانی کیسەڵەکە کۆشکێك بۆ کچەکەی دروست بکات، خشتێکی لە زێڕو یەکێکی لە زیو بێت، باڵندەیش بە جۆرێك بەری ئاسمان بگرن کە خۆر بەر شازادە خانم نەکەوێت. بۆ ڕۆژی دوایی لە نێوان سەرسامی هەمواندا کۆشکێکی سەرسووڕهێنەر وەك لە دایك بوونی ئەستێرەیەك دەکەوێتە بەر چاوی خەڵکی و باڵندەیش تەواوی ڕووی ئاسمان دادەپۆشن.

شازادەخانم لەگەڵ کیسەڵەکەدا زەماوەند دەکات، ڕۆژی زەماوەند لاوێکی جوان و دلۆڤان لە قاوغی کیسەڵەکەوە دێتە دەرێ، ڕۆژێك شازادەخانم کە هاوسەرەکەی لەوێ نابێت، قاوغی کیسەڵەکە فڕێ دەداتە ناو تەنوورەوەو دەیسوتێنێت. هاوسەرەکەی پێی دەڵێت ئەگەر بتەوێت بمدۆزیتەوە دەبێت حەوت پێڵاوی ئاسن بدریت و حەوت گۆچانی ئاسنیش کۆن بکەیت. دوای قسەکان ون دەبێت. شازادەخانم پەشیمان لە کارەکەی سەر بە دەشتی چۆڵ و هۆڵەوە دەنێت. سەرئەنجام مێردەکەی دەدۆزێتەوە، لەوێدا دەردەکەوێت کە هاوسەرەکەی کوڕی دەڵەدێوێکە، دێوەکە لە پێشی شازادەخانمدا تووڕە دەبێت و هەموو سەرزەمینەکە بە پەرپەرادەپۆشێت، لە بوکەکەشی دەخوازێت کە لە شەودا هەموو پەڕەکان گسك بدات. کوڕی دێوەکە هاوکاری شازادەخانم دەکات و هەموو تەنگژەکانی لە بەرپێی هەڵدەگرێ، دەڵەدێو شەکەت و ناچار قایل دەبێت شازادەخانم لەگەڵ کوڕەکەیدا بژی.

ئەم ئەفسانەیە قۆناغێکی تری ژیانی مرۆڤ پیشان دەدات. کوڕی دێوەکە نوێنەری نەوەی نوێیە. نەوەیەك کە بە پێی بڕواو نەریتی ڕابردوو (کیسەڵەکە ڕەمزی سەختی و بێداری)یە قەدەغەشکێنی کردووەو لەگەڵ شازادەخانمێکدا بوەتە هاوسەر. باوکی کچەکە تاك ڕەهەندەو حەزی بەو پەیوەندیە نیەو داوایەکی فرەسەخت لە کوڕی دێو دەکات کە بەدی هاتنی زۆر ستەمە. دروست کردنی کۆشکێك لە زێڕو زیو. کوڕەکە تەنگژەکان لەباردەبات، وەلێ لاوەکە تەواو لە ڕەگ و ڕیشەی خۆی هەڵنەکەنراوە و سەری لە قاوغی زەین و بۆنەی کۆندایە. کچی پاشایش کە هەر نوێ خوازەو لە بژارکردنی بۆنەی پێش کشتووکاڵیدایە. لە هەڵوێستێکی ئازاو شۆڕشگێڕانەدا، قاوغە سەختەکە دەسوتێنێت. کوڕی دێو بەرانبەر بەم کارە هەڵوێست گیری دەکات. دێوەکەیش پەنای دەداتێ و لە ئامێزی دەگرێت. لەگەڵ ئەوەیشدا کە قاوغەکەی سووتاوەو دێوەکە بەرگری دەکات. دەبێت نموونەی نەریت و بیری کۆن نەمێنن. هەولی دێوەکە بۆ بەردەوامی ژیان و پاراستنی بەهاو باوەڕی کۆن (قاوغەکە) هەوڵدانێکی بێ ئەنجامە. گەڕانەوە بۆ باوەڕو بۆنە کۆنەکان مەحاڵە. قاوغەکە سووتاوە و نەوەی نوێ کە لە کەولی ڕابردووەوە هاتۆتە دەرێ خوازریاری بارێکی تازەو بۆنەی نوێیە کە تەواو لە ڕابوردو جیاواز بێت. لە کۆتایی چیرۆکەکەدا گوێ لە دیالۆگی دێوەکە بگرن کە بە شیعر و بە زمانی کوردی هۆنراوەتەوە:

هەمە ریزو لولوریشە شەمامە
تۆ پاکەت هەڵگر، کارمەن تەمامە

سەرچاوە: www.persian-language.org

مرۆڤی چیرۆك و چیرۆكی مرۆڤ

نوسینی: جەلیل ئازادبخواز

ناوو ناوبانگی یاقوتی لە جیهانی داستان و ئەدەبی ئێراندا بۆ کەس غەریبو نا ئاشنا نیە، یاقووتی نەك تەنها لە ئێراندا بەڵکو لە هەموو کوردەواری و دنیای دەرەوەشدا ناسراوەو جیهانی نووسین و چیرۆکی یاقوتی ئەمڕۆ ئیتر تێکەڵ بە کلتوری جیهان بووەو توانیویەتی سنورەکانی ئەدەبی ئێران بخاتە پشت سەرو لە گۆڕەپانی چیرۆکی جیهان دا بۆ خۆی ناوو ناسنامەی تایبەتی خۆی هەبێت.

تەمەنێك نزیك بە نیو سەدە ژیان لە ولاتی ئەدەب و تەعامولی چالاکانە و پیشەیی لەگەڵ نووسیندا بە تایبەتی هونەری چیرۆك وای لە یاقوتی کردووەو بە ڕادەیەك قاڵ و پوختەی کردووە کە بێ هیچ ترس و گومانێ دەتوانین بڵێین کە لەم ڕۆدا یاقوتی یەکێکە لە کۆڵەکە مەزن و ڕاوەستاوەکانی دنیای چیرۆکی ئێران و ڕواڵەتێکی ناسراوی جیهانی ئەم هونەرە.

ئەم نووسەرە بە تواناو پڕکارە هەر وەك خۆی دەڵێ تا قوڵترین قوڵایەکانی مێژووی کوردەو لە بنەماڵەیەکی کوردو بەکلتوری کوردی گۆشکراوە.

چرای ئەندێشەی یاقوتی بە بڵێسەی شانامەو بەیت و باوی کوردی دادەگیرسێو ئێستاش شەپۆلەکانی نۆستالۆژیا هەرکات دەیخەنەوە دەریای لە بڕان نەهاتوی ئەو چەشەو چەشنانەوە تەمەنێك لاو دەبێتەوەو دەستێك بۆ ئافراندن ڕادەکێشێ، لە دنیای ئەمڕۆدا کە دنیای پەیوەندی و گوێزانەوەی خێرایە جێگای خۆیەتی کە خوێنەرو نووسەری کورد لەگەڵ ژیان و بەرهەم و بۆچوونەکانی ئەم نووسەرە بەتوانایەدا ئاشنا بێت.

ڕاستە کە یاقوتی بە فارسی دەنوسێ و نووسیوویەتی، بەلام من بۆ خۆم هیچ گومانم نیە هەر کەس ئاسەوارەکانی بخوێنێتەوە بێ هیچ گرفت و تەنگەژەیەك هەناسەی کوردەواری دێت بەڕوویاو جوگرافیاو کەسایەتی و کەسەرو ئازار و ئاوات و ڕووداوەکان هەر هەموو شقڵی کوردەواریان پێوە دیارە و لەڕاستیدا هەر هەموو ڕواڵەتێ لە ڕواڵەتەکانی ولاتی کوردەواری دەردەخەن و ڕەگەزە کلتوری و ئاوەزیەکانی لە بازنەی جیهانی ژینی کوردەواریدا بە سانایی دەناسرێنەوەو پێناسە دەکرێن.

ڕوانینێکی خێرا بە ناو سیمای بەرهەمەکانی ئەم نووسەرەدا تەنانەت لە ڕواڵەتیشدا کوردین و شقڵی کلتوری کوردی و ولاتی کوردەوارییان پێوە دیارە. زام. گوڵ خاس. پێ جۆش. ئەفسانەکانی گوندنشینانی کورد. مادیان چیاو...هتد.

کۆیەکن لە ناوی بەرهەمەکانی یاقووتی و چۆنیەتی ئەم ناوانە و پێکهاتەی زمانیان ئەو ڕاستیە ڕوون دەکەنەوە کەسەر بە بنەماڵەی زمانی کوردی و جیهانو ژینی کوردەوارین. یاقووتی لە کاکڵەی ژیانی کۆمەلایەتیو بە ئەزموونی ڕئال و واقعی ژیانی خۆی و ئەو کۆمەڵەی کە تیایدا ژیاوە بەرەو دنیای نوسین و ئافراندنی چیرۆك ڕێکدەکەوێت.

ژیان تەجروبە دەکات و ئەم ژیانە تەجروبە کراوە کە دنیای بوون و واتا زەینی و ئاوەزیەکانی نووسەر ڕەنگ ڕێژ دەکەن بۆ یاقوتی لە دنیای چیرۆکدا جارێکی تر بەرگی بوون دەکەن بە بەرداو بە خوێندنەوەیەکی نوێدا بە لێکدانەوەی زومینەو باری مێژووی کۆمەلایەتی و لە یەك واتادا مرۆڤی هەموو پەیوەندو پەیوەستەکانیەوە ئامادە دەبێت و دێتە جیهانی بوون.

هەرێمی چیرۆکی یاقووتی هەرێمێکی کەسکە کە مرۆڤ لە پەیوەندی لەگەڵ سروشت وهەناوی نالێکدراوی خۆیدا ئامادەیەو لە ڕەوتی ئەزموونی ژیاندا دەبێتە هەڵگری مێژوو، هەموو ڕووداو دژوارو ئاڵۆزییەکانی بوون و مرۆیەکی لێکدراو لە سروشت، جیا بوونەوەو دابڕو، کەواتا زەینیەکانی دەکەنە بەر مەحەکی ئەزموونی کردەیی و عەینیەت بە خۆیان دەبەخشێت.

یاقووتی چیرۆك ناکاتە نموونەی پێشتر ئامادەو هەوڵ نادات کە ژیان بچەپێنێتە ناو ئەو نموونەو چوارچێوەیەوە، چونکە دەزانێ ئەم هەوڵە هەوڵێکی نەزۆکە. بە پێچەوانەوە یاقووتی لەبری ئەوەی

کە بە نموونەوە دەست بۆ چیرۆک بەرێ بە ژیانەوە بەرەو چیرۆک دەجووێت و لەم پرۆسە ئۆرگانیکە دایە کەدەست ئەداتە دۆزینەوەو دەرخستنی ژیان و هەڵگۆزینی ژین و ژیانی نوێ بە دەست هێنانی نموونە.

نازانم یاقووتی چەند لەگەڵ ئاوەزو ئەندێشەی کۆمەڵناسی ڕۆمانی جۆرج لۆکاچ ئاشنا بێت و نەبێ، بەڵام بە خوێندنەوەی کتێبەکانی مرۆ دەگاتە ئەو قەناعەتەی کە ئەو پڕاوپڕ ڕەچاوی ئەم برگەیەی کردووە کە دەڵێ:

(ریالیزم نەخشەی ڕێنمای ئامادەو حازری مێژوو نیە، بەڵکو ڕێگای گۆڕانکاری مێژوو ڕوون دەکاتەوە).

نووسەر وەک خۆی دەڵێت و دەگێڕێتەوە مەکۆی سەرنجی خۆی کردۆتە ئالیزم و بەم شێوەیە نووسیویەتی دەنووسێ: بە باوەڕی پێشرەوانی ئەم ڕێبازەش ئالیزمی ڕاستەقینە و باوەڕ پێکراو کۆمەڵ و مرۆڤ تەنیا لە ڕوانگەیەکی لێکبراو تەک ڕەهەندەو زەینیەوە بەرجەستەو بەرچاو ناخات. بەڵکو هەردووکیان لە گشتیەتی ئافراندن و عەینیەتدا بەرجەستە دەکاتەوەو دەخاتە بەرچاو.

هەر لەم ڕوانگەیەوە دیارە کە نمایش و بەرجەستە کردنەوەی تەواوو هەموو لایەنەی مرۆڤ، کرۆکی ناوەکی ڕەگەزی سەرەکی ریالیزمە.

یاقووتی چ لە ئاخاوتن و چ لە خولقانە هونەریەکانیدا ڕاستەوخۆو لە مەکۆی ئەندێشەی جوانی ناسانەیدا ئەم ڕەوتەی گرتووەو هەوڵ ئەدا مرۆڤی مێژوویی لە پەیوەندی لەگەڵ هەموو ڕەهەندە مێژووییەکانیدا نمایش بکات.

پێشخوانی کلتوریو ئاوەزی دنیای ڕوناکبیری ئەم نووسەرەو دەتوانم بڵێم بە شێوەیەکی گشتی کۆمەڵەکەیی و لە دۆخێکی تایبەتی تردا ژیانی کەسێتی خۆی هەر هەموو ئەو فاکتەرو گرێ بەندانەن کە یاقووتی و دنیای چیرۆکی ئەویان بە ریالیزمەوە بەستۆتەوە.

ئەو وەک مرۆیەکی نا لێکدراوو دانەبڕاو لە سروشت منداڵی و مێرد منداڵی و تافی لاوی خۆی لە داوێنی سروشتدا داوەتە سەر، هەموو پەیوەندیە ساکارو ڕاستەوخۆکانی ژیانی دێنشینی و تەعامل لەگەڵ ژیانێکی ساکاری لەسروشت دانەبڕاوی تەجروبە کردووە.

ئەم تەجروبەو هەست کردنی کاریگەرێتی دەسەڵاتی ناسروشتی و دەرەکی لە دەرەوەی دەسەڵات و توانای ئەو ژیانێکی نا هەڵبژێردراوی بۆ ئەو وەک تیپ و نمونەی کۆمەڵایەتی ڕەنگرێژ کردووەو ئاوا بوون و دابڕانێکی نەخوازراوی بەسەریدا سەپاندووە.

یاقووتی لە ئاست ئەم دابڕانو سەپاندنەدا لەگەڵ فامکردنی هەموو میکانیزمەکانی دنیای دەسەڵات و چەوسانەوەدا ڕاوەستەیەکی قووڵ دەکات و دەیەوێ هەموو هۆو هۆکارەکانی دابڕانی مرۆڤ لە ژیانی ئاسایی و بێ چەوسانەوە بدۆزێتەوەو ئەو چەمک و ڕەهەندە سوارکراوانەی سەر جەوهەری بوونی مرۆڤ بخوێنێتەوە کە مرۆڤ بەرەو ئاڵۆزی زەبری نواندن و خۆ گرتن بە توندوو تیژیو سیفەتە نا مرۆیەکانەوە پەلکێش دەکات.

ئەو دەمەی کە یاقووتی دەکەوێتە نواندن و وەسفی ژیانی ناوەکی و دەرەکی مرۆڤ لەم ڕێگایەوە هەموو بوونی دەخاتە

بەرباس، زۆر بە وردی و هۆشیاری دەکەوێتە دۆزینەوەی پەیوەندییەکانی ئەم بوونەوەرەو هەموو خولقێنەرە بنەڕەتیە مێژوویی و کۆمەڵایەتییەکان و لێرەوە هەم وەسفەکانی جێگیر دەبن و هەم خۆی لە کەوتنە دنیای ناتورالیزمی ڕووتەوە دەپارێزێ و دەرباز دەکات،

دەکرێ کە بڵێم لەم ڕەوتەدا دەردەکەوێ کە بە شێوەیەکی بنەڕەتی و تەواو ڕیالیزمی فامکردووەو بەم فامکردنەش هەویایی خوێندنەوەی مرۆڤی هەیە.

دەزانین کە چیرۆکیش هەر وەك ڕۆمان ڕەگەزە سەرەکییەکەی بریتییە لە گێڕانەوە، واتە گێڕانەوە ڕۆڵی سەرەکی دەبینێ و عەینیەت کەمتر بەرجەستە دەبێتەوە. بەڵام یاقووتی لە کۆی چیرۆکەکانی خۆیدا و بە تایبەت لە (جوتیاران)دا جۆرە عەینیەتێك دەبەخشێتە گێڕانەوەکانی خۆی کە بەردەنگ و خوێنەر هەست دەکات لەگەڵ وێنەو پێکهاتەیەکی عەینی ڕووبەڕووە تا ڕووداو، یا چەمکێکی زەینی کە لە ڕێگای گێڕانەوەوە خەریکە تەجروبەی دەکات.

دیارە کاتێ کە خوێنەر ئەم هەستەی لا دروست ببێت کە ئەم گێڕانەوەیە عەینییە، واتە چیرۆك سەرکەوتوانە داڕێژراوە وەك دەڵێن پەرداخت کراوە.

جیهانی چیرۆکی نووسەر هەر وەك هەموو جیهانێکی بەمانا کۆ مرۆڤێ تیایدا هەڵدەسوڕێن و دەور دەگێڕن، ئەم کۆیە لە هەڵسوکەوت و جوڵانەوەی خۆیاندا پەیڕەوی لۆژیکێکی تا ڕادەیەك یەکگرتوون و لە چوارچێوەی دەقدا خۆیان پێناسە دەکەن و جیهانی خۆیان دەخولقێنن. گرنگی ئەم سوڕان و لۆژیکەی چیرۆکی مەنسوور مانا بە خشینە بە هەموو ئەو واتایانەی کە لە مرۆڤو جیهان ژینەکەی زەوت کراون و سەنراونەتەوە. ئەم مانا بەخشینە هەوڵێکی نەزۆکی زەینی نیەو تەنیا لە دنیای خەیاڵدا ڕوو نادەن. فەلسەفەی هەموو ئەدەب و هونەرەو ڕۆمان و کورتە چیرۆکیش زامنکردن و لێك دانەوەو هێنانە کایەی واتایەکە لە ژیان، کە لەم زامنکردن و لێکدانەوەو هێنانە کایەیەدا یاقووتی سەرکەوتووە.

چیرۆکی یاقووتی لە وەهمێکی خەیاڵاویدا وەیلانی شوێن هەرێمەکانی (ڕەنگەو شایەد نییە) و خۆی بۆ جوگرافیای وەقعی (ئەکرێ و ئەبێ) دەکوتێ.

نووسەر کە هەموو قەیرانەکان بەسەر دەکاتەوە مرۆڤ لە قەیراندا دەنوێنێ، بەڵام بە تەنیا لە قەیران دا بەجێی ناهێڵێ لە زەمەن و ژیاندایە کە قەیرانەکان دەست نیشان دەکات. ئەم زەیینیەتە ڕۆمانیەیە کە لای یاقووتی ئامادەیە جۆرە سفەتێکی ڕۆماناوی بەخشیوەتە چیرۆکەکانی و نامۆش نییە، چوون کە ئەو وەك چیرۆك نووسێك ئەزموونی نووسینی ڕۆمانی هەیەو خاوەنی ڕۆمانی گرنگی (جوتیارانە).

سی ڕەنگ یا ئەفسانەی سی ڕەنگ دەقێکە کە لە نێوان کورتە چیرۆك و ڕۆمان دا ڕاوەستاوە هەرچەندە چۆنیەتی داڕشتن و ئەو لۆژیك و ئەندێشەییەی کە جیهانی ئەم دەقەی خولقاندووە زۆرتر لە ڕۆمان نزیکی دەکاتەوەو شانی بەرەو ئەو ئاسۆیە پێ هەڵدەکێشێ بە تایبەت چۆنیەتی ئاوا بوونی قارەمان و چارەنووسی نادیاری کە ڕەنگە لە دەق و کات و سات و دەرفەتێکی تردا بۆ ڕەنگ ڕێژکردنی مێژوویەکی ترو واتایەکی تر لە بوون دەرکەوێت و خۆی بنوێنێ.

((باڵندەیەك بە ئاسمانی زەلکاوەکەوە پەرەندەیەکی تری شکارکرد، هاواری باڵندە بەرز بووەوەو پەرە خۆڵەمێشیەکانی لە ئاسمانی زەلکاوەکەدا بەسەر ئاوەکەوە بڵاوبوونەوە. سی ڕەنگ بە زۆری چەك تاڵانی بەرەو پێشەوە گلان. تاڵان هەنگاوێکی دیکەی بەرەوبەر نا هەستی کرد ژێر پێی خاڵی دەبێ. بە ترس و شڵەژاوییەوە کەوتە دەست و پێ کوتان، دەستی بۆ گڵاوگیا بێ ڕیشەو لاوازەکان دەکێشا و بە خێرایی ڕۆ دەچوو، زەلکاو لە ژێر پرشنگی زیو کفتی مانگ دا پارووی خۆی هەڵدەلووشی. سی ڕەنگ دەمانچەکەی لە ژێر پشتوێنەکەیدا جێگیر کرد، تاڵان تا سەرو مل لە ناو زەلکاودا ڕۆچوو بوو هاواری ئەکرد.

سی ڕەنگ ڕزگارم کە...

سمۆرەیەك بە چاوانی گەوڕەو پڕ پرشنگەوە لە سەر لقێ بەرەو لقێکی تر بازیدا. سی ڕەنگ پشتی کردە زەلکاوەکەو دوور کەوتەوە، زایەڵەی حیلەی ئەسپێ لە گوێی تاڵاندا زرایەوە، وا هەستی کرد ئەسپێکی بەهێزو ئەندام مەزن بە کۆکایە سوورە یاڵەوە لە هەناوی مانگەوە هاتە دەر، بە ئاسمانی زەلکاوەکەدا سوڕێکی خوارد و ئەوسا لە قەراغ زەلکاوەکەدا کەوتنە جمان.

ئەسپ لە بەینی درەختەکانەوە هەستایە سەر پاش و زڕانەوەی حیلەی بە ئاسمانی زەلکاوەوە شەپۆل کەوتە بزاوت و ئەوسا لە چاشیوێکی تەمدا لە نێوان درەختەکان دا کەوتە ڕێ هاوڕێی نەرمە شەماڵێ کە هەڵی کردبوو یاڵە سوورەکانی کەوتنە شنە.

سی ڕەنگ لە بوارەکە پێچی کردووە)).

ئەم کۆتاییە تەماوییەو نەکردنەوەی گرێی چارەنووسی سی ڕەنگ وا دەکات کە ئەم هەستە سەر هەڵبدات کە سی ڕەنگ دێتەوەو بە پێی ڕوانگەی یاقووتی ناکرێ ئەم قارەمانە لە قەیران دا بمێنێتەوە. چۆنێتی مامەڵەی یاقووتی و جیهانی دەقی سی ڕەنگ لە گەڵ کەسایەتیەکان لە ڕەوەندی بوون دا نەك بە تەنیایی و داماڵراو لە هەموو هەڵگرو پەیوەندییە مێژووییەکانی خۆی.

خولیاو غەموو دڵە ڕاوکێکانی نووسەر خولیاو غەموو دڵە ڕاوکێی کلتوورو جوگرافیاو ژینگەیەکە کە تیایدا ژیاوە و کەسایەتی و بۆچوون و هەویاکانی ڕەنگ ڕێژکردووە، بە واتای خۆی کوردبوونی تاسەر ئێسقان وایلێکردووە کە تا سەر ئێسقان وەیلانی شوێن غەمەکانی ئەم مرۆڤە بێتو لە دەقەکانی دا پەیوەندی نێوان کەسایەتی و شوێنگە ئەوەندە ئۆرگانیك و تۆکمەیە

کە بە هیچ جۆرێ پێویست بەو هۆهێنانەوە ناکات تا لە ڕێگەیەوە بە شوێن جوگرافیاو ڕووداوو کەسایەتیەکان دا بگەڕێین.

((برسێتی شەوانە ناچاری کرد لە دووندی چیاوە بەرەو دۆڵی گڵە زەرد بەربێتەوە، لە کۆتایی دەرەدا گووندی گڵە زەرد پاڵی دابوویە چیاوە کە بیست ماڵێ زیاتر نەدەبوو).

یا (پێش ئەوەی هەتاو لە بەرزاییەکانی زەردەوە سەر هەڵبدات سی ڕەنگ ماڵئاوایی لە هاوبوندییە کۆنەکەی کردو لە قەراغ باخەکانەوە ڕێی دەرەوەی شاری گرتە بەر. سی ڕەنگ بە بینینی دارە مەزن و گەورەکانی هەرمێو ئەو باخانەی کە تا چاو کاری دەکرد هەر درێژ دەبوونەوە بە خۆی ووت شارێکی ئاوەدانە تف لە سەروو سیمات کرماشان کە بوویتە گڵە جانە).

شوێن، کەسایەتی، کلتوور و هەموو لۆژیکی ئەم دەقە پڕاو پڕ لە کورستاندا دەخولقێت و لە سەر ڕێچکەی ژیان و بوونی زووڵمێ کار دەکات کە لە هەناوی کۆمەڵ و ئەم جووگرافیایەدا ئامادەیە.

لە چاخی مۆدێرن دا یاقووتی کەڵکەڵەی لێك دانەوەو توێژ کاری ڕواڵەت بەندی دەرەبەگایەتی لە ئەندێشەی دا بووتە چەقێکی گەورەو گرنگ. دەتوانین بڵێین کۆی بەرهەمەکانی ئەم نووسەرە هەوڵە بۆ خوێندنەوەو لێکدانەوەی ئەم ڕواڵەت بەندییەو مێژووی خولقان و سەرهەڵدانی ئەم دەزگاو ڕێکخراوە کۆمەڵایەتیە ئابوورییە و کاریگەرێتیەك کە لەسەر مرۆڤی ئەم ژینگەیە دایناوە. بە واتایەکی تر مرۆڤێکی مێژوویی بە هەموو ڕەهەندوو لایەنەکانیەوە لە کۆمەڵگای دەرەبەگایەتیدا ئەو مرۆڤەیە کە یاقووتی دەیەوێ بوون و قەیران و هەموو واتا زەینی و عەینیەکانی بەرجەستە بکاتەوەو پێناسەیەکی بۆ دەستەبەر بکات.

نووسەر بۆ ئەم مەبەستە خۆ نزیك کردنەوە لە سنوورەکانی حەقیقەتی مرۆڤ لە ڕەوتی زەمەن و قەیران و ئامادەبوونی هەموو پەیوەندییەکانی دا ئەم بوونەوەرە دەکاتە مەکۆی سەرەنج و هەوڵ ئەدات پێناسەی بکات چونکە داماڵین و جیاکردنەوەی لە پەیوەندی و پەیوەستە مێژوویی و کۆمەڵایەتیەکانی بە هەڵە و نەزۆك دەزانێ.

وڵاتی دەق و چیرۆکەکانی یاقووتی وڵاتێکە کە مرۆڤی ئاسایی و لە سروشت دانەبڕاو دەخاتە بەر توێژینەوەو ڕەوتی گۆڕان و جیابوونەوەی زەینیەتی و ئەو میکانیزمانەی کە ئەم مرۆڤە ئاڵۆز دەکەن، دەبنە زامنی مانەوەی لە قەیران دا دەخاتە بەرباس. چاووگ و ئاخێزگەی چەوسانەوەو لەبیر چوونەوەی هەست کراوی لە سیستمی سیخناخ لە چەوسانەوەی دەرەبەگایەتی و سوڕانی سەر هەڵداوی سەرمایەدا ئەو هەویاگەورانەن کە یاقووتی بە دوایاندا دەگەڕێ. دەمەوێ بڵێم لەم جیهانی دەقانەدا یاقووتی بە تەمەنێ ئەزموون و بوونیەوە هەموو تواناکانی خۆی تەرخانی دۆزینەوەی مرۆڤ دەکات. لە دیواری گشت خوازی و لەبیر بردنەوەی مرۆڤ تێدەپەڕێ و بە چاوێکی پاژ خوازانەوە هەوڵ ئەدات کە ئەم سەردارەی سروشت بدۆزێتەوەو لەو دۆخەی کە دووچاری بووە،

واتە دۆخی بە شت بوون کە هێزە دەرەکی و خۆزاڵ کەرەکان لە دەرەوە بە سەریدا زاڵیان کردووەو وەك شتێکی ساکارو سادە دەیخوێننەوە دەربازی کات.

بە واتای هۆسرەل بوونی هەست کراوی مرۆڤ و ئەو جیهان ژینەی کە تیایدا هیچ بەهاو نرخێکی نەماوە بە پشتا بخاتەوەو بوونی فەرامۆش کراوو لە بیر کراوی ئەم بوونەوەرە وەك واقعی خۆی بدۆزێتەوەو بنوێنێ. نووسەر کە لە کەوشەنی ئەندێشەو ئاوەزدا خولاوەتەوە چەند سەردەم و دەورانی تەجروبە کردووەو لە بازنەی ژین و مانەوەدا گەڵێ کەوتن و هەستانەوەی دیوە، زۆر چاك لە مرۆڤناسی هاوچەرخ و لێکدانەوەی دەسەڵات لەم واژەیە ئاشنایە. پێشخوانێکی وا کراوەو بەهێزی فکری و ڕوناکبیری هەیە کە بە باشی مرۆڤی مێژوویی و نەتەوەیی و هەڵسوڕێنەری بازنەی بەرهەمهێنان و پێناسە کراوی سیاسی فام کات، بە دوور لە هەر ئەندێشەو بۆچوونێکی پۆلێنکراوی سەپاو ئازاد و سەربەست بێ هیچ چوارچێوەیەك بخوازێ مرۆڤ بەو جۆرە پێناسە بکات کە خۆی لێی تێگەیشتوەو لەگەڵی ژیاوە.

(سەگ زووزەیەکی کێشاو کلکی لە لای قاچەکانیدا شاردەوە، سی ڕەنگ دانەوی و خرە بەردێکی هەڵگرت، سەگ نا باوەڕو بە سەر سوڕماوییەوە سەیری کرد، سی ڕەنگ بە جۆرێ کە بەرد وە سەگەکە نەکەوێ بەردەکەی بۆ هاویشت). ئەم مرۆڤە کە ڕەفتارو جوڵانەوەی لەگەڵ سروشت و هەموو بوونەوەرەکانی ئەم کەوشەنە پڕاو پڕ سروشتی و ساکارە و هەروەها لەگەڵ هەموو ئاڵۆزیەکانیشدا و ژیانی لێو ڕێژ لە چەوسانەوەو ڕەوتی بێبڕانەوەی ژێر پێنانی دادو ماف هێشتا هەناوی سادەو سروشتی دوو چاری دابڕان و دژوازی نەبووەو لەگەڵ هەموو ئەزموون و تاقیکاریەکی نوێدا و لەگەڵ هەموو دوور کەوتنەوەیەکی لە سروشت و ڕەنگگرتنی ئەندێشەی جیاواز لە ژیانی سادەو سەرەتایی خۆی ئاڵۆز و ئاڵۆزتر دەبێت و دەسەڵات و ڕەوتی خولقاوی هێزە ناسروشتی و فرە خوازەکان و تلانی ژینی ئابووری وای لێدەکات سات لە دوای سات دژوارترو ئاڵۆزترو بێبەزەیی تربێت.

هەموو جیهان و بوونەوەر لە گۆشە نیگای بەرژەوەندی و گومان و نامۆ بوونەوە سەیر بکات هەرچی باڵای ئەم دوور کەوتنەوەو بێگانە بوون و چەوسانەوەیە بەرزتر هەڵدەکشێ، سی ڕەنگ زۆرتر لە ئەندێشەی سروشتی و ڕەفتاری دوور لە زبری و ئازارگەیەنی خۆی دوور تر دەکەوێتەوە. زیاتر بەرەو لوتکەی گرژی و هەڵچوون و پەنا بۆ ئازار گەیاندن دەبات، بە تایبەتی لە سەرەتای تەجروبە کردنی ئاڵۆزی و سڕینەوەکانەوە کە لەگەڵ بوون و بۆچوونی ئەو نایەنەوە. قارەمان سەرەتا وابیر دەکاتەوەو وا دەزانێ کە گرێی گرفت تەنگەژەکان هەر وەك هەموو ساتەکانی تری یەك بوون لەگەڵ سروشت سانان و بە ئاسانی بۆتاکی خۆی دەکرێنەوەو وەك مرۆیەکی مەبەست خوازی ئیدە ئالویست تەك و تەنیا و بێ ئاوزو ئەقڵیەتی گونجاو خۆی بۆ ڕوو بەڕوو بونەوەی هەموو گرفتەکان ئامادە دەکات.

بەڵام ڕەوتی ڕوداوەکان و دەسەڵات و توانای هێزە چەرخێنەرەکای ئەم ڕەوتە و ئیرادەی دوور لە هێزو ئەگەرەکانی ئەم وای لێدەکەن و واقووڵی دەکەنەوە کە ناچارە ئەم ڕاستیەیە توندو زبرو ناشیرینە باوەڕ بکات.

یاساکانی گێڕانی ئەم کۆمەڵە لە سالاری سروشتە بوونەوەرێکی بێ باوەڕو هەڵوێست دەخوازن، ئەوە ئەو نییە کە بە تەنیا ڕوو بەڕووی ئەم شەپۆلە دژوارو دژە ئاوەزە بووەتەوە.

سی ڕەنگ بە جۆرێ درێژ بوونەوەی دنیای چیرۆکی زامە کە یەکەم بەرهەمی بڵاوکراوەی .نووسەرەو لە ساڵی ١٣٥٢ دا بڵاوکراوەتەوە.

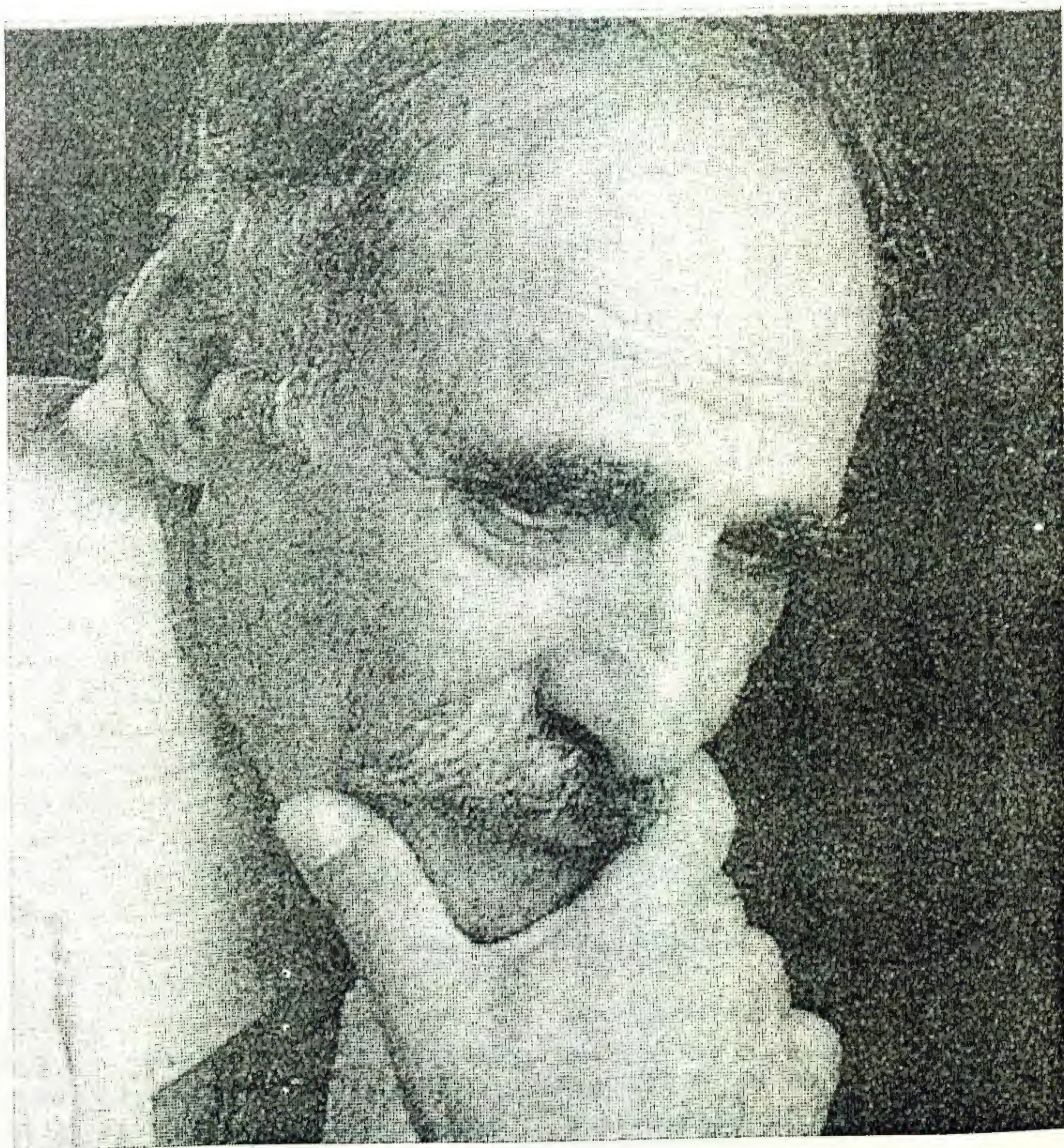
ئەوە سیفەت و تایبەت مەندی مەزن و بەرچاوی نووسەرانی گەورەیە کە لە ئاسەوارەکانیان دا پرش و بڵاوی پەرێشانی بابەت بە دی ناکرێت.

کاروانی ئەندێشەو تۆماری تەمەنی ئەم کەسانە لە ڕووی ڕواڵەت بەندیەك دا وەستانە کە هەناوی چەوسانەوەیەو تا ئەم چەوسانەوەیەش هەبێ هونەری دینامیکی ئەم نووسەرانە بەردەوام خۆی بەرهەم دێنێتەوە و لە شێوازی جۆراو جۆردا و لە ئاقارە واتاییە تازەکان دا بوون و ژیانی خۆی زامن دەکات.

ئەم ڕوانگەو لێکدانەوەی نووسەر هەموو لایەنەو فرە ڕەهەندەو دەخوازێ کە مرۆڤی سروشتی لە ڕەوتی گۆڕانیدا بۆ مرۆڤی مێژوویی لە هەموو ڕوانگەو چەمکە گونجاوو شیاوەکانی خوێندنەوەوە بخاتە بەر باس.

ئەم ڕاستیە ڕوونە کە لێکۆڵینەوەو پشکنین لە هەربارو بابەتێکەوە بێت دەبێ چەند لایەنەو دەورو بەر بین و خاوەن پێش نیاربێت وەگەر نەڕەوتەکە کەم دێنێت و بەر ئەنجامەکەی نەزۆك دەبێت ڕوانگەی توێژەرانەو خوێندنەوەی بە بەرئەنجام ڕوانگەو خوێندنەوەیەکە کە خاوەنی ڕەوتو ڕێکخراوەیەکی گوونجاوو ئاخێزگەیەکی ئاوەزی بێت.

یاقووتی بە فامکردنی ئەم ڕاستیەیە لە پرۆژەی نووسین و بەرهەم هێنانی خۆیدا کۆی هەموو فاکتەرو دیاردەو پەیوەندییە ئامادەو نەدۆزراوەکان ڕەچاو دەکات و بێ ئەوەی ژانەری چیرۆك لە ناوەڕۆك و سیمادا دووچاری خەساری باسێکی زەق و زەینی بکات بە شێوەیەکی ڕیال عەینی دەکەوێتە لێکدانەوەی کۆی ئەم بابەت و باسانەو بە شێوەیەکی هونەری و سەرکەوتوانە پرۆژەکەی خۆی دەباتە پێشەوە.

چرایەك بە سەر مادیان چیاوە

ن. ئیحسان تەبەری
و. جەلیل ئازادبخواز

کاتێ لەو دۆستانەی کە لەگەڵ نوێنەرانی ئەدەبی هاوچەرخی فارسی ئاشنان، ناوی ئەو کەسانەم دەخواست کە لە دنیای نووسیندا خاوەنی بەهرە و داهێنانێکی وان کە شیاوی ئەم ناوە بێت، ناوی مەنسووری یاقووتی چەند پات دەبووەوە. من ئەم ناوەم لە ئەدەبی هاوچەرخی ئێراندا دیبوو. بەڵام بێ باوەڕییێکی بێ بەڵگە لەمەڕ پەخشانی ئەدەبی هاوچەرخەوە وای لێ دەکردم لێیی دوور کەومەوە و لە نزیکەوە ئاشنای نەبم. ئێستا کە بەرهەمەکانی ئەم نووسەرە یەك لە دوای یەك بە چەش و شادییەوە دەخوێنمەوە، دەکەمە ئەم ئاکامەی کە جەماوەری خەڵکی وڵاتی ئێمە توانیویانە کە هەورازی هەرە دژواری بە دەستهێنانی بەهرە و دەسەڵات لە بواری چیرۆکنووسیندا بخەنە پشت سەر و لە هەندێ ئاسۆ و لووتکە نزیك بنەوە. ئەمە خۆی هوشیاری و تێگەیشتنێکی شیاو و جێگەی سەرنجە.

مەنسووری یاقووتی خەڵکی کوردستانە و یادکارێکە لە چیاکانی زاگرۆس و چنارستان و رووبارکەل و دارستانە بەرووەکانی ئەو دیارە. جووتیارانی خێڵ و خانەکان، قەڵاکۆنە و غەمماوێکان، ڕێگاشاخاویەکان و زریانی بەفر لە چیرۆکەکانی ئەودا زۆرن. لە وەسفی سروشتدا بە راستی یاقووتی هونەرێکی باڵادەست و راستەقینەیە. بە چەند رستەی کورت ئەو سروشتەی کە بە چاوانی تیژ و وردبینەوە دیویەتی لەسەر لاپەڕەکانی کاغەز دەیکێشێ و دەینەخشێنێ. لێچواندن و ئستعارەکانی یاقووتی تایبەتی خۆیین. «ئاسمان وەك سکی ماسی سپی ئەدرەوشایەوە، هەورە برووسکە تاریکیەکانی بڕی و لە پشت چیاوە ون بوو، ئاسمان دندانی تیژ ئەکرد، چیا وەك گامێش لە ژێر مانگەشەودا راکشابوو، پێ بچکۆلەکانی سینگی کوێرە ڕێگاکانی خاڵخاڵ دەکرد، زریان جەستەی قامچیڕێژ دەکرد» وەسفی باروودۆخی نەفسی مرۆڤ هەر بەم کورتبێژییە پسپۆڕانەیە ئەنجام ئەدرێت. «بوغز لە گەڵوویدا حەڵقەی بەستبوو، ترس دڵی تاریك کردبوو، مردن لە نیگایا پیاسەی دەکرد» هەنبانەی خەیاڵی یاقووتی لێوڕێژە لەم جۆرە وێنە و لێکچوان و وەسفانە. شتێك کە ڕەنگ و بۆیەکی تایبەتی دەبەخشێتە پەخشانی یاقووتی. لە ناو ئەو هەشت بەرهەمەی یاقووتی کە بە دەستمان هێناوە تەنیا چیرۆکی درێژی چیرۆکی «چرایە بە سەر مادیان چیا»وەیە. چراغ ناوی یاغیەکی جوامێرە کە لە ئەشکەوتێکا بەسەر چیای مادیانەوە لە زنجیرە چیاکانی زاگرۆس بۆسە

دەکرێ و لەوێوە لە بەرژەوەندی چەوساوە و زوڵملێکراوان لەگەڵ خانی کوندەکانی «ستارەسووز» و «ستارەڕێژ» و «پایزاوا» یەکە و تەنیا دەکەوێتە شەڕ. شەڕی ئەو شەڕێکە نابەرابەر و پڕ لە هەڵکشان و داکشان. ساتەوەختێ دەکەوێتە دەستی دوژمن، بەڵام بە یارمەتی جەماوەر دەرباز دەبێت و درێژە بە هەوڵ و خەباتی خۆی دەدات تا سەرەنجام لە لایەن ژاندارمەکانەوە کەمارۆ ئەدرێت و تا دواهەناسە شەڕ دەکات و دەکوژرێت.

ناوێکی ئەمر و پڕ سەرفەرازی لە خۆی بەجێ دێڵێ و یادی لە دڵاندا هێلانە دەکات. چراغ ڕاپەڕیوێکی تاکڕەوە و ئامادە نییە گوێ بداتە ئامۆژگاری و واتای ئەو کەسانەی کە دەخوازن ڕوو لە شێوە و ڕەوشتی چاکتر و کاریگەرتر بکات. ئەریتە جوامێری و پاڵوانییەکانە کە کار و هەستی بەڕێوە دەبەن. ئازایەتی و جوامێری چراغ لە دڵی منداڵێکدا بە ناوی ڕەشید کاریگەری هەمەلایەنە و مەزن بە جێ دێڵێ بەڵام بە جۆر و شێوەیەکی‌تر.

ڕەشید چراغی وەك پاڵەوان و هەویای دڵپەسەندی خۆی خۆش دەوێت، بەڵام لە سەردەم و دەورانێکی دیدا بار هاتووە و فامی کردووە کە چیای مادیانی ئەو هەر گوندی ستارەسووزە و ئەشکەوتی پەناگای هەر دڵی پڕخرۆشی کۆمەڵگای گوندە. بەرەنگاری و شەڕی ئەو شەڕ و ڕووبەڕوو بوونەوەیەکی زۆر هوشیارانەتر و دژوارتر و درێژخایەنترە، بەڵام بێ گومان بەرەنجام و ئاکامەکانی زۆر گەورەتر و مەزنتر و شیاوی سەرنجتر دەبن دژ بە خانەکان و چەوسێنەرانی شار و دێ. ئەم چیرۆکە کە پێکهاتەیەکی دژوار و ئالۆزی نییە یاقووتی بەوپەڕی جوانی و لێهاتوویی و دەتوانم بڵێم عەقڵانییەوە دایدەڕێژێت. تیپ یاخی شۆڕشگێڕە نەك یاخیەکی دز. دەیە درێژ و دوور و زۆرەکانی مێژوو نموونەی زۆری لەم جۆرە پێیە. چارەنووسی هەموو ئەوانە بە مردن لە شەڕدا لەگەڵ زۆرداردا کۆتایی هاتووە و بە شێوەیەکی گشتی هەوڵ و خەباتیان بێ کاریگەرێتێکی مەزن کۆتایی هاتووە و تێپەڕیوە. ڕوون و ئاشکرایە لەم چیرۆکەدا یاقووتی دەکەوێتە ڕەخنەی یاخیگەری مۆدێرن و ڕووبەڕووی قەیرانی دەکاتەوە. بە تایبەتی لە سیما و ڕواڵەتی چراغدا (کە خۆی هاوتای وشەی چریکە) ڕەخنەیەك لێوڕێژ لە خۆشەویستی و ئافەرین و ئەوازش. چونکە چراغ قارەمانێکە کە نووسەر بە ئاشکرا و بێ شاردنەوە خۆشەویستی و ئەوین و سۆزی بۆی هەیە، بەڵام دەزانێ کە چراغ ناتوانێ و دەرەقەتی خان و نۆکەر و مووچەخۆرەکانی وەك «کتابعەلی» و «قولیەکان» نایەت کە بێڕەحمی و ناپیاوی و زۆرداری بێ کەمترین سڵەمینەوە بە کار دێنن و بۆتە بەشێك لە بوونیان. بەڵام ڕەشید، ئەو دەکەوێتە گۆڕینێ و ورووژاندنی خرۆکە و سلولەکانی چەوساوان و زوڵملێکراوان. دانەدانەیان لاواز و خەواڵوون. ئەو دنەی ئەندێشەیان ئەدات کە کۆیلەیی لێ دەتکێ. سوود لەم ڕەوتە وەردەگرێت. بوێری ئەم ئیشە و خولقانی ئەم ڕەوتە هەرگیز کارەسات و ترس و سزاکانی لە ڕاپەڕینی چراغ کەمتر نییە.

لە کاتێکدا کە چراغ وەك ئەمامە بەڕوویەکی ساوا لە مادیان چیادا بە پزیسکەی کوللەیەك دەسووتێت و ئاوا دەبێ، ڕەشید لە ستارەسووزدا بە ڕق و قینەوە ریشە دادەکوتێ و بە قەمچی دەکەوێتە وێزەی خەوی پیر و هەزار ساڵەی جەماوەر و بەرو هەستانەوەی گەورە بانگیان دەکا.

لە سەبکی هونەری داستاندا کاریگەرێتی نووسەرە بەرز و بەناوبانگەکانی ئەمریکا دەبینرێ وەك «جەك لەندەن، همینگۆی، جان ئشتاینبێك، فالکنێر و...» ڕەنگە یەکەم دەقێ کە توانیویەتی ئەم کاریگەرێتیە بگوێزێتەوە داستانی «تەنگسیر»ی «سادق چوبەك» بێت.

ڕەنگە فیلمەکانیش لە دروستکردن و لەدایکبوونی تابلۆ و دیمەنەکانی جەنگی مرۆڤ و سروشت، تێکهەڵچوونەکان، تیپسازی کاراکتەرەکاندا ڕۆڵ و کاریگەری خۆی بووبێ. لەم بابەتەوە گلە و گازندێك نییە. بەوەی کە دەکرێت ئارەزوومان هەبێت کە واقیع خوازی و وردنووسی خۆی دەرخات و ڕەچاو بکرێ. نابێ بەرەو ڕۆمانسیەتێکی جوان بڕۆین لە نووسیندا کە سێبەری خۆی دەخاتە سەر لێکدانەوەی پاژە بە پاژە و هەموو واقع.

لە وڵاتی ئێمەدا هێشتا پێویستە کەسانی گەورەی وەك «بالزاك، دیکنز، تۆلستۆی، شۆلۆخۆف، تۆماس مان، گۆرکیەکان و...» کەسانی وەك ئەم وەسفگەرە باڵادەستانە بێن و پێکهاتەی ئالۆز و ئالۆزتری ژیان و ئاکار و تیپە مرۆییەکان و کایە ئالۆزەکانی بوون دەرخەن و جەماوەری وڵاتی ئێمە لە ئاوێنەی بەرهەمە گەورە و مەزنەکانەوە دەرکەون و ببینرێن.

ئەو ڕۆمانانەی کە تا ئێستا نووسراون بێ هیچ گومانێ لە ڕووی هونەرییەوە لە چاو ڕابردوودا پێشکەوتوون و شیاوی سەرنجن، بەڵام هێشتا چاوەڕوانی بۆ باشتر و چاکتر بە جێ و ڕەوایە.

کۆمەڵگای ئێمە پێویستی بە ڕۆمانە گەورە و مەزنەکانە کە چاخ و دەوران تێیدا ڕەنگ بداتەوە و ڕووداوە مێژووییەکان بخاتە چوارچێوەی توێژینەوەیەکی وردی ڕەوانی و سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە.

کە سێبەر لە ڕووناکی، چاك لە خراپ، چەقاوەسوو لە ڕاستبێژ، سەرکەوتنی گلاو بە ناجوامێری، لە شکانی بە شەرەفانە جیا کاتەوە و پەردە لەسەر هەست و گیانی ڕووداوەکان داماڵێ و تیریژی ڕووتبوونەوەیان بخاتە سەر.

ئەم کار و ڕوتە لە توانای دەقی مێژوویی و زانستیدا نییە. ئەمە کاری دەقی گەورەی لایە و هەناسەدرێژ و بەڕەنج خولقاوی هونەرییە کە ناوی پڕ نرخی ڕۆمانی هەڵگرتووە. ناوێ کە دەبێ بە هەموو نرخ و گرنگی خۆیەوە لە وڵاتی ئێمەدا بناسرێت.

کەسانی وەك یاقووتی دەتوانن بەو تۆشە و پاشخوانەی کە هەر ئێستا هەیانە لە ڕووی کەسایەتیسازی و زمان و چۆنیەتی ڕووداو و گفتوگۆ و وەسفی سروشت و دابڕانی کومەڵایەتییەوە بکەونە ئەزموون و ئاوەها خولقانێك.

ڕەخنەیەك لەسەر كۆمەڵە چیرۆكی (تووشای) باڵندە سەیرەكەی زاگرۆس

وەرگێڕانی: ناسر سەلامی

وشەی تووشای كە بە توشایش دەخوێندرێتەوە، وشەیەكی دێرینەو لە سەردەمانی كۆنەوە لە كولتووری خەڵكی شاری كرندی ڕۆژئاواوە ماوەتەوە.. تووشای ئەو پەنجەرە دوولایەیە كە دەگیرێتە دوو لای دیوارە ئەستوورە كۆنەكانەو لە بەرامبەر یەكتردا دادەنرێ. تاكەكەی دەرەوەی كە ڕوو بەدەرەوەو لەسەر كۆڵانە، پەنجەرەیەكی لەدار دروستكراوی خانە خانەیە، بۆ دەرچوونی هەوای ناوەوەی خانووەكە یان قەڵاكەو چوونە ژوورەوەی هەوای تازە بۆ ناو بیناكە، تاكە دارینەكەی دەرەوەی بەوردەكاریەكی زۆر جوان دروست كراوە. لە تاكەكەی ناوەوەیدا كە بەسەر ژوورەكەوەیە، شوشەی ڕەنگ شین، سەوز، زەرد و سووری تێدەگیرا. نێوانی دوو تاكە پەنجەرەكەیان وەك سەلاجە بەكار دەهێنا، یان بۆ ڕاگرتنی میوەی وەرزەكان..) ئەم وشەیە ناوی باڵندەیەكی ئەفسانەییە)[1] (لە كولتووری خێڵی چهارمحاڵ و بەختیاری تووشای باڵندەیەكی ئەفسانەییە. هەموو پاییزێك تووشای دەردەكەوێ. ئاوازێكی هێندە خەمباری هەیە كە هەموو باڵندەكان لە سۆی ئەو خەمە پەڕەكانیان دەوەرێ و خۆیان بە ئەشكەوتەكاندا دەكەن.[2]

((تووشای) باڵندە سەیرەكەی زاگرۆس، باشترین كۆمەڵە چیرۆكی مەنسوری یاقووتییە كە ١٦ ساڵ دوای دەرچوونی (جوتیارەكان) بڵاوكراوەتەوە. بەڵام نووسەر لە ماوەی ئەو ١٦ ساڵەدا دوو بەرهەمی تریشی بڵاوكردۆتەوە كە یەكەمیان كۆمەڵێك لە شیعرەكانیەتی كە یەكەم جارە بڵاو دەكرێتەوەو هەموو خوێنەران بەو قەناعەتە دەگەیەنێ كە یاقووتی هیچ شارەزای شعر نووسین نیە و ئەویتریشیان كتێبێكی بچووكە بەناوی (گامی بەپیش- هەنگاوێك بۆ پێشەوە) كە ڕەخنەو لێكۆڵینەوەیە لەسەر ڕۆمانی (برفابەهای بهاری)یە كە لە نووسینی لاری كرماشانیە. یەكێك لە هۆكارەكانی ئەم دابڕانە دوورو درێژەی یاقووتی لە دنیای چیرۆك نووسین، سەرهەڵدانی هەورازو نشێوێكی فەساراوی لە ژیانی ئەو نووسەرەدا بووە. بۆ نموونە دەركردنی لە پەروەردەو فێركردن، گرتن و زیندانی كردن و بێكاری و بە ناچاری ڕووكردنە هەندێ كاری جۆراو جۆر و نەگونجاو لەگەڵ پلەی كۆمەڵایەتیو دەروونیی مامۆستاو نووسەرێكدا و لەگەڵ ئەوانەشدا كاریگەری وێرانكەرانەی ئەم ڕەوشە نالەبارانە لەسەر هەست و ورەی ئەم مرۆڤەدا. بەڵام بڵاوكردنەوەی تووشای دەریخست كە ئەو لەم ساڵانەی بێدەنگییەدا، بیری لە قوڵبوونەوە لە كارەكەیدا دەكردەوەو نەك ئەوەی كە چۆكی دادابێ. ئاگرێكی كوژاوە كە لە ژێر خۆڵەمێشدا بڕوا بەخۆی دەهێنێ و ئەوكات بە پزیسكێك ڕاست دەبێتەوەو بە هێزو تواناو ورەیەكی بەرزەوە بە شێوازی پێشوویدا دەچێتەوەو خەریكی پاراوكردنی بەرهەمەكانی داهاتووی دەبێ و ئەو هەوێنی شاعیر بوونەی لێ زیاد دەكات كە لە ماوەی تەنهاییەكانیدا دەستی كەوتووە، هەربۆیە بەرهەمی كارەكەی لە چاو ڕابردوودا زۆرتر درەوشاوەتر دەبێ.

گەڕانەوەی سەرلەنوێی بۆ دنیای چیرۆكە حیكایەت ئاساو هێماییەكان، كەبۆ یەكەم جار لە یەكەم كۆمەڵە چیرۆكیدا تاقیكردبۆوە، یەكێك لەو شێوازانەیە كە لە چوار، پێنج چیرۆكدا بەكاری هێناوە. بەڵام ئەمجارەیان بە شاعرانەبوونی دەربڕینەكەی و ئاڵۆزییەكی زۆر لە پێكهاتەو چوارچێوە واتاییەكەی. گەرچی ئەم شێوازەش هەم لە ڕەوتی چیرۆك نووسی ئێران داو هەم لە كارنامەی خودی نووسەریشدا شێوازێكی ڕەتكراوەو سەربە دەیەكانی چل‌و

پەنجا بووەو تایبەت بووە بە چەندین نووسەری وەك بە ئازین، ئال احمد، سەمەدی بەهرەنگی و هتد.. بەڵام لەبەر ئەوەی نووسەر لە هەڵسەنگاندنی سەردەمی خۆیدا، گەیشتۆتە ڕوانگەیەك هاوشێوەی هەڵسەنگاندنی ئەوان بۆ سەردەمی خۆیان و هەروەها لەوەڕا کە سەرقاڵ بوون و کارکردنەکانی و دوورکەوتنەوەی لە ناوەند نەیهێشتووە ئەو ئاشنایەتیو هاوتەریبی لەگەڵ ڕەوتی بەپەلەی شێوازەکانی چیرۆك نووسین پەیدا بکات- هەڵبەت هەر لە سەرەتاشەوە زۆری حەز بەم شێوازانە نەدەکردو لەم کۆمەڵەشدا چیرۆکی (کووندە پەپۆ) گاڵتە بە نووسەرە فۆرم گەراکان دەکات- هەر بۆیە ژیانەوەی قەوارەیەکی خاوەن پێشینە کە نزیکایەتییەکی زۆری لەگەڵ نەریتی چیرۆکنوسی کۆنی ئێمەشدا هەیە، زۆریش ناشرین نیە. بەڵام ئەگەر زۆربەی ئەم چیرۆکانە بە شێوازەکانی مۆنۆلۆگ، سریالی زەین و ریالیزمی جادوویی بنووسرایە، دەیتوانی باشتر مەبەستی نووسەر بگەیەنێ.

(تووشای) دووەم چیرۆکی ئەم کۆمەڵە چیرۆکەیە، لەبارەی باڵندەیەکی خەمین و سەیرەوەیە کە هەموو ساڵێك لە یەکێك لە ڕۆژەکانی پایزدا، چیرۆکی کوژرانی کچێك بەناوی تووشای دەگێڕێتەوە کە لە ناو قەڵایەکی کۆنی ولایەتی تابوتان و بە ئەمری قازی تیرباران کرا. ئاشکرایە لەم چیرۆکەدا ئەم باڵندەیە دەوری پەیام گەیاندنی لە ئەستۆیە. لە چیرۆکەکانی یاقوتیدا، باڵندەکان سەرەرای پارێزگاری لە قەوارەی ئازادی، ئەرکی ووشیار کردنەوەشیان لە ئەستۆیە. ئەو دەورەی کە پێویستە لە سەردەمە تاریکەکاندا نووسەرێك لە بواری ڕۆشنگەری فیکری و ڕێگەچارە کردارییەکاندا لە ئەستۆی بگرێ بەشێوەیەکی ڕەمزی خراوەتە ئەستۆی باڵندەوە. ئەو بەسەرهاتەی کە باڵندەکە بە دەنگی حەزینی خۆی دەیخوێنێ، گێڕانەوەی خەباتە لە ویلایەتێکدا کە خەڵکەکەی بە تەسلیم بوون بە ئەندێشە لاوازکەرەکان لە تابووتی مردندا خەوتوون و پۆلیس و پاسەوانەکان بەدارو درەوشە تیژو خوێنرێژەکانیان، یەکراست بەرەولای قازی دەچن و مەغروورو سەرکەوتوو، بۆ نەهێشتنی شوێنەواری خەباتگێڕەکان دەست دەکەن بە ڕمبازێن و تەراتێنەکانیان. بەڵام هەمیشە هەموو دڵۆپە خوێنێکی بەناهەق ڕژاو هاوارێکە کە تۆڵە ئەستێنێکی زۆر بەرەولای خۆی بانگ دەکات و ئەو کاتەیە کە هەڵچوونی خوێنێك، کۆمەڵگە دەخاتە، ناو بڵێسەی تووڕەیی و خرۆشانەوە.

(سیمرخ) شکڵی نیوە سیمبولێك و چرکراوەی (منطق الطیر)ی عەتارە کە نێوەرۆکێکی هاوشێوە، هەڵبەت بە توخمە کۆمەڵایەتییەکان، لە پێکهاتەیەکی بێ ڕەنگ و بۆدا، نمایش کردووە، بڕیاری سێ کەس بۆ پەڕینەوە لەڕێگەی پڕ لە دڕندەو تەڵەو دۆڵ و کێوەکان بۆ گەیشتن بە بارەگای سیمرخ لە کێوی قاف و بەدەست هێنانی پەرە پیرۆزەکان و ئەوکات دواکەوتنی دووکەسیان بەهۆی دڵبەستەبوون بە دیمەنەکانی ژیان و گیر خواردنی کەسی سێیەم لە ئەشکەوتێکی ترسناکدا و ئازاردانی شەوانەو ڕۆژانەی لەلایەن ئاژەڵێکی کەمتیار ئاساوە (کە لە کەمتیار دەچوو) بە گێڕانەوەیەك کە یەکێك لە شرۆڤەکانی بریتییە لە خۆڕاگری و گیان سەختی مرۆڤە ئارمانخوازەکان لە بەرامبەر خوازیاران و پارێزەرانی ڕۆژ ڕەشی بۆ گەیشتن بە سەرتایترین مافە مرۆییەکان.

(سارەنگ) گێڕانەوەی شەڕی نێوان ڕووناکی و تاریکییە، بەربڵاویو باڵادەستی تاریکییە. ئەو داڵەکەر خۆڕانەی بەسەر لێوارە بەردینە بە بەفر داپۆشراوەکانی قەڵای زیندان سەریان بردۆتە ناو خۆیان و تەراتێنی گورگە ڕەش و خۆڵەمێشییەکان لە پشت تەپۆڵە بە تەم داپۆشراوەکان، بەڵگەیە لەسەر گشتگیریو ناخی دەسەڵاتداریتی دڕندەو هەمەجییەکان. دیمەنی ئەشکەنجەخانەی پڕ لە دەنگی پۆستاڵ و گۆپاڵی دەستی پاسەوان و دەنگی زنجیرو قروسکەی دڵتەزێنی سەگ، **شانۆیەکی**

زیندووی ڕەوتی پڕ لە خراپەو سەرکوتکەرانەی ژیانە لەم کۆمەڵگەیەدا.

ئەوسەگە وەفادارەی کە بەزنجیر بە گوڵمێخەوە بەستراوەتەوەو ئەو پاسەوانەی کە لائیرادی و بەبێ هیچ ڕقێك بە گۆپاڵ کەوتۆتە گیان سەگەکەو ئێسقانەکانی ورد دەکات نیشانەیەکە لە خۆڕاگری. سارەنگ، ڕۆحی ئازادییە، کە لە شوێنە پڕ لە خراپەکاری و خەسارمەندی، هەڵبەت جگە لە ناو دیوارە ساردو بەردینەکانی زیندان شوێنێکیان نییە.

ئەو پیرە ئاوازخوێنەی جادە بەفر گرتووەکان و قەڵاو کۆشکە کۆن و خامۆشەکانیش کە ئاوازی مەلی بەر بەیان و خاتوو دڵکەشی دەچڕی، لەگەڵ سەگە وەفادارەکەی بیرهێنەرەوەی ئەو سۆفیانەیە کە سەگی نەفسیان کۆنترۆڵ کردووە. لەم ڕووەوە زۆر دوور نییە ئەگەر لە ڕوویەکەوە سەگ و پیرە پیاو بە نوێنەری باڵادەستی تەسەوف بەسەر کۆمەڵگەدا بزانین کە سەرپێچی ریفۆرمخوازانی مێژوویی بەرەو خۆبەدەستەوەدان دەبرد، لە کاتێکدا کە گیانی ئازادیخوازی هەروا لە بەندخانەدا بووە، بە پێی ئەم لێکدانەوەیە سارەنگیش سیمبولێکە لە رۆحی مرۆڤ، کە لەم ڕێبازەدا بەردەوام وەك باڵندە وێنا دەکرێ. باڵندەیەکی دیل لە قەفەسی جەستەو زیندانی دنیادا، بەڵام لە ڕوویەکی ترەوە، لە پێکهاتەی گشتی گێڕانەوەکەدا، پیرە پیاو بەو ریشە سپییەوە کتێبی بەرگ چەرمی کە لەبن باخەڵیدایەو کڵاوە چەرمییەکەی سەرسەری، کە بەردەوام چەند پەپوولە بەدەوری سەریەوە دەسووڕێنەوە، نوێنەری جەوهەری کلتوور و هونەر شوناسی ئێرانیە، کە بە ڕواڵەت ئارام و بێ دەردی سەرو هێور کەرەوەی کەسانی ترە، بەڵام لە ژێرەوە پەروەردەکاری گیانی شۆڕشگێرییە بە دەوروبەری خۆیەوە. ئامۆژگارییەکانی ئەوە کە دەچێتە زینی سەگە زیندانی و (سارەنگە) تازەکەوەو خەوی داڵەکەرخۆرەکان و ئالودەیی پاسەوانەکان دەشێوێنێت.

(ڕێوییەکان) لە زۆر لایەنەوە بیرهێنەرەوەی (خوێناوی هەنار)ەکەی (خونابە انار) جەلالی ال ی ئەحمەدە. بابەتی سەرەکی هەردوو چیرۆکەکە، ئەزموون وەرنەگرتنی لاوەکانە لە پیرەکان. ڕێوی/ داڵەکەرخۆرەی تازە پێگەیشتوو، لەکاتی بەدەست هێنانی پاروێکدا، لەبەر چاوچنۆکی لە ڕادەبەدەر و سەرمەستی گەنج بوونی، ئامۆژگارییەکانی بەساڵاچووە پارێزکارەکان بەسەر چاوەگرتوو لە ترس و خڵەفان دادەنێن و بەهۆی نەزانیەوە خۆیان دەخەنە گێژاوی مەترسییەوە. لە ڕووی پێکهاتەی ناوەکی و ڕەوتی لۆژیکی ڕووداوەکان و تەنانەت شێوەی گێڕانەوەی یەك دەست، و تازەبوونی بابەتەکە و پڕ واتایی، خوێناوی (هەنار) (خونابە انار) باشتر لە (ڕێوییەکان)ە. گەرچی لێرەدا نووسەر توانیوێتی بەباشی کەش و هەواکە وێنا بکات بەڵام لە گێڕانەوەکەدا تەواو بەسەریدا زاڵ نییەو ڕووداوەکەش زۆرتر لە گەنجێتی لە ڕادەبەدەر و نەزانی پەتی گەنج لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ وەها ڕەوشگەلێکەوە سەرچاوە دەگرێ، نەوەك لە خۆبەزلزانی و سەرسەریانەوە.

لەناو چیرۆکە ڕیالیستییەکانی ئەم کۆمەڵەیەدا، باشترین چیرۆك لە ڕووی قەوارەو وورووژاندنی هەستی هاوخەمی خوێنەر چیرۆکی یەکەمە کە گێڕانەوەی (تاڵ) و نێوچاوان تاڵانەی تەنیایی و بێ کەسێ زیندانیێکی تازە ئازاد کراوە، بە دوور لە هەر چەشنە ڕووداو خولقاندنێکی باو و بێ ساتێك گەڕانەوە و تەنانەت ئاماژەکردن بە هیچ بەشێك لە نەهامەتییەکانی حەوت ساڵی ناو زیندان. هەر چەند مامەڵەکردن و قسەکانی خەڵك لەگەڵ ئەو بۆنی نامۆیی‌و قسە ساردی خۆییدا، بە شێوەیەکی باو و کورت لە مەودای نێوان زیندان و ماڵەوەدا بواری پێویست بۆ دروستکردنی دیمەنی ڕەوشی کۆتایی دروست دەکات، بەڵام پەیامی چیرۆکەکە لە دیمەنی کۆتاییدا چڕبۆتەوە. ئەو شوێنەی کە زیندانییەکە ئازاد بووەو،

دەبینێ سەرجەمی هیواو ئاواتەکانی خۆی وەك دار تووەکەی بەرماڵیان، سووتاون و بۆتە خۆڵەمێش. دەزگیرانەکەی شوی کردووەو دایك و باوکیشی لە بۆمباراندا کوژراون.

(رامۆنا)ش شێوە گێڕانەوەیەکی تری تەنهایی مرۆڤەکانە. دایك لەبەر ئەوەی کچە بچووکەی تووشی نەخۆشی فێ بووە بۆ هەمیشە دەیسپێرێ بە دایەنگەو خۆی شوودەکاتەوە. ئێستا کچە گەورەتر بووەو بە قوڵی هەستی بەو بێ سۆزیە کردوە، بە شوێن دەروویەکی ڕووناکدا دەگەڕێ بۆ ئەوەی لەو خەڵوەتگەی پیرانە ڕزگاری بێت کە بەهۆی یاخیگەرییەوە لە تەمەنێکی گەورەدا دوور خراوەتەوە بۆ ئەوێ. دنیای خەون و خەیاڵ، ڕێگەی هەڵاتنی ناچاری گوزەرکردنی ئەوە بۆ گەڕانەوە بۆ کۆڵانەکانی دنیای منداڵ و دەردە دڵ کردن لە لەگەڵ ئاژەڵەکاندا. ئەگەرچی چیرۆکی (تاڵ) پەسەندترە، بەڵام ڕامۆنا عەیبدارترە. ئەویش بەهۆی کەمو کورتی زۆر لە داڕشتن دا، سەرباری ئەوەی کە نووسەر ڕاشکاوانە بەسەر دەقەکەدا دەچێتەوە،

هەر لە یەکەم دێڕەکانییەوە، کەم و کورتی ڕێزمانی، دووپات کردنەوەی دەستەواژەو ناهاوئاهەنگی لەڕستەکانیدا بەدی دەکرێ. قسەکردنی دوو کچەکەش لە دیمەنی دووەمیشدا یارمەتییەکی ئەوتۆی ڕوونکردنەوەی ڕووداوەکان و بەرەوپێش بردنیان، نادات. کۆڵانەکانی منالێش لەگەڵ سپاردنی منالەکە بە دایەنگەدا نایاتەوە. لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە، ئەگەر بەشی دووەمی چیرۆکەکە لە گۆشەنیگای یەکەم کەس و لە زمانی (رامونا)وە بگێڕدرابایەوە توانای گەیاندنی زۆرتر و قەوارەیەکی زۆر پەسەندتری دەبوو.

چیرۆکەکانی (ڕێبواران) و (بومە لێڵ) لەبەر زۆری کلك و گوێ کردنی ڕووداوەکان، پێکهاتەیەکی ناڕوونی بەخۆیەوە گرتووە. کلك و گوێ کردنی ڕووداوەکان لەلایەن نووسەرەوە، لەم چیرۆکانەدا کەسێتی کەسەکان و ناوەڕۆکی ڕووداوەکان، کە ئەوەیش بە هێما باسی دەکات، لە خوێنەر ئاشکرا ناکات. بێ گومان ئەم جۆرە کورت بێژیانە لە کارنامەی یاقووتیدا تازەیە، بەڵام ئەگەر ڕادەی پێویستی ڕەچاوکردایەو بۆ ناسینی دوو لایەنی کێشەکان لە ڕەوتی ڕووداوەکەدا بەڵگەی زۆرتری بهێنایە دەیتوانی ئەو چیرۆکانە بکات بە نموونەگەلێکی جوان لە کورتە چیرۆکی مودێرندا.

لە ڕوویەکەوە دەکرێ ئەم کۆمەڵە چیرۆکە بە شانۆیێك لە تراژیدیای تەسلیم و بە سەرچوونی سەردەمی یاخییەکان بزانرێ. ئەو بێ هیوایی و ڕەش بینیەی کە لە ڕووبەڕوبونەوەکانیدا بەسەر پەرچەکردارەکانیدا زاڵە و کوشتاری هاوڕێکانیان و تەواوبوونی توانای خۆڕاگری ئەوان، بەڵگەیە لە سەر ناکارامەیی بوونی سەرهەڵدانە تاکەکەسییەکان. ناڕوونیێك کە لە گێڕانەوەی نامادەبوونی یاخییەکان لێرەدا بوونی هەیە، بە جۆرێك لە جۆرەکان دەتوانێ بەڵگە بێ لەسەر قەدەغەکردنی نووسینەوە یان وێنە هەڵگرتنەوەی ئەم شۆڕشانە لەلایەن دەسەڵاتە ڕەسمییەکانیشەوە، کە نەیهێشتووە نووسەر بە ڕاشکاوانە ئاماژە بە ڕاستی بابەتەکە بکات. لەو کۆمەڵە چیرۆکەدا ڕادەی ئەو چیرۆکانەی باسی تۆڵە ئەستاندنەوە دەکەن زۆر کەم بۆتەوە تەنیا لە چیرۆکی (چکاوکی در میان زردە سبریها) کرێکاری دەرکراو، لە هەڵێکدا تۆڵەی خۆی لە خاوەن کارەکە دەکاتەوە. هەرچەندە ئەم تۆڵە ئەستاندنەوەیە تۆزێك ماقوڵانەترو داڕشتەترە بەڵام واش عەیبێکی بنەڕەتی لەسەرە ئەویش ئەوەیە کە تاکە کەسییەو توندوتیژی لەگەڵدایەو لە جیاتی ئەوەی بەرامبەر بە شێوەیەك لە شێوەکان تەمێ بکرێ، لە ناخیدا گرێیەکی دەروونی تێدا دروست دەکا و لە کارەکەشیدا بوێرتر دەبێ.

ئەو تووڕەیی و هەڵچوونە پڕ تینەی کە پێشتر نووسەر لە کۆمەڵە چیرۆکەکانی پێشوویدا لەخۆی پیشان داوە، لێرەدا لەبەر ئەوەی هەورازو نشێوەکانی ناخۆشەکانی ژیان و کۆنترۆڵ کردنە ناچارییەکانی ژیان، ئەوەی بەرەو خاراوی و خۆ پارێزی بردووە.

لەگەڵ ئەوەشدا، دەکرێ لە دوو توێی دێرەکانی چیرۆکەکانی ئەم کۆمەڵە چیرۆکە نیشانەگەلێکی زۆر لە تووڕەیی و هەڵچوونی نووسەر- هەڵبەت ئەمجارەیان بە شێوەیەکی پەنگخواردوو خەمین- ببینین. هەر لەبەر ئەوهۆیەیە کە هەندێ جار تۆڵە ئەستێنێ و یاخی بوون لە بەرامبەر ڕەوشەکەدا دەیبات بەرەو دنیای خەیاڵ بۆ یاخیگەری کەسێتییەکانی ناو چیرۆکەکەی‌و، لە چیرۆك نوسین ئامرازێك دەخوڵقێنێ. کاتێك کەسێك ناتوانێ لە بەرامبەر هێرشی هێزی وێرانکەری دەرکەوتەکانی مۆدێرن بۆ سەر شوناسی‌و کولتوورەکەی خۆڕاگری بکات، بە پەنابردنە بەر خەیاڵاتی ناوچیرۆك شەڕی لەگەڵ دەکات- بە دروستکردنی ئەفسانەی پێچەوانەی ڕاستییە ناتەباکان- ئاسن و زەوی سەوز-و لەکاتی ژێرکەوتنی ڕەهاو بێ کەسی‌و بێ پەناییدا، ئەگەرچی هیچ چارەیەك نیە جگە لە باج دان بە دوژمنی خوێن مژ. (ڕاپۆرت) بەڵام دەسەڵاتی ڕەهاش ڕۆژێك لە کاتی کارەسات خوڵقاندنی بێ ڕەحمانەدا، وەك ئەو ڕاوچییە دڵ ڕەق، پەرچەکرداری بەرامبەر کە بەشێکە لە ویژدانی سروشت، وەهای دەهەژێنێ کە تووشی داڕمانی دەکات (افعی). هەرچەندە نووسەر بڕوایەکی ئەوتۆی بە بنەمای تاوان و سزا نیە بەڵام لە (افعی) و (کۆتایی هێڵ-اخر خط)دا پشت بەم بنەمایە دەبەستێ. لە یەکەمیاندا بەشێوەی تۆڵە ستێنێکی ئاشکرا و لە دووەم دانەیاندا بە شێوەیەکی زۆر شاراوە. گەنجێك بەهۆی خۆشەویستییێکی زۆری بۆ کچێك، ئەو ئەفسەرە دەکوژێ کە هاتووە بۆ خوازبێنی کچەکەو خۆشی بە تێپەڕبوونی کات بە تێوەگلان لە داوی ئیعتیادو سەرگەردانی لە شەقامەکاندا، خۆی دەکوژێ. بەڵام نووسەر بەهۆی ئەوەی کەسێتیکی ئیجابی بۆ گەنجە قایلە، کاری کوڕە گەنجەکە، کە بەڕواڵەت کێشەیەکی خێزانییە، بەسەرچاوە گرتووی لە ستەمە کۆمەڵایەتییەکان دادەنێ و لە کۆتایی چیرۆکەکەدا، ئامۆزای کوڕەو خودی حیکایەتخوانەکەش کە یەکێکە لە برادەرو نزیکەکانی بە شۆڕشگێڕ دادەنێ کە بەهۆی وەستانەوە لەبەرامبەر ڕەوشی نالەباری کۆمەڵایەتیدا دەکەونە زیندان، بەردەوامی دژایەتییەکان و تۆڵە کردنەوەکان- بەڵام ڕایەڵە بەهێزەکانی ڕۆمانیزم وای کردوە چیرۆکەکە وەك پێویست جێگەی پەسەند نەبێ.

لە دوو سێ چیرۆکی ئەم کۆمەڵە چیرۆکەشدا، لە پێشتر بوونی لادێ لەچاو شاردا، یەکێکە لە بابەتە بەرچاوەکان لە (ئاسن و زەوی سەوز) خۆشەویستی بۆ سروشتی ئارام و پاکی لادێ، کوڕە شارییەکی دانیشتووی لادێ هان دەدا لەبەرامبەر تێکدەرییەکانی بنیاتنەرانی کارخانەکاندا بوەستێتەوە. لە (گیۆتین)دا کوڕێك کە لە کارخانەیەکدا کرێکارەو هەمیشە بە ئاواتی گەڕانەوەیە بۆ لادێ و لەوکاتەدا کە لە بیرەوەرییەکانی منداڵیدا ڕۆچووەو بیر لە هەڵاتن لە شارو گەڕانەوە بۆ لادێ دەکات، پەنجەکانی دەستی لە ژێر مەکینەی کەپسەکەدا دەمێنێتەوەو چارەنوسی بەکارەسات کۆتایی دێ.

سەرچاوە: www.persian-language.org

بیو گرافی

«منصور یاقوتی»

ـ متولدِ پنجم اسفندماهِ سال یکهزار و سیصدو بیست و هفت ــ در روستای «کنوه‌نان» یا کیوه‌نان از دهستان کلیایی‌ی استان کرمانشاه می‌باشد. اجدادش کردِ منطقه‌ی کلیایی و زبان مادری‌اش کردی‌ست. هفت ساله بوده که به شهر کرمانشاه کوچ کرده و تاکنون روزگارش در این شهر می‌گذرد. وی داستان نویس ـ شاعر ـ منتقدِ ادبی ــ مبارز راهِ آزادی و آموزگار می‌باشد و در حال حاضر از ناچاری و لطف مسئولان شهرش!! کارگری می‌کند! متأهل و دارای یك فرزندِ دختر به نام «گلچشمه» می‌باشد.

آثار:

١ - «زخم» مجموعه‌ی داستان / ٢- «کودکی‌ی من» مجموعه‌ی داستان / ٣- «داستان‌های آهودره» مجموعه‌ی داستان / ٤- «سال کورپه» مجموعه‌ی داستان / ٥- «مردان فردا» مجموعه‌ی داستان / ٦- «توشای پرنده‌ی غریبِ زاگراس» مجموعه‌ی داستان.

و داستان بلند : /١- زیر آفتاب /٢- پاجوش /٣- چراغی بر فراز مادیان کوه / ٤- دهقانان. و نقد ادبی: /١- نگاهی به آثار درویشان / ٢- گامی به پیش / کار پژوهشی: / ١-افسانه هایی از ده نشینان کرد /٢- یادداشت‌های یك آموزگار / جوایز و نشان‌ها: / ١- انتخابِ مجموعه داستان «مردان فردا» به عنوان بهترین مجموعه داستان در سال ١٣٥٦ / ٢- انتخابِ مجموعه داستان «توشای پرنده‌ی غریبِ زاگرس» در سال ٧٤توسط نشر گردون / ٣- نفر اول قصه نویسی در غرب کشور ـ زمستان ١٣٨٠ در جشنواره‌ی قصه و شعر غرب‌کشور. / جمع آوری آثار دانش آموزان: /١- قصه‌های کاظم آباد /٢- پشتِ دیوار برف /٣- یه جور زندگی / ٤- بچه‌های کرمانشاه / آثار در دستِ چاپ: /١- عرفان تراژدی‌ی یزدگر / ٢- افسانه‌ی میرنگ /٣- تنهاتر از ماه /٤- پاییز و گلچشمه (شعر) /٥- افسانه‌های ایران زمین / ٦- آه و آینه (مجموعه داستان) / ٧- پاییز و پروانه (مجموع داستان) و...

داستان کوتاه

۱- پري دريايي

منصوری یاقوتی

چشم‌به‌راهت بودم كه بيايي و قصة «داش‌آكل» را برايت تعريف كنم. خودت گفتي كه مي‌آيي. نه! هيچ تداركي برايت نچيدم، حتا ميوه هم نخريدم، يا يك دسته‌گل كه در آستانه بگذارم و خانه را بيارايم. مي‌دانستم كه نمي‌آيي. تو را مي‌شناسم، تو را كه بين تيرگي دنياي كُهن و روشنايي عصر جديد سرگرداني. مثل پري دريايي. تراژدي زندگي ما اين است كه چشم به عصري گشوده‌ايم كه هواپيماهاي غول‌پيكر، قطارهاي برقي و كشتي‌هاي عظيم چشم‌اندازي ديگر پيش روي نهاده‌اند. پس دنياي كهن كجاست؟ چه پرسش كودكانه و شگفت‌انگيزي!: كُلبه‌اي در كنار دريا، كمي دورتر از آن صخرة ليز و سخت هست از آن پيرمردي ماهيگير. مي‌تواني شبي تاريك دزدانه خودت را كنار پنجرة كلبه بكشاني و به صفحة تلويزيون (جام جهان نماي عصر) خيره شوي و تصاوير دهشتبار سنّت را ببيني.

تراژدي زندگي تو نه اين است كه من پسر آن پيرمرد ماهيگيرم بلكه شاهزاده رؤياهايت نيستم و در ژرفاي اقيانوس و بر زمين سرد جادوگري نيست كه «سنّت» را ميان شيشه بفرستد و به ژرفاي آب‌ها رها سازد.

اكنون كه دريا توفاني نيست و ناقوس كليساها سپري شدن شب را مي‌نوازد و پرنده‌هاي شبگرد هر يك در گوشه‌اي پلك برهم نهاده‌اند، منتظرم بيايي و قصة «داش‌آكل» را برايت تعريف كنم و بعد - از همه چيز مهم‌تر - قصة خودم را.

دست‌هايي از همه‌سو تو را به سوي جهان كُهن مي‌كشانند اما من، از پشت شيشه‌هاي كلبه، وقتي كه پيرمرد خوابيده بود و پرتو نقره‌گون ماه بر امواج، بلور و آينه و حرير مي‌پاشيد، لحظه‌اي، فقط يك لحظه تو را ديدم كه گيسويت را چونان يال اسب‌هاي آناهيتا رها كرده و ميرقصيدي. مي‌دانستي كه من از پشت شيشه‌هاي كلبة قديمي دارم تو را مي‌بينم، تو درچشم‌انداز نگاهم گيسو برافشانده و رقص شگفتت را آغاز كرده بودي.

در كلبه را با دل‌شوره گشودم، پابرهنه به سويت دويدم، جز امواج دريا كه برپيكر صخرة پير چنگ مي‌كشيد و صداي سحرانگيز يك كمانچه كه نفهميدم ازكجا مي‌آمد، صداي ديگري در جهان نبود. لب‌هايت كه از جنس مرجان‌ها بود بالبخند پريده‌اي بر سيماي مهتابيت گشوده شد و گفتي كه: «شب هنگام مي‌آيم.» يك‌آن كه پلك بر هم زدم رفته بودي. صداي كمانچه ديگر نميآمد. پيرمرد به شهر رفته كه سري به اقوامش بزند. مي‌ترسد بميرد. نيمه شبي هول‌انگيز است و صداي چاويدن پرنده‌اي تنها با آواز مرموز آب‌ها در هم مي‌آميزد. روي ديوار كمانچه قديمي آويزان شده است و من در كلبه را گشاده‌ام كه تو بيايي و دستپاچه و مضطرب، قصة «داش‌آكل» را برايت تعريف كنم. مي‌دانم قصة «داش‌آكل» را نخوانده‌اي. حالا كه تو اين‌جا نيستي. من روي صخره‌اي كه امواج درياهاي دور، صدف‌ها و لاشه ماهي‌هاي مُرده و عروس‌هاي دريايي را بر آن مي‌كوبد نشسته‌ام. هوا كمي سوز دارد. باد بوي پاييز را از جنگل مي‌آورد. كُلنگ‌ها مهاجرت شبانه خود را آغاز كرده‌اند: «داش‌آكل» پهلوان جوانمردي بود كه تنها زندگي مي‌كرد. نه! نه! خودت بايد بروي و قصه را به قلم صادق هدايت بخواني. داش آكل از تمام هر آن چيزي كه در اين جهان وجود دارد يك طوطي داشت. وقتي كه در تاريكي شب با دشنه كاكا رستم همچون سرو عظيمي بر خاك افتاد، پيش از آن‌كه بميرد وصيت كرد كه طوطي‌اش را به «مرجان» بدهند [مي‌داني اومرجان را

سرپرستي كرده و با دست خودش به خانه بخت فرستاده بـــــــــــــــــــــــــــــــود.]

طوطي را به مرجان مي‌دهند. طوطي رو به مرجان مي‌گويد:«مرجان... مرجان... تو مرا كُشتي... به كه بگويم مرجـــان... عـــشق تـــو... مـــرا كُـــشت...»

من در چنان شب دهشت‌انگيزي كه بوي پاييز، دريا و جنگل و كلبه را درهم پيچانده، مي‌خواستم رازي را با تو در ميان بگذارم. طوطي و مرغ مينا با رازداري بيگانه‌اند، به اين پرنده‌ها نمي‌شود اعتماد كرد. اما جان انسان، آن چيزي كه ماورايي است، توي چشمان‌مان آينه‌اي مي‌گرداند. چشمان ما آينه جان مايند. من مي‌خواستم در جايي كه مرغ مينايي پرسه نزند و طوطي‌اي بال نگشايد، دركنار اين صخره كه رازهاي بسياري را در سينه پنهان كرده، خودم، آري، خودم، با تو از چيزي سخن بگويم كه گاهي در آينه چشمان‌مان بازتاب و درخششي خيره‌كننده مي‌يافت. اما تو نيامدي. مي‌دانم آن پيرزن مرموز تو را به مأوايش برده تا مهره‌هاي قديمي‌اش را به تو نشان دهد و برايت اسپند دود كند. شايد هم تمام اين سال‌ها در دستت عروسكي فريبنده بوده‌ام.

از كُلبه قديمي آواز غمناك كمانچه برمي‌خيزد. داخل كلبه مي‌روم. كسي آن‌جا نيست

٢-خواستگاري

کتايون سيني چايي را پيش برادرش زاگرس نهاد. زاگرس از سر خستگي و نوميدي گفت :
-شش ماهه ميگردم و کار پيدا نميکنم.
کتايون به قصد دلداري گفت :
-عيبي نداره، يه روزي سرکار ميري، هر جور شده زندگي ما داره ميچرخه.
لبخند معني داري زد. نگاهش از پشت پنجره روي بوتههاي گل سرخ ماندگار شد و گفت :
-فرنگيس ايجاد بود، پيش از پاي تو رفت !
چشمانش با پرتو تابناکي درخشيد. لبخند فروخوردهاي بر گوشه لبهايش لرزيد. زاگرس سکوت کرد، قند را در چاي گرداند و در دهان گذاشت. نگاهش روي ديوار بر تصوير قاب گرفتهاي که او را در ميان يك گروه دانش آموز خردسال نشان ميداد لغزيد. بچهها گِرد او حلقه زده و او از زير شيشههاي عينك به کرانه دور دست مينگريست. کتايون چين بر پيشاني افکند و با نگاهي پُر از رنجش و گلايه گفت :
-پس کي ميخواي دست بالا بزني؟
زاگرس خودش را به ندانستن زد و پرسيد:
-از چه حرف ميزني؟
کتايون آزرده خاطر گفت:
-يعني تو نميداني چه ميگم؟
زاگرس چايش را به تمامي سرکشيد، سيگاري روشن کرد و گفت: نه!
کتايون ناباور و دلتنگ گفت: خوب ميداني چه ميگم! چرا زن نميگيري؟ دختري به خوبي فرنگيس تو را قبول داره.
زاگرس برآشفته گفت: چرا موقعيت من را درك نميکني؟ با کدام پول و درآمد و شغل و پسانداز؟ يك ريال تو زندگي من نيس، تو چرا ديگه اين حرف را ميزني؟
کتايون، اندوهگين و ناشکيبا گفت: داره برات دير ميشه، دختر هم مدتي صبر ميکنه. زاگرس، برآشفته از اين که نزديکترين کس به او درکش نميکند، داغ کرد و فرياد کشيد:
- آخه با چه چيزي ازدواج کنم با چه چيزي؟ بعدش، کي به او گفته چش به راه آدم آسمان حلي مثه من باشه؟ با هر که ميخواد ازدواج کنه! نه خانه، نه شغل، نه درآمد، پول همين يه بسته سيگار را تو دادي. دارم کتابهام را ميفروشم.
کتايون به گريه افتاد: زاگرس از اين که بر سر خواهرش داد کشيده بود به سختي پشيمان شده بود. با لحني آرامي گفت: آخه چه جور ميشه با دس خالي ازدواج کرد؟ بعدش، تو ميداني سنتهاي قبيلهاي يعني چه؟ نميداني! آدم را خرد ميکنه و همهي حساب و کتابا را به هم ميريزه. درسته يه عمر هم کوچهايم اما هيچ کس به اين وصلت راضي نيس، هيچ کس!
کتايون اشکهايش را پاك کرد و گفت: - فرنگيس تو را درك ميکنه.
زاگرس آه کشيد و گفت: انديشهها و گذشتهي من براي او نان و آب نميشه.
کتايون با عصبانيت موهاي روي پيشانياش را کنار زد و گفت:- تو از ازدواج ميترسي!
زاگرس ته سيگار را توي جا سيگاري له کرد، اندوهگين و دلخور گفت: - وقتي تو روزگار مرا درك نميکني واي به حال ديگران!

٢

مته فشارهاي روزافزون و گريههاي او سرانجام زاگرس را واداشت که از روي خشم و درماندگي بگويد: »برو هر کاري که ميخواي بکن«!
يك روز پس از نيمروز، مادر و پدر و دامادهايش در خانه را گشودند و به سوي خانه پدري فرنگيس رهسپار شدند. کتايون به بهانه درس خواندن درمنزل ماند! زاگرس دسته گل سپيدي را که دو شاخه گل سرخ درميانش بود بغل گرفته و کت و

شلوار قديمي اما تميزش را پوشيده بود و پشت سر افراد خانواده‌اش كه با بي‌ميلي راه مي‌رفتند حركت مي‌كرد .
همشيره فرنگيس از گوشه پرده خواستگاران را ديد، داخل اتاق رفت و اعلام كرد :
-مهمانا آمدن!
مادر فرنگيس سيگاري روشن كرد. دودش را فرو داد و گفت: با سياست برخورد كنين!
عمه پير فرياد زد: چه سياستي؟ پررويي مي‌خواد! نه شغلي، نه درآمدي، نه جواني، شنيده كه سيب سرخ براي دس چلاق خوبه!
پدر فرنگيس كه آدم بسيار كم حرفي بود با لحن آرامي گفت:
- سابقه‌دار هم هس!
فكر كرد با اين سخن رضايت زنش را به دست مي آورد.
مادر زاگرس اندكي خود را عقب كشيد و دامادهايش را جلو فرستاد كه مجبور نشود اول سلام كند. زاگرس زنگ در را فشرد. پانته‌آ – خواهر فرنگيس- لبخند زنان در را گشود و به يك يك آنهاخوشامد گفت. هيچكس دسته گل را از زاگرس تحويل نگرفت. اگر پانته‌آ دسته گل را تحويل نمي‌گرفت زاگرس مجبور مي‌شد تا پايان تئاتر خانوادگي، آن را روي زانوي خود بگذارد.
دو طرف در احوالپرسي و خوش‌آمدگويي سنگ تمام گذاشتند . بازار گلايه شروع شد كه چرا همسايه نبايد احوال همسايه را بپرسد. هر كس دروغي به خورد ديگري داد. مادر زاگرس لام تا كام حرف نمي‌زد و مانند مجسمه سنگي گوشه‌اي نشسته بود طوري كه اگر كسي او را نمي‌شناخت مي‌گفت: «عجب زن باوقاري است» در حالي كه، از اين كه پرسش دختري را از «طايفه» ديگري مي‌گرفت چنان برخود مي‌پيچيد كه اگرخشمش را مهار نمي‌كرد همه را به باد ركيك‌ترين دشنام‌ها مي‌گرفت. پدر زاگرس هم از اين كه پسرش دختري از «طايفه» او نمي‌گرفت سخت ناخشنود بود وخودش را به كرولالي زده بود. داماد بزرگ هم كه انتظار داشت زاگرس ازدواج نكند خودش را با ديدن برنامه‌هاي كسل كننده تلويزيون مشغول كرده بود. سرانجام يخ سكوت را داماد كوچك شكست:
-غرض از مزاحمت اينه كه به ما افتخار بديد با خانواده محترم شما فاميلي بكنيم. زاگرس تو زندگي زياد بد آورده، همه‌ش به خاطر معرفت بوده.
مادر فرنگيس گفت: مهم اينه آدم نجابت داشته باشه.
پدر فرنگيس گفت: مثل اينكه آقا سابقه‌داره!
مادر فرنگيس اعتراض كرد: اين حرفا چيه... گهي پشت به زين وگهي زين به پشت!
عمه پير گفت: ببخشيد شغلش چيه؟ درآمدش؟
داماد بزرگ همان طور كه به تلويزيون مي‌كرد، گفت: در حال حاضر بيكاره، شغلي نداره !
عمه پير زير خنده زد و گفت: - به حق چيزاي نشنيده! مگه دختر از در مسجد پيدا كرديم؟
مادر فرنگيس گفت :من فكر ميكردم تو بازار شغل آزاد داره، البته خدا روزي رسانه.
پدر فرنگيس گف: چن سال داري؟
زاگرس سنش را گفت. عمه پير زير خنده زد. پدر گفت: ده سال اختلاف سن !خيلي زياده !
مادر زاگرش دچار احساسات متضادي شده بود: از يك سو به خاطرحملاتي كه به پسرش مي‌شد آن هم از طرف خانواده‌اي كه از «طايفه» او نبود، خون خونش را مي‌خورد و از سويي ديگر قند توي دلش آب شده بود و از اين كه خانواده فرنگيس دست رد به سينه پسرش مي‌گذارند و او خواهد توانست دختر خواهر خود را به عنوان عروس به خانه بياورد و هر روز گيسش را بكشد و با متلك‌هاي زهرآگين روحش را سياه كند. پدر زاگرس هم خود را به كر و لالي زده و منتظر پايان ماجرا بود. هر چقدر اوضاع تيره مي‌شد احساس آرامش بيشتري مي‌كرد. اگر او مي‌توانست از «طايفه» خود زني براي پسرش بگيرد، انتقام ديرينه خود را از زنش گرفته بود.
فرنگيس پشت در ايستاده و پا به پا مي‌كرد. سرانجام نزد خواهرش رفت و گفت: پانته‌آ... داره اوضاع خراب مي‌شه! پانته‌آ به بهانه چاي بردن تو اتاق رفت. سيني چاي را تومجلس گرداند و گوشه‌اي نشست. مادرش او را دنبال نخود سياه فرستاد: - برو ميوه بيار دخترم، از مهمانا پذيرايي كن! پانته‌آ با دلخوري مجلس را ترك كرد. عمه پير گفت: - من مخالف اين وصلتم، البته نظر پدر ومادر دختر مهمه و با حركتي ظريف، رديف النگوها و سينه‌ريز طلا و گوشوارههايش را به تماشا گذاشت.
پدر فرنگيس گفت: شغل كه نداره، سابقه‌دار هم هست، سنش زياده، من هم مخالفم.
مادر فرنگيس گفت: چرا آقا زاگرس دكان وا نمي‌كنه؟ قصابي، بقالي، همسايه بغلي ما ماشاءالله از فروش ترياك و زيرخاكي ميلياردر شده.
پدر زاگرس ازشادماني سر تكان مي‌داد. مادر زاگرس براي هر چه بيشتر تيره كردن اوضاع گفت: فرنگيسم نه شغلي داره، نه هنري بلده، دختر خاله خودش از هر انگشتش هنري مي‌ريزه.
پدرزاگرس وحشت كرد. تازه متوجه مي‌شد كه زنش چه نقشه‌اي كشيده است. باخود گفت: «مهر كسي بهتر از اون اژدهاي بي‌رحم و احمقه» اين بود كه زبان باز كرد و رو به پدر فرنگيس گفت :
-به خدا پسر من مثه يه فرشته پاكه، روزگار با او در افتاده، مردم عقل و معرفت از او ياد گرفتن. مادر زاگرس براي اين كه سخنان همسرش را بي‌اعتبار كند گفت: - چيزي كه زياده دختره!
عمه پير گفت: بريد پيدا كنيد! آدم ياد داستان شغال و انگور مي‌افته!
مادر فرنگيس گفت: نه خير و نه شر! فرنگيس ازدواج نمي‌كنه تا حالا صد تا خواستگار رد كرده.
مادر زاگرس از جا بلند شد. بقيه هم برخاستند. گفت: قسمت نبود!
عمه پير گفت: تقدير ديگه... هر چه خدا بخواد...
پدر زاگرس نوميدانه گفت: پسر من معلم بوده...!

شب بود. زاگرس نوميد وخسته از جستجويي بي‌حاصل براي يافتن كار به خانه برمي‌گشت. توي كوچه با بوق‌هاي ممتد اتومبيلي سربلند كرد. اتومبيل عروس بود. به ديوار تكيه داد كه اتومبيل عروس رد بشود. فرنگيس را ديد كه در كنار داماد نشسته بود. فرنگيس روي برگرداند. زاگرس در پي يافتن سيگار دست تو جيب كتش برد. انگشتش به چيز نرمي خورد،آن را بيرون كشيد، پَر سپيد كوچكي بود. در تيرگي شب پَر را رها كرد.
كتايون روي پشت بام رفته و زانوانش را بغل گرفته بود. منتظر بود كه ماهِ كامل از پس كوه بلند بيرون بيايد و از درون ماه اسب سپيد آرزوهايش يال برافشاند. اما آن شب به جاي اسب سپيد، پروانه‌اي درشت كه خال‌هاي سرخي روي بال‌ها داشت از دل شب درآمد و روي انگشتانش نشست.
قطره اي اشك از چشم كتايون بر روي انگشتانش نشست.
قطره‌اي اشك از چشم كتايون بر روي انگشتانش چكيد .
پروانه سر در ميان اشك فرو برد.
نگارش: ٧١/٦/٧ كرمانشاه
بازنگري سوم٧٧/٤/٥

٣- داستاني تازه از منصور ياقوتي

شنيده بود كه دهكده ي زادگاهش در اشغال نيروهاي دشمن است و همسر و دختر و پسرش در محاصره عراقي ها افتاده اند. آفتاب هنوز از بلندي هاي كوهستان »دالاهو« برنيامده بود. هوا خنك و دلپذير و او آشفته و هراسان و خشمگين بود و پشت فرمان » تويوتا«ي باري ژاپني با سرعت از شهرستان »زهاو« عازم »قصرشيرين« بود.درختان اكاليپتوس ، نخل ها و نيزارها را پشت سرگذاشته و در جاده اي كه مردم آواره شده از جنگ با پاهاي پياده يا سوار برماشين هاي گوناگون در خلاف جهت او پيش مي آمدند با سرعت پيش مي تاخت

رانندە هاي اتومبيل ها و كاميون ها با روشن كردن چراغ ها و علامت دادن به او يا با بوق زدن به رفتنش به سوي ده اعتراض مي كردند . راننده اي سربيرون آورد و داد زد :

ــ كجا مي ري ؟ مگه ديوانه اي ... شهر اشغاله ... برگرد...

پيرمردي هوار كرد :

- برگرد ... مگه خُل شدي ... ديوانه برگرد ...

برپشت يك كاميون باري گروهي زن و مرد وبچه و دختر و پسر برايش مشت تكان دادند و روي سرش از دلسوزي فرياد كشيدند...

هر لحظه تصوري درذهنش شكل مي بست و خيالي كه زائيده ي تصورات او بود جانش را به آشوب مي كشاند. با خود واگويه كرد : » يكي نيس يه گلوله بزنه تو مُخم تا از دس خيالات جورواجور راحت بشم

واقعا هجوم بي امان خيال و تصور خشونت دشمن و ددمنشي هاي او ، امانش را بريده بود.به هيچ وجه فكر نمي كرد كه افراد دشمن هم ممكن است احساساتي انساني داشته باشند.

اكبر روستايي زاده دُرشت هيكل و بلند قامتي بود با چشماني به رنگ آبي مايل به خاكستري و كدر با پوستي قهوه اي رنگ و تيره كه نشاني از ملايمت در سطح آن نبود و همچون زمين و تپه ماهورهاي ولايتش خشن و عبوس.

چه برسرشان آمده ؟ زنده ن ؟ مرده ن ؟ اسير شدن ؟

از تصور اين كه بلايي برسردختر و همسرش آمده باشد تا مرز جنون پيشمي رفت ، با مشت بردسته فرمان مي كوبيد ، نگاهش روي تفنگ » كلاشينكوف« و چند خشاب پراز گلوله كه كنارش روي صندلي افتاده بود مي گشت و با خود مي گفت : » همه را مي كُشم ... همه را

مدت ها پيش از آغاز جنگ ، او شبانه به قصد دزدي به آن سوي مرز خاك عراق مي رفت و همراه با يك يا دوتن از دوستانش كه كار آن هم راهزني بود ، مسلحانه شبيخون مي زدند و همراه با گله اي گوسفند دزديده شده به اين سوي مرز برمي گشتند. همجواري با خاك عراق كه رودخانه اي مابينشان بود موجب شده بود كه از مردم عراق تصور روشني داشته باشد ، از آن ها چاي و پارچه وصابون و چيني گل سرخي و چيزهاي مورد نياز را مي خريد با همديگر خوش و بش و احوالپرسي داشتند و در روزگار صلح نديده بود كه مردم هر دو كشور رفتار ناپسندي با هم داشته باشند.
اما اين دشمني كه سوار برتانك ها و در پناه توپخانه و هواپيماهاي جنگي يك شبه آبادي او و شهر زيباي قصرشيرين را محاصره واشغال كرده بود را نمي شناخت.از مدت ها پيش هر چندوقت به داخل قصرشيرين خمپاره اي شليك مي شد و گاهي هم دور و نزديك آبادي آن ها ، جسته گريخته ، خمپاره اي زمين را شخم مي زد.خشم كه بر روانش چيره مي شد جايي را انگار نمي ديد و گويي هيچ چيزي از شرايط پيرامون خود را حس نمي كرد ، دست به عكس العمل مي زد و معمولاً به سختي هم پشيمان مي شد.

همين كه روستا را در محاصره ي نيروهاي دشمن ديد ، انگار پا به باتلاقي از خون نهاده باشد ، ماشين را با آخرين

سرعت ممکن داخل کوچه پس کوچه هاي آبادي کشاند و گوش هايش شليك تيرهاي هشداردهنده ي هوايي را نشنيد.جلو در به سرعت پياده شد . در را گشود. با ديدن دخترش آرامش به درونش راه يافت . فرياد زد : - بجنبيد داخل ماشين بپريد ... نمي خاد چيزي برداريد...

دختر وپسرش پشت اتاقك ماشين جا گرفتند. كمك كرد كه زنش جلو سوار شود. پشت فرمان پريد و تويوتاي ژاپني را به حركت درآورد. زنش گفت :

- طلاها را آوردم...

اكبر از آينه پشت سرش را پاييدو گفت :

- مواظب خودت باش ، طلا زياده ، سرت برباد نره ...

به محوطه وسيعي نزديك مسجد ده كه پيچيد ، از پشت سررگباري روي چرخ هاي ماشين شليك شد. از دست انداز جوبياري گذشت. چندتا غاز فريادكشان گريختند و سگي سر در پي ماشين گذاشت. يكي از چرخ هاي ماشين در اثر تيراندازي عراقي ها پنچرشد. ژكيد:

- لعنتي ...

ماشين را باسرعت بسيار با چرخ پنچر شده روي رينگ به جلوكشاند. صداي نامنظم آتش گلوله برخاست. ناله ي پسرش را شنيد :

- آخ مادر جان مُردم...

صداي شيون دخترش در باد گم شد . فرياد زد :

- بچه گلوله خورد ! ...

همسرش از بندجگر جيغ كشيد و چنان به گونه هايش ناخن كشاند كه خون چهره اش را پوشاند. فريادز د :

- بي شرف ها ... نامردها ...

زن ناليد :

- برسانشان بيمارستان ...

اكبرگفت :

- ببينم چه برسرشان آمده ...

ماشين را متوقف كرد. از خط سيرآتش گلوله دور شده بود. سلاحش را برداشت. پايين پريد. خميده وبا احتياط خودش را پشت ماشين رساند.پسرش از ناحيه ي پا گلوله خورده و دخترش او را در پناه خود گرفته بود و مي گريست. با خود گفت : - خدا را شكر ! ... زنده س ...

از پس نيزارها كه با نسيم ملايمي مي جنبيدند در حاشيه جاده ، سر و كله سرباز عراقي پيدا شد. اكبر زانو برزمين زد و سعي كرد نشانه گيري كند.سرباز دشمن اسلحه اش را روي زمين گذاشت.پسر جواني بود هم سن پسر خودش با چشمان درشت سياه و سيمايي گندمگون و لاغر ، هنوز پشت لبش سبز نشده بود. به او گفت كه برود. نايستد. اكبر زبان عربي را مي دانست. باورش نمي شد. سرباز تأكيد كرد :

- برو ... زود ... رو به » زهاو « بچه را ببر بيمارستان ...

و به سوي زهاو اشاره كرد تا دير نشده و آن را اسير نكرده اند ، بجنبد.

اكبر برگشت . باورش نيم شد. اسلحه اش را روي دامن همسرش كه مي گريست پرتاب كرد و گفت :

- بچه ها زنده اند ....

زن دست هايش را رو به آسمان بلند كرد وناليد :

- خدا را شكر ... بايد نذر كنيم...

اكبر ماشين را با سرعت به حركت درآورد. سرباز عراقي برگشت و لبخند زد آن گاه در لابلاي نيستان پنهان شد .اكبر رو به همسرش گفت :

- يك كم دورتر چرخ ماشين را عوض مي كنم... زاپاس اضافي دارم... خيلي عجله كردم.... زن كه خيالش آسوده شده بود گفت :

- تو كه مث مرغ پاسوخته هميشه ي خدا در هول و هراسي و عجله داري ....

دختر اكبر در حالي كه با روسري زخم پاي برادرش را مي بست به سرباز جوان عراقي مي نگريست كه در پَس نيزار گم مي شد .

*هرگونه استفاده ي تصويري ، نمايشي و نوشتاري از اين داستان پيگردقانوني دارد

منبع:
http://www.ghabil.com/article.aspx?id=145

شعر

منصور یاقوتی

۱. افعی

پاهایت
که بر حریر نرم سبزه‌ها
گل‌های سبز می‌کاشت
و در گودی‌ی آب‌های روشن و مواج
ماهیان ساده‌ی کنجکاو را آواز می‌داد
پاهایت
که در شب‌های خوف و خنجر و نعره
پروانه‌های سرخ را پرواز می‌داد
ـ با بوسه‌ها بیگانه و با آوازها بیگانه
ـ
آه!
پاهایت
شقایق و نسترن و میخك و ختمی
با خار زرد
ـ نیش تیره‌ی افعی‌ی نامرد ـ
چه رمزی گفت که افعی
مویش سپید شد و قلبش هزار پاره و
نامش
از ذهن روزگار
محو؟
***
بر آتش‌ها می‌گذرند
پابرهنه
دختران ایران
و افعی
محزون و ملفوك
در تنهایی‌ی خود
پیر می‌شود.

۲.سوگ سیاوش

خاموش
در منظر نگاه منشین
تاریخ سرزمینم
در چشم شب‌زده‌ی تو برگ می‌خورد.
لب بسته‌ای و حرف نمی‌زنی
انگار
سیمرغ چاره ساز بر شاخه‌های گز
چاره می‌کند
اندوهِ عاشقان.
در سوگِ سیاوش
شب را به موی خود پیچیده‌ای
بانوی شهر من!
این چرخ کهنه‌ی تاریخ
در گردش است باز
افسوس که بر تاك
غوره نبسته‌ست
شاخه‌ی جوان
***
خاموش
در منظر نگاه منشین
نوبهار باش و بیاویز
بر باغ سوخته از آتش پاییز

۰۳ گل و برق

نمی‌آید ز عمق دره‌ی ژرف
صدای قمری و بوی بهاران
نمی‌خواند کنار بوته‌ی خشك
چکاوك با نسیم جویباران
ردِ پاهای گرگان بر دل برف
بیابان خلوت و خاموش، خاموش
مه و شولای برف و سوز سرما
گرفته باغ و کوهستان در آغوش
به روی یال سرخ مادیان کوه
نمی‌سوزد چراغی در دل باد
ز پا افتادگان در برف و سرما
در این مه روز کسی کی می‌کند یاد
به روی سیم برق و شاخ گردو
صفی طولانی از انبوهِ زاغان
میان جاده‌های خلوت و سرد
درخشش‌های برف است این چراغان
ولی در گوشه‌ی باغی لب جو
گلی روییده خوشرنگ و فریبا
گلی کوچك در این برف و مه و سوز
گلی همرنگِ مهتاب و چه زیبا!
خدایا مقدم این گل مبارك
که آوردست با خود بوی نوروز
روا باشد پس سوز زمستان
بیاید مقدم نوروز پیروز.
«پائیز ۷۸»
تا ابر خزان زبانه بگرفت
سوزی به دلم کرانه بگرفت
در باغ و چمن نمانده سوسن
باز این دل من بهانه بگرفت
بر شاخه‌ی آن کهن سپیدار
زاغی به فریب لانه بگرفت
ویران شده این دل و میانش
اندوهِ زمانه خانه بگرفت
سمضربه‌ی باد و سردی و سوز
از خانه‌ی ما زبانه بگرفت
نفرین چه کنی به بختِ خاموش
توفان به چمن شبانه بگرفت.
«رویاهای رنگین کمان»
نه سرو و نسترن یا شب شکاری
نه بانگِ مرغ حق برشاخساری
نه از تنگای دره‌های خاموش
صدای برنو چابك سواری
فرامش کرده گل گلخنده‌اش را
قفس سرد و فسردست دل، قناری
چنار پیر و متروكِ لب جو
تهی از نغمه‌ی قمری و ساری
نمی‌خواند سرودِ شادی و شور
چکاوك بر سر بیدی، چناری
مگر رنگین کمان آرزوها
شکوفه برزند از هر کناری
که تا گیرد کهن امرود عشقی
به خاكِ پاكِ ایران برگ و باری

مقاله

نگاهی اسطوره‌شناسانه به «دیو» : «دیو مظهر خشونت در ادبِ کهن»

فردوسی می‌گوید:

«تو مر دیو را مردم بدشناس
کسی کو ندارد ز یزدان سپاس»

و در جایی دیگر:

«هر آن کو گذشت از رهِ مردمی
ز دیوان شُمَر، مُشمَرُش آدمی»

منصور یاقوتی

در شاهنامه آمده که در روزگار پادشاهی‌ی جمشید، دیوان به عنوان مهندس و معمار به کار ساختن گرمابه و پل و خانه می‌پرداخته‌اند. آن‌گونه که از اشعار حکیم فردوسی می‌توان برداشت کرد دیو از جنس انسان بوده به واژه‌ی «مردم» در شعر آغازین مقاله باید توجه کرد. براساس مصرع بعدی، می‌توان گفت: که این جماعت از انسان‌ها از نظر باورهای مذهبی باور و اعتقادِ دیگر داشته‌اند: « کسی کو ندارد ز یزدان سپاس ».

واژه‌ی «یزدان» یکتا پرستی را می‌رساند. دیوان کسانی بوده‌اند که احتمالاً به خدایان مختلف معتقد بوده‌اند و بدی آن‌ها این بوده که به آیین نیاکان خود پای‌بند مانده‌اند. می‌توان این‌گونه فرض کرد که دیوان، اقوامی بوده‌اند که از نظر مدنیت، در درجاتی عقب مانده‌تر بوده‌اند: کوه نشینانی که با شکار امرار معاش می‌کرده و در غارها ماوا داشته، یا مثل ایلات و طوایفِ امروز، «ییلاق ـ قشلاق» می‌کرده و بیشتر عمر خود را در کوهستان می‌گذرانده‌اند. آیا غار، نمادی از سیاه چادرهای آن روزگار نیست؟

دیوان براساس بیتِ بعد انسان‌هایی بوده‌اند که بر نوع زندگی و آداب و رسومِ نیاکان خود پافشاری می‌کرده و از نظر شیوه معیشت و زیست با وضعیتِ جدید یعنی سکونت در ده، کشاورزی و خانه سازی سازگاری و همراهی نداشته‌اند: «هر آن کو گذشت از رهِ مردمی».

هر آن کس که با مردم همراه نبوده. همراهی یعنی چه؟ در باورهای دینی؟ در شیوه‌ی زندگی؟ به یقین می‌توان گفت که دیوان انسان‌هایی بوده‌اند که در مرحله‌ای از زندگی‌ی بشر شیوه‌ی زندگی‌ی خاص خود و در نتیجه باورهای ویژه‌ی خود را داشته‌اند.

بر پایه‌ی داستان‌های شاهنامه و افسانه‌های کهن ایرانی که قدمتی به درازای تاریخ زندگی‌ی بشر دارند، می‌توان زیستگاهِ دیوان را مشخص کرد.

« دیو سپید » یکی از نامآورترین دیوان در «غار»های مازندران زندگی می‌کرده. بر مبنای کهن‌ترین افسانه‌های ایران زمین، محل سکونتِ دیوان یا در دل غارها بوده یا بلندی کوه‌ها و یا دژهای متروکه. در افسانه‌ی « گل خندان و گل » دیوی که «گل خندان» را می‌رباید او را فراز کوهی می‌برد و در دژی متروك محبوس می‌کند. در افسانه‌ی « نمدینه » که یکی از افسانه‌های زیبا و کهن ایرانی است، نمدینه که دختر زیبا و مهربانی است به دنبال مقداری پشم آواره می‌گردد. سر از غاری در می‌آورد که در آن دیوی زندگی می‌کند. نمدینه، ده نشین است و ساکن روستا و به کار دامپروری مشغول و دیو ساکن غار و از زندگی‌ی انسان‌ها کنار کشده است. رفتار او با نمدینه که برخوردی انسانی و خردمندانه دارد رفتاری انسانی است.

دیو خرد و رفتار انسانی‌ی نمدینه را ارج نهاده، به او کمك می‌کند که هنگام خندیدن دسته‌دسته گل از دهانش بیرون بریزد و بر پیشانی‌اش خورشید بدرخشد و بر چانه، ماه. در مقابل از دختر بی‌خرد و نادانی که به دنبال پشم به سوی همان غار می‌رود و دیو را تحقیر و مسخره می‌کند انتقام می‌کشد.

پیش از این که اقوام آریایی، کوچ گسترده‌ی خود را به دره‌های سرسبز و پرآبِ ایران آغاز کنند، بومیان و ساکنان اصلی‌ی این کشور در کنار چشمه‌ها و در دل دره‌های حاصل خیز و شاید در دل غارها زندگی می‌کرده‌اند. آن‌ها مردمانی کوه نشین و خشن بوده‌اند، بویژه با هیبتی خشن و نخراشیده، ریش و سبیلی بلند و پیکری تنومند و پوششی از پوستِ

حیوانات. شاید با همان دم طبیعی و آویزان شده به پوست و شاید کلاهی از سر گاوهای وحشی با همان شاخ‌ها. بعید نیست که آریایی‌های مهاجر و نسبتاً متمدن یعنی آشنا با کشت و زرع و برداشت و سکونت در ویس ـ ده ـ با ساکنان بومی و صاحبان اصلی‌ی این کشور درگیر شده باشند و انعکاس این درگیری‌ها و برخوردها در افسانه‌ها بازتاب یافته باشد.

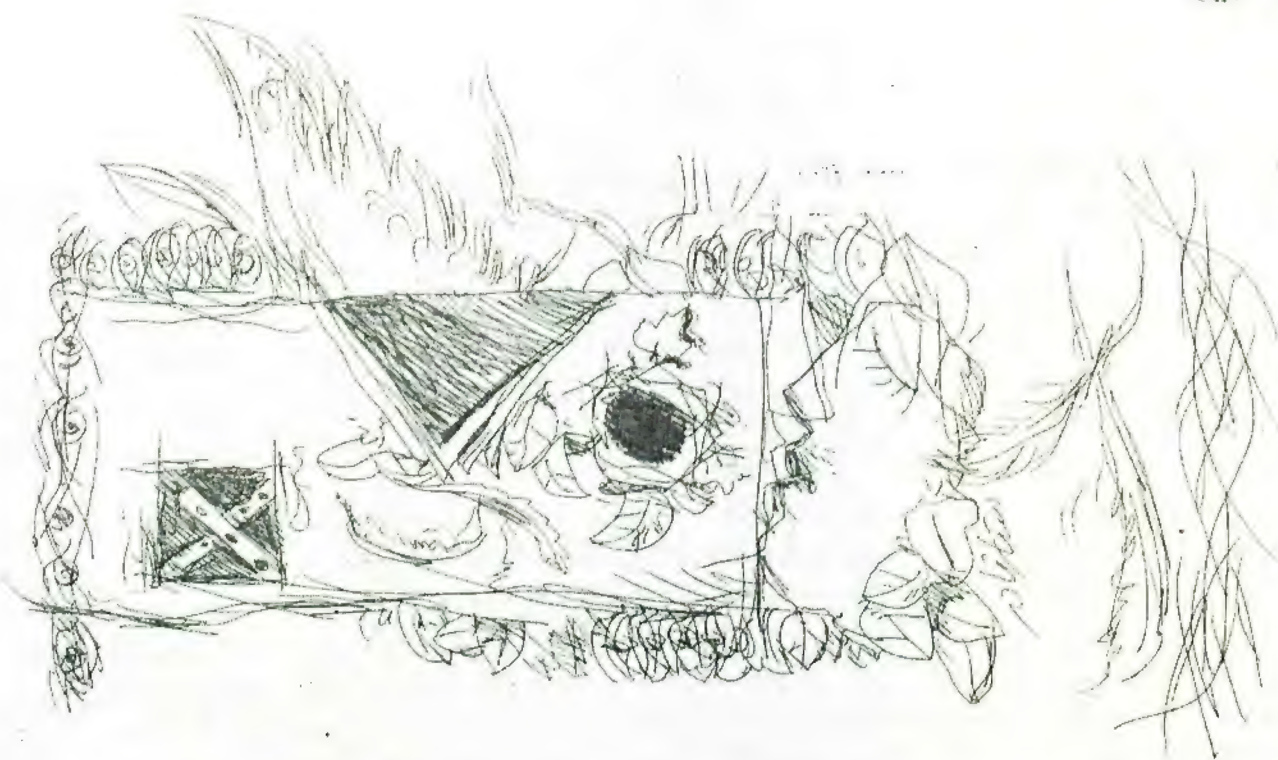
افسانه‌یی بسیار کهن وجود دارد با این مضمون: «در قصر پادشاهی، درختِ سیبی بوده که هر سال سه تا سیبِ سرخ و خوش‌بو و درشت ثمر می‌داده. [ظاهراً از این درخت دزدی می‌شده] «۱» شاه دستور می‌دهد که دزد سیب‌ها دستگیر شود سه فرزندِ شاه به ترتیب از درخت سیب پاسداری می‌کنند. سرانجام پسر کوچکتر موفق می‌شود به دزدِ سیب آسیب برساند. ردِ خون را می‌گیرند. رد تا فراز کوهی کشیده می‌شود و به لبه‌ی چاهی بر بلندای کوه می‌رسد. پسر کوچکتر واردِ چاه می‌شود. غار مامن دیوی است که در آن جا سه دختر را زندانی کرده به این دلیل که راضی به ازدواج با او نبوده‌اند و بقیه‌ی ماجرا...

کشت و زرع و دامپروری مشغول بوده‌اند. علتِ امتناع دختران هم از ازدواج و پیوند شاید این مفهوم رازآمیز و نمادین بوده که کوه‌نشینان حاضر به ترکِ شیوه‌ی زندگانی‌ی نیاکان خود نبوده‌اند.

«تو مر دیو را مردم بدشناس
کسی کو ندارد ز یزدان سپاس»

مردمی‌که از آن‌ها به نام دیو یاد می‌شود یکتاپرست نبوده و احتمالاً معتقد به آیین مهری بوده و خدایان آسمانی‌ی گوناگون را ستایش می‌کرده‌اند: مثل « آناهیتا » خدای باران و کشتزارها « وا » خدای باد، « مهر یا میترا » خدای روشنایی و جنگ و عهد و پیمان.

پیش از زرتشت مردم بومی‌ی ایران به خدایان آسمانی و متعدد باور داشته‌اند و در این کشور یعنی سرزمین ایران از آغاز تاریخ سنتِ بت پرستی وجود نداشته است. میترا و آناهیتا و دیگر خدایان موجوداتی فرازمینی ماوراطبیعی و آسمانی بوده‌اند که بعدها در عصر شکوفایی‌ی آیین یکتاپرستی‌ی آشوزرتشت، به خدایان درجه‌ی دو تنزل مقام

در بیشتر افسانه‌های ایران ماوای دیوها غار یا « اِشکفت » است. در افسانه‌هایی که دیو یکی از شخصیت‌های آن است نخ مشترکی وجود دارد و آن این است که دیوها از شهرها یا روستاها دختری را می‌دزدند و به غاری در دل کوهی می‌برند و از دختر می‌خواهند که به میل خود و در کمال رضایت تن به ازدواج یا پیوند با دیو بدهد. معمولاً هیچ دختری هم راضی به این وصلت نیست و هیچ دیوی هم به زور با دختر ربوده شده ازدواج نمی‌کند. امکان دارد با بیان سمبولیك و رازآمیز، منظور این بوده باشد که مردمان کوه‌نشین خواهان رابطه و پیوند با ده نشینان یا مردمی بوده‌اند که در یك منطقه‌ی جغرافیایی سکونتی دائمی داشته و به کار

پیدا می‌کنند. تجزیه و تحلیلِ این موضوع از منظر تکامل تاریخ و جامعه نشان می‌دهد که سیستم مدیریت روستا یا شهر که پیشتر شورایی بوده و روسای قبایل، خط سیر زندگی‌ی جمع را پیش می‌برده و هدایت می‌کرده‌اند، در مدیریتِ یك تن، « شاه » یا « کدخدا » تمرکز یافته است.

امّا فرهنگ و باورهای انسان حیاتی دراز مدت و ریشه‌دار دارد و این‌گونه نیست که باورهای مردم طی چند سده از ریشه دگرگون شود و ماهیتی نو یابد. ستیز بین کهنه و نوستیزی پایدار و دراز مدت است. کهنه به نو تبدیل می‌گردد و نو به کهنه، دیو در افسانه‌های ایران مظهر خشونت است. هیبتی ترسناك دارد. برای رسیدن به اهداف خود به زور

متوسل می‌شود. اهل گفت و گو و به اصطلاح امروزی ها « دیالوگ » نیست. ناگهان در دل گردبادی توفنده ظاهر می‌شود و عروس را می‌رباید. عروس یعنی مظهر زیبایی یعنی نماد باروری‌ی دیوها، طبیعتی پیچیده نداشته و به راحتا فریب می‌خورده‌اند، بی پیرایه و روراست بوده‌اند و اهل دوز و کلك و نیرنگ نبوده‌اند. در بیشتر افسانه‌ها از مردمان شهرنشین که نمادِ آن‌ها شاهزاده‌ای بوده به راحتا فریب می‌خورده‌اند. حتا روستاییان هم سر آن‌ها کلاه می‌گذارند. در یکی از این افسانه‌ها می‌خوانیم که چند تا دیو در دژ متروکی زندگی می‌کرده‌اند. پیرزنی همراه با پسر خردمند و پسر دیگرش که خل است به ماوای دیوها می‌رسند و به کمكِ یك لاكپشت و صدای دهل و دم خر دیوها را از محل سکونت خود می‌تارانند و دژ را تصرف می‌کنند در برخی داستان‌ها از جمله داستان « اکوان دیو » دیو در آسمان پرواز می‌کند. این بعد از شخصیتِ دیو معمای پیچیده‌ای‌ست که باید روی آن کار شود. آیا پرواز به معنای صعود به ستیغ بلند کوه‌هاست؟ به غارهای متروکی که رسیدن به آنجا برای شهرنشینان یا روستاییان آرزویی دور از دسترس بوده؟.

در اغلبِ افسانه‌ها مشاهده می‌کنیم که شیشه‌ی عمر و زندگی‌ی دیوها در مغز بز کوهی قرار دارد و با کشتن بز کوهی ـ گل ـ زندگی‌ی دیو به پایان می‌رسد.

آیا طرح این موضوع بیانی سمبولیك از این قضیه نیست که زندگی‌ی دیوها در دل کوهستان‌ها ارتباطِ تنگاتنگ با شکار و به ویژه بز کوهی داشته و « کل » خوراك اصلی‌ی آن‌ها بوده؟. با توجه به این که در مهرها سنجاق‌ها، خنجرها و دیگر آثاری که از عصر مفرغ به دست آمده طرح بزی کوهی را می‌بینیم که شاخ‌های شکیل و زیبایش تا روی تیره‌ی پشت کشیده شده است.

لازمه‌ی زندگی‌ی شهرنشینی یا مدنیت، گفت و گوست. هر جا که گروهی از انسان‌ها با هم زندگی می‌کنند و به طور دسته جمعی روزگار می‌گذرانند ناگزیر، برای حل مشکلاتِ زندگی‌ی دسته جمعی، به گفت و گو و تبادل نظر می‌پردازند.

فرهنگِ خشونت ریشه در فرهنگِ ایلات و طوایف دارد. ویژگی‌ی عمده‌ی طبیعتِ ایران با رشته کوه‌های سهمگین و سخت و کویر و جنگل گره خورده است. در دامنه‌ی کوه‌های سربه‌فلك کشیده و پرهیبتِ ایران چراگاه‌های سرسبز و خرم وجود دارد. فروردین ماه و اردیبهشت از شیار سخت‌ترین سنگ‌ها زیباترین و ظریف‌ترین گل‌های کوچكِ وحشی رخ می‌نمایند: سنگ و سبزه « دیو و انسان »، چشمه و سیلاب « اهورا و اهریمن » جنگل و کویر « فرشته و شیطان ».

در زبان کردی افسانه‌ای وجود دارد به نام « سبزه قبا » چکیده‌ی افسانه بدین قرار است: پیرمردی کشاورز توی مزرعه با لاكپشتی سخن گو برخورد می‌کند او را به خانه می‌برد. یك روز لاكپشت از زن کشاورز می‌خواهد که برای او به خواستگاری‌ی دختر پادشاه برود. زن کشاورز امتناع می‌کند امّا سرانجام مجبور می‌شود به قصر پادشاه رفته درخواستِ عجیبِ خود را در میان بگذارد. پادشاه می‌پذیرد مشروط بر این که تا روز بعد لاكپشت برای دختر و قصری بسازد. یك خشتش از طلا و خشت دیگر از نقره و پرندگان چنان آسمان را بپوشانند که نور آفتاب به شاهزاده خانم نتابد. روز بعد در میان حیرت همگان قصر شگفت انگیزی هم چون تولد یك ستاره در منظر مردم به وجود می‌آید و پرندگان هم سرتاسر آسمان را پوشانده‌اند.

شاهزاده خانم با لاكپشت ازدواج می‌کند. روز ازدواج پسری آراسته به همه‌ی خوبی‌ها از جلدِ لاكپشت بیرون می‌آید. یك‌روز شاهزاده خانم در غیاب همسرش جلدِ لاكپشت را توی تنور می‌اندازد و می‌سوزاند همسرش به او می‌گوید اگر می‌خواهی من را بیابی باید هفت جفت کفش آهنی فرسوده کنی و هفت عصای آهنی هم. سپس ناپدید می‌شود، شاهزاده خانم پشیمان از عمل خود سر به بیابان می‌گذارد. سرانجام موفق می‌شود که همسرش را بیابد در آن جا مشخص می‌شود که او فرزندِ ماده دیوی است. دیو از حضور شاهزاده خانم خشمگین می‌شود و سرتاسر زمین را با پر می‌پوشاند و از عروسش می‌خواهد که شب هنگام همه‌ی پرها را جارو کند. فرزندِ دیو به شاهزاده خانم کمك می‌کند و یکایك موانع را از پیش پا بر می‌دارد ماده دیو خسته و درمانده راضی می‌شود که شاهزاده خانم با فرزندش زندگی کند.

این افسانه مرحله‌ی دیگری را از زندگی بشر نشان می‌دهد. فرزندِ دیو نماینده‌ی نسل جوان است؛ نسلی که با تکیه بر اعتقاد و سنت گذشتگان (لاك، نماد سختی و پایداری) سنت‌شکنی کرده با شاهزاده خانمی ازدواج و پیوند برقرار می‌کند. پدر دختر که نماینده بینشی واحد است مایل به این پیوند نیست سنگ بزرگی پیش پای فرزندِ دیو می‌افکند:

ساختِ قصری از طلا و نقره. نیروی جوان موانع را از پیش پا بر می‌دارد امّا جوان به کلی از ریشه‌های خود کنده نشده است و همچنان سر در لاكِ ذهنیات و مناسباتِ عهدِ عتیق دارد. دختر پادشاه که او هم نوجو و خواهان برچیدن مناسباتِ ما قبل کشاورزی است در یك عمل انقلابی و جسورانه، لاك سخت را می‌سوزاند. ذهنیتِ فرزند دیو، در برابر این جراحی، موضع می‌گیرد دیو هم او را پناه می‌دهد و در آغوش خود می‌گیرد. با وجودِ این لاك سوخته شده و مقاومتِ دیو، نمادِ سنت و باورهای کهن هم باید در هم بشکنند. تلاش دیو برای ادامه‌ی زندگی و حفظِ ارزش‌ها و باورهای کهن (لاك) تلاشی مذبوحانه است. بازگشت به باورها و مناسباتِ کهن امکان پذیر نیست. لاك سوخته شده و نسل جدید که از پوسته‌ی روابطِ کهن بیرون آمده خواهان وضعیت و مناسباتی نو و به کلی متفاوت است. به دیالوگِ دیو در پایان قصه که به شعر و به زبان کردی سرود شده توجه کنید:

«همه ریز و لولو ریشه شه مامه
تو پا گەت هل گِر، کار من تەمامه»
«گیاهِ هرز و نیلوفر
ریشه دستنبو
تو پا بردار
کار من تمام است!»

«۱»: احتمالاً داخل این کروشه در متن اصلی جا افتاده. ولی مضمونی این‌چنین داشته.

منبع: WWW.persian-longuage.org

گفتوگوی منصور یاقوتي با احمد صیدری

از زندگي خود بگوييد. محل تولد ، زادروز ، محل تحصيل ، مشاغل ، فرزندان و ...

ـ من در روز بیست و نهم اسفندماه ۱۳۱۸ در روستاي كلهرنشين بين اسلام آباد و گيلان غرب زاده شده ام. به علت فوت پدر به كرمانشاه كوچ كرده ام و در اين شهر تا سال ۱۳۳۸ كه دوره ي دبيرستان رابه پايان رسانده ام زندگي كرده ام . همسر و دو فرزند پسر و دختر دارم كه هر دو تحصيلات دانشگاهي دارند و از سال ۱۳۵۸ تا كنون در شهر همدان سكونت دارم . پس از دريافت ديپلم به دانشكده يافسري شــهرباني رفتــه ام و در شــهرهاي كرمـــان ، رفـسنجان ، كرمانشاه ، قصرشيرين ، خسروي ، تهران ، ملاير ، نفت شهر ، ياسوج و همدان خدمت كرده ام و در سال ۱۳٦۰ با درجه ي سرهنگي و ٤۲ سال سن به علت مشكلاتي خودرا بازنشسته كرده ام .

×

ـ شعر را از چه زماني آغاز كرده ايد ؟ چه كساني در آغاز راه بر شما تأثير گزار بوده اند ؟

ـ آشنايي من با شعر از كودكي و در ميان ايل و در روستاست با شاهنامه خواني ، حافظ خواني ، و داستان ها و منظومه هاي ديگر توسط دايي ام كه جزو معدود باسوادان ايل بود و شب ها براي ديگران يم خواندو من هم گوش مي دادم و بعد در دبستان و دبيرستان از كتاب هاي درسي و آموزگاران و دبيران هم چنين مطالعات جنبي و غير درسي كه از روي علاقه داشتم ، امادر سال هاي دبيرستان در مدرسه ي كزازي كه روزنامه ي ديواري هفتگي منتشر مي كردم به شعر روي آوردم و خوشبختانه دبيران بسيار دلسوز و بزرگواري داشتم كه تشويقم كردند و بسيار به من آموختند و همان ها اولين بار شــعرم را بــه روزنامــه هــاي محلــي دادنــد و چــاپ شــد. آن روزنامه ها را دارم ولي پيدا كردنشان بسيار شكل است . اين شعر ها جوانانه ، خام و بسيار حساسي و عاطفي بودند ، در دوران خدمت هر چند هرگز از شعر دور نشدم و بي وقفه مي خواندم اما بيشتر به خاطره نويسي و تحقيق در اوضاع و احوال مردم شهرهاي محلي خدمتم . مشاهداتم و مقالات تحليلي مي پرداختم اما همه ي اين ها ، زمينه هاي مناسب و پشتوانه اي غني و كارآمد بود كه پس از بازنشستگي ، اين بار نه بر حسب تفنن كه بر حسب يك نياز شديد روحي و در واقع يك » الزام « پس از بيست سال وقفه دوباره به شعر » پناهنده ! شدم و هنوز ادامه مي دهم به طوري كه سه كتاب چاپ شده و چهار كتاب چاپ نشده دارم ، به كهولترسيده ام و وقتم كم است و سال هاي تلف شده ي بسياري دارم و ناچار به پُركاري هستم

×

ـ من هم با شما موافقيم كه شعر تعريف ندارد . تعريف هايي كه تاكنون از شعر شده جامع و مانع نيست مثلاً اگر آن را كلامي » مخيّل « و » مقفا « بدانيم يك نيت پليد نيز مي تواند مخيّل و مقفاييان شود به بي آنكه اندك شاعرانگي در آن باشد . من هم نمي توانم تعريفي كوتاه و در عين حال كامل از شعر داشته باشم من بيشتر از نيم قرن مطالعه ي عميق شعري دارم و بيشتر از بيست سال نيز شعر سروده ام مجموعه ي اين دو را با ذهنيات و تجربيات خودم در آميخته ام و به اين نتيجه رسيده ام كه هيچ زبان رسمي ، دستوري و كلام منطقي در جهان قادر نيست تمامي آنچه را كه در ذهن يك انسان وجود دارد ، دقيقاً با همان احساس ، تصوير و انديشه اي كه دارد به ذهن ديگري انتقال دهد . مگر به درازگويي و دراز نويسي متوسل شود و به شرح و تفصيل بپردازد ، و با اين همه » نثر « مي تواند حالت ، احساس ، تصوير يا انديشه اي را در واقع » گزارش « دهد و نه در ذهن ديگري باز آفريني كند و عينيت ببخشد . اما شعر ، در اوج اعتلاي خود مي تواند با استفاده از : تشبيه ، صفت ، نماد ايهام و ظرايف ديگر در كوتاه ترين كلام مخفي ترين حالات دروني را از ذهني به ذهني ، همانگونه كه هست انتقال دهد من براي بيان حالات

دروني پدر و مادري كه بر گور جوانشان مي گريند در پايان شعري به نام » قطعه ي « گفته ام

شعر را از چه زماني آغاز كرده ايد ؟ چه كساني در آغاز راه بر شما تأثيرگذار بوده اند ؟. «امورزه (هر چند مي گويند شعر تعريف ندارد) از شعر چه تعريفي داريد؟ :
ابري از زمين به آسمان باريد

مي بينيد كه چنين امري نه واقعي است و نه منطقي و دقيقاً خلاف قانون جاذبه ي زمين نيز هست و تقريباً اتفاقي محال كه فقط در » خيال « مي تواند پذيرفته شود. بنابراين نه به قصد ارائه ي يك تعريف ، بلكه عقيده ي شخصي خودم باورم اين است كه : » شعر كلامي است كه بتواند با كمترين واژه ي ممكن احساس ، عاطفه ، انديشه يا تصويري را در ذهن ديگري باز آفريني كند. « - و نه گزارش بدهد و اطلاع رساني كند . من براي رسيدن به چنين مقصودي هر صنعتي شعري ، هر ترفند و هر » دوزوكلكي «! را مجاز مي دانم و دائم در جستجوي كشف چنين ترفندهايي هستم

- اميدوارم پاسخ من موجب رنجش كسي نشودو با اين نكته توجه شود كه پرسش شما بسيار كلي است و ده دوازده قرن شعر كلاسيك ايران دربَر مي گيرد و من هيچ شاعر معيني را مورد نظر دارم و قطعاً ايرادي يا انتقادي كه دارم شامل خودم نيز هست . من معتقدم در حجم عظيم شعر كلاسيك ايران اگر از ميان همه ي مضامين ، تشبيهات ، تصاوير و توصيفات بهترين نمونه را برگزينيم و از بقيه جدا كنيم و از هر كدام فقط يك نمونه را (نه بيشتر) در كتابي گرد آوريم. كتابي خواهد شد ، شايد در حد يكي از ديوان هاي شعر ، و گاه اگر مجموعه ي شعر يك شاعر را با چنين شيوه اي گزينش كنيم بيشتر از جزوه ي كوچكي فراهم نخواهد آمد. من آن چكيده و عصاره ي برگزيده را در اوج اعتلا مي دانم و در حد تقدّس براي آن احترام قائلم و معتقدم دسترنج سخت كوشانه ي خلاق شاعران بزرگ ما خواهد بود اما بقيه را شعري مزاحم ، تكراري ، غير لازم و اصولاً كاهش دهنده و تخريب كننده ي شعر كلاسيك ايران مي دانم. من در » تكرار « و » اقتباس « و » بدل سازي « هيچ خلاقيتي و هيچ شاعرانگي نمي بينم و حداكثر مي توانم آن را نوعي __ » مهارت « ارزيابي كنم مثل آنها كه مي توانند صداي خوانندگان را تقليد كنند

×

×

- من شعر خوب را دوست دارم ، از هرکس و شعر بد را دوست ندارم حتي از حافظ مثلاً " :

درد ما را نيست درمان ، الغياث

يا

دل من در هواي روي فرّخ

و دست کم ده - دوازده غزل ديگر که به خاطر رعايت ترتيب الفبايي قافيه ها سروده شده اند و کاهش چنين نمي کرد و از قافيه هاي مختوم به » ث ، ح ، ج ، خ ، ص ، ع و ... « صرف نظر مي کرد . هيچ شاعر ديگري هم نمي تواند با استفاده از چنين قافيه هايي شعر بيافريند

×

.شعر کلاسيك ايران را چگونه ارزيابي مي کنيد ؟.از شاعران کلاسيك به کدام بيشتر علاقه منديد و چرا ؟.حرکت نيما قطعاً پيش زمينه هايي داشت . اگر ممکن است به پيدايش شعر نيمايي نگاهي بيفکنيد .

- ارتباط و تبادل فرهنگي ما با هند و دنياي عرب پيشينه اي ديرينه داشته است ، اما ارتباط هنري ، فکري و فرهنگي ، با زبان ما و ملت هاي ديگر ، حتي روسيه که همسايه ي ديوار به ديوار ما بوده است و از صد و ده - بيست سال بيشتر نيست ، نمونه هاي اندکي نيز از چنين روابطي با ترکيه ي عثماني وجود دارد. بقيه ي دنيا از ما بي خبر بوده است و هنوز نيز هست . و ما هم از آنها بي خبر . حوادث سياسي ، جنگ ها ، تجاوزات استعماري ، پيشرفت ارتباطات ، رفت و آمد ها و عوامل ديگر بسياري زا کشورها منجمله ما را با افق هاي دور دست آشنا کرد ، نيما در

×

- با شما موافق نيستم که حرکت نيما تداوم نيافته است. او مثل مخترعين بزرگ دستگاه اختراعي خود را در نمونه اي دست ساز و با مصالح و مواد اوليه و شايد زخمت و پيچيده و پر حجم ساخته و اين وظيفه ي ديگران است که روز به روز آن را کامل کنند و چنين نيز کرده اند ، امروز تلفن » همراه « ي که در دست مردم است و به اندازه ي يك قوطي کبريت است و هزاران کيلومتر برد دارد محصول اختراع » گراهام بل « (اگر اشتباه نکره باشم) است که چنين نفر بايد حمل و نقلش مي کردند و بُردش نيز از خانه اي تا خانه ي مجاور بود و کوچکترين شباهتي به تلفن هاي امروزي ندارد من همه ي نوپردازان امروز ايران ، حتي پُست مدرنيست ها را محصول و » دست پخت « ! نيما مي دانم . شکل ديگر اين است که موفقيت نيما بسياري را واداشته است که به عنوان پديدآورندان يك سبك تازه با اسامي گوناگون شناخته شوند و خود را » ماندني "« کنند ! اگر نيما نبود ما امروز نه کسي را به نام شاملو مي شناختيم ، نه اخوان ، نه فروغ نه سپهري . نه آتشي و نه ديگران و نه حتي کوچکترينشان » من« که داريد مورد پرسش قرار مي دهيد

×

- در آغاز بايد بپذيرم که موسيقي (هارموني ، آهنگ ، ريتم) از ضروريات شعر است . هم چنين بپذيرم شعر هايي که هيچگونه موسيقي ندارند به سختي مي توانند شعر به حساب آيند.امادر مورد موسيقي شعر بسيار براي گفتن دارم و معتقدم که در زمينه ي موسيقي شعر همان مشکلي وجوددارد که در مورد عروض شعر فارسي هست به اين معني که اگر شعري با وزن عروضي شعر (رَمل ، متقارب ، و ...) مطابقت نداشته باشد شعر رسمي ، قانونمند و متعارف نيست ، در مورد موسيقي شعر نيز بايد مثلاً (دشتي ، ماهور ، شور ، همايون و...) باشد واگر نشود آن را در يکي از اين دستگاه هاي ايراني به آواز خواند فاقد موسيقي و هارموني است . در حالي که چنين نيست و اگر بتوانيم موسيقي را به مفهوم مطلق ، عام و جهاني مورد نظر داشته باشيم متوجه خواهيم شد که بسياري از شعرهايي که گفته مي شود فاقد موسيقي هستند. داراي موسيقي ، هارموني و آهنگ هستند ، مرحوم شاهو بسياري از شعرهاي سپيد ، ازاد و بي وزن خود را دکلمه کرده و براي آن موسيقي متن انتخاب کرده است. اين موسيقي ممکن است يك سمفوني و يا يك گيتار اسپانيايي و يا پيانوي آلماني باشد که رد هر حال شعر و موسيقي کاملاً با يکديگر هم خوان و هم آهنگند و در مقابل آهنگين ترين غزل هاي حافظ را شايد نتوان با يك سمفوني يا آهنگ ريتميك غربي هماهنگ کرد ، ما هر چه دامنه و قلمرو موسيقي را گسترده تر در نظر بگيريم شعرهاي بيشتري را مي توانيم داراي موسيقي بدانيم که فاقد آن مي دانيم. ضمناً گوش هاي ما بايد به انواع ديگر موسيقي ، متفاوت و فراتر از موسيقي ايراني عادت کند تا بتوانيم » ملودي « هاي بسيار ظريف موجود در بسياري شعرهاي معروف به بي وزن و بي موسيقي را تشخيص دهيم. به عنوان مثال يك بند از سروده هاي خودم را شاهد مي آورم

ا افق هاي دور دست آشنا کرد ، نيما در مدرسه ي » سن لويي « تهران درس خوانده بود و زبان فرانسه آموخته بود و ذوق هنري و شاعرانگي داشت و اين اقبال را داشت که با زبان فرانسه به ادبيات فرانسه و از طريق اين زبان به ادبيات غرب دسترسي پيدا کند. او دريافت که شعر هزار ساله ي

ايران ، هر چند رد اوج كمال ، جز استثنائات ، عمدتا پيرامون چند موضوع اصلي مثل : عشق ، عرفان و حماسه متمركز بوده است در حالي كه در غرب ، شعر ، خود را در اين مفاهيم محبوس نكرده و به همه ي مسائل انساني پرداخته است و رد آنجا كه كوشيد قلمرو شعر را به مسائل ديگر جامعه ي انساني توسعه دهد با شكل وزن هاي معين و عروضي و قافيه مواجه شد ، ناچار و از روي اضطرار آنها را كنار گذاشت و دست و پايش را از بند رها كرد. دستاورد اين ش جاعت را همه مي بينيم .چرا حركتي كه نيما آغاز كرد تداوم نيافت ؟.اگر بر اين باور هستيد كه ذات شعر را موسيقي (آهنگ ـ ريتم) تشكيل مي دهد ، سروده هايي را كه فاقد موسيقي يا هارموني اند چگونه ارزيابي مي كنيد ؟ :

ترا به فراموشي سپرده ام

آن گونه

كه بيابان دريا از ياد برده است

وخاكستر ،

بهار و برگ و پرنده را

تنها ، امت

به غريزه اي غريب ،

چون باد در نيزار

و باران در مرداب

دور دست ذهنم را مي آشوبد

...

اين شعر را مي توان افقي و پيوسته و به نثر نيز نوشت و فاقد موسيقي و هارموني معرفي كرد اما به نظر من اين شعر از يك موسيقي نيرومند برخوردار است و تغيير هجاهاي هر يك از واژه هاي آن ، مثلا تبديل (مي آشوبد) به (درهم مي ريزد) يا (خاكستر) به (درخت) موسيقي آن را دچار اختلال خواهد كرد.

×

سپاسمند خواهيم شد كه نظر خود را در مورد شعر اصيل معاصر با چهره هايي مثل نادرپور ، نصرت رحماني ، فروغ ، اخوان ، احمد شاملو و ... بيان كنيد.

ـ نظر من كاملا شخصي است و هر مخالفتي كه به آن ابراز شود برايم محترم است . من » هنر بي انسان « و » انسان بي هنر « را دقيقا هم معنا مي دانم. و انسان ها تنها شخص شخيص شاعر و معشوقه ها و عاشق ها نيستند و درد انسان ها نيز تنها دلبستگي هايشان نيست ، من (پيكان قراضه ي مسافركش) را هم به حريم منيع شعر وارد كرده ام به احترام انساني كه با آن امرار معاش مي كند. اين ديدگاه بين شعر نو و شعر كلاسيك هم فرق نمي گذارد . من معتقدم شعر ما در راهي درست ، انساني و هنرمندانه پيش مي رفت . اما عوامل بازدارنده و منحرف كننده ي بسياري آن را مورد هجوم قرا رداده اند و مسيرش را تغيير داده اند و حالا وظيفه ي همه ي دلسوزان شعر و ادب فارسي آن است كه استقلال و آزادگي را به آن بازگردانند و از انسان جدايش نكنند من با چراغ كم سوي خودم اين نيت را پي گرفته ام . متأسفانه آن ها كه رفته اند جانشين ندارند

×

ـ هنر ذاتا نيازمند استعداد ، قريحه ، قدرت خلاقه ، ذهن تيزبين و زيبايي شناس و علاوه برآن تعليم و تربيت و آموزش سخت كوشانه است و به همين دليل در گذشته از ده ها هزار نفر يك نفر مي توانست هنرمند شود. حالا كساني پيدا شده اند كه آن ويژگي ها را براي هنرمند شدن لازم ندانسته اند و حذف كرده اند و ترتيبي داده اند كه هنر از انحصار هنرمندان در آيد و واقع مثل منابع طبيعي بين همه ي مردم تقسيم شود !

نقاشاني پيدا شده اند كه رافائل و لئوناردو داوينچي را قبول ندارند وبا سطل رنگ هاي گوناگون به ديوار مي پاشند و آنچه به دست آمد به عنوان تابلو نقاشي هنري معرفي مي كنند ، مجسمه سازاني پيدا شده اند كه » رودن« و » ميكل آنژ « را قبول ندارند و آهن قراضه و ميل گرد و حلبي و سيم بُكسل را به هم جوش مي زنند و روي پايه مي گذارند و مدعي كرامات مي شوند. در شعر نيز چنين اتفاقاتي رخ داده است . محتوا ، عقل ، منطق ، دستورزبان ، مسئوليت اجتماعي ، معنا همه و همه را حذف كرده اند كه به نظر من گياه معطر و شفابخش هنر را ده بار جوشانده و آب آن را ريخته اند و آنچه باقي مانده تُفاله اي بيش نيست ، اگر حكمتي در اين كار هست من خبر ندارم ، از خودشان بپرسيد ! البته انديشمنداني هستندكه در اين باره توجيه و استدلال دارند كه بسيار قابل تأمل است اما خيل عظيم شاعران مدرن و سوپرمدرني كه مطبوعات كشور را مصادره كرده اند حتي اسم آن انديشمندان را نمي دانند و از آنچه گفته اند به كلي بي خبرند. متأسفانه اين »آنارشيسم « هنري با چهره ي روشنفكري و پيشرو نموده مي شود

.نظر شما درباره ي محتوا گزيني در سروده هاي جديد و غلبه ي شكل و بازي هاي كلامي چيست ؟.

احمد حيدربيگي

هەر بەرهەمێك لە هەر کۆمەڵگەیەکدا دەرکەوتی هەلومەرجی ئەو کۆمەڵگەیە.

دیمانەیەك لە گەڵ نوسەری ناوداری کوردی کەلهوڕی مەنسوور یاقووتی

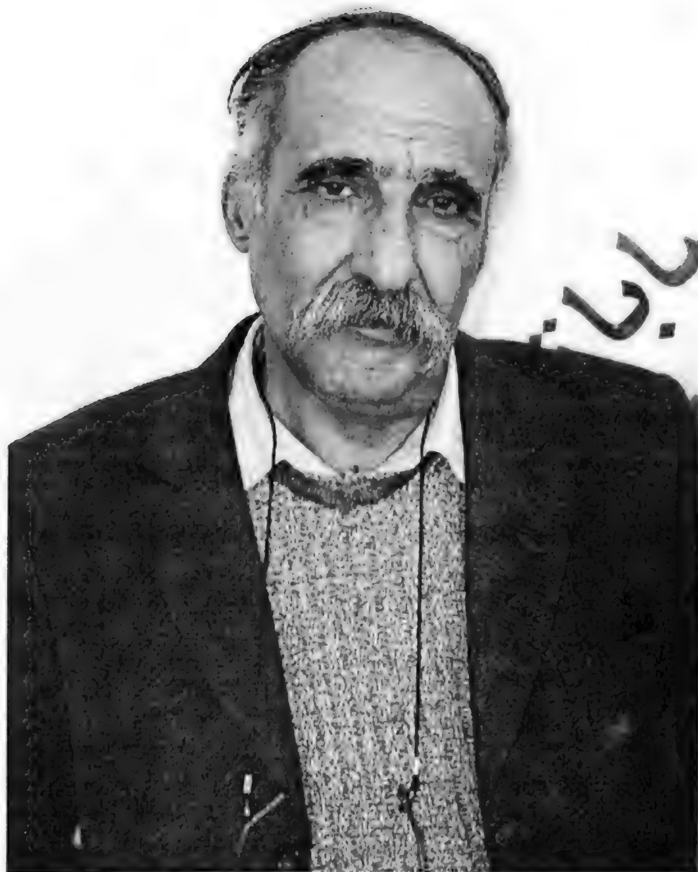
سازدانی: مانی

پ. ئاغای مەنسووری یاقووتی زۆر خۆشحاڵین لەوەی کە تەشریفت هێناوە بۆ کوردستانی ئازاد. تەسەور ئەکەم ئەمە یەکەمجارە کە جەنابت بتوانی بێیت و لێرە بە دیداری هونەرمەندان و نووسەرانی ئەم دەڤەرە ئاشنا بیت. پێم خۆشە بە پرسیارێکی بنچینەیی بچینە نێو باس و گفتوگۆکەمان. ئەویش ئەوەیە کە پێمان خۆشە خۆت بە خوێنەرانی کورد لەم بەشەی کوردستان بناسێنی. بیوگرافیی ژیانت، ئەزموونی کاری خۆت بە گشتی تابە هۆی ئەم دیمانەیەوە دیمەنێکی گشتی لە جەنابت بدرێ بە ئێمە.

و. سەرەتا سوپاستان ئەکەم و خۆشحاڵم کە هاتوومەتە شاری سلێمانی، پێتخەتی کولتوری کوردستانی ئازاد. دەتوانم بڵێم ژیانی من زۆر ئاڵۆزە و هەر بۆیە دەتوانم کورتەیەکتان بۆ باس بکەم، چونکە بیوگرافیی ژیانی خۆم نووسیوە و تا ئێستا گەیشتۆتە دوو هەزار لاپەڕە.

من لە ناوچەی کولیایی هاتوومەتە دونیا کە ٢٢٠ گوندە و سەر بە شاری کرماشانە و خەڵکەکەی بە زمانی کوردی قسە دەکەن. ناوچەیەکی تا ڕادەیەك فەرهەنگییە. مێژوویەکی کۆنی هەیە. من لە ڕەشەمەی ساڵی ١٩٤٨ لە دایك بووم. دوایی لە تەمەنی ٧ ساڵیدا چوومە کرماشان و لە قوتابخانەی "داریوش" دەستم بە خوێندن کرد. دواناوەندیم لە خوێندنگەی "کزازی" کرماشان تەواو کرد. دوایی هەر لە ناوچەی کولیایی بوومە مامۆستا و ساڵی ١٩٧٩ دەرکرام و ئێستاش بێکارم.

سەبارەت بە ژیانی ئەدەبییشم، لە تەمەنی ١٤ ساڵییەوە دەستم پێکردوە. ئەو سەردەمە لە نێو شاری کرماشاندا بە خۆشییەوە دوو کتێبخانە هەبوون کە ئەمانە لەبەرامبەر بڕێك پارەدا کتێبیان دەدا بۆ

خوێندنەوە، واتە شەوێك یەك قروش. زۆر هەرزان بووو ئێمە دەمانتوانی شەوێك کتێبێك بخوێنینەوە. بۆیە من شەوێك کتێبێکم تەواو دەکرد. لە یەك ساڵدا کتێبخانەیەکم دەخوێندەوە و (ئەمەش وای کرد) کە لە قوتابخانە دەرنەچم. چونکە جگە لە خوێندنەوە هیچی دیکەم نەئەکرد. دوای ئەوەش کتێبەکانی نێو کتێبخانەیەکی دیکەم خوێندەوە. بە داخەوە کەس نەبوو ڕێنوێنی ئێمە بکات چی

بخوێنینەوەو چی نەخوێنینەوە. هەرشتێکمان دەس کەوتبا، وەك ڕۆمانی مێژوویی، ڕۆمانی پەراوێز. بۆ نموونە: ڕۆمانی "ئاتیلا"، "دە قزلباش" و تەنانەت ڕۆمانی پۆلیسیشمان دەخوێندەوە تا گەیشتمە دواناوەندی. بەر لە دواناوەندی، مامۆستایەکمان هەبوو بە ناوی ئاغای سادقی، مامۆستای ئەدەبیمان بوو یارمەتی دەداین. دیارە لە بیرم چوو بڵێم کە بەر لەو ئاغای ئەمیری کامکار بوو. ئەو کات من پۆلی پێنجەمی سەرەتایی بووم. شتێکی سەیر هەبوو، ئەو لە باتی دەرس وتنەوە تەنیا کتێبی بۆ دەخوێندینەوەو لەوەش خۆشتر بۆ خۆی بە شێوەی نمایش بۆی دەوتین، زۆر خۆش و سەرنجڕاکێش بوو. ڕاستییەکەی ئەو ساڵە تەنیا کتێبمان خوێندەوەو نمایشمان بینی. پێویستە ئەوەش بڵێم کاتێ کە منداڵ بووم دایکم ئەفسانەی کوردی بۆ دەخوێندمەوە، ئەو ئەفسانانە زۆر خۆش بوون و کاری لە ڕوح و دەروونم دەکرد و تاکو ئێستاش ئاسەواری ئەم کارتێکەرییە هەر بەردەوامە. بڕیار وایە ئەم ئەفسانە کوردیانە تا یەك مانگی دیکە لە ئێراندا چاپ و بڵاو بکرێتەوە.

دوایی لە دواناوەندیدا مامۆستایەك بە ناوی "عەباس سەرمەدی" لە سەر ژیانی ئەدەبیی من کاریگەرییەکی چارەنوسسازی دانا. ئەو بوو کە ئێمەی لە گەڵ بەرهەمی جددی، بەرهەمەکانی باڵزاك لە فەڕەنسەدا ئاشنا کرد، چاومانی بە ڕووی دنیای ڕاستەقینەی داستاندا کردەوە. ئەدەبیاتی ڕووس، ماکسیم گورگی، میخائیل شۆلوخۆف و نووسەرە گەورەکانی دیکەی وەك تولستۆی و هتد. دوای ئەمەو بە یارمەتی ئاغای عەباس سەرمەدی ئیتر کەوتینە سەر پێ. ئەو خۆی شاعیر بوو، یەکەمین کۆمەڵە شیعری نوێی ئێرانی ئەو بڵاوی کردەوەو زۆریش هۆگری فروغ بوو.

یەکەم بەرهەمی بڵاوکراوەم، ناوی "زخم" (برین) بوو کە ساڵی ١٩٧١ بڵاو بووەوە. چونکە ئەو کات ئێمە بەرهەمەکانمان لە کۆڕدا دەخوێندەوەو دەکەوتنە بەر باس و مناقشە، منیش ڕاستییەکەی تاکڕەویم نەدەکرد، چونکە زۆر زوو کتوپڕ کەوتمە نێو سیاسەت. واتە هێشتا خوێندنم تەواو نەکردبوو کە ساواك هات و منیان گرت، لە بەر ئەوەی ئێمە ئەنجومەنی ئەدەبیمان دامەزراندبوو. دوایی ئیتر سەرمان لە زیندان و دنیای سیاسەت دەرهێنا. ئەمەیە کە هەمیشە باوەڕم بە ئەقڵی گشتی هەبوو، و تەکڕەویم نەئەکرد. کارەکانمان هەڵدەسەنگێندراو ڕەخنەی توندی لێ دەگیرا. کۆمەڵە چیرۆکی (برین) لەم هەلومەرجەدا نووسراو مەیلی جۆراوجۆری لە خۆ دەگرت. چیرۆکی سوریالیستی تێدایە. سێ چیرۆکی تێدایە کە بە تایبەت چیرۆکی "بادبادك" (کۆلارە) کە سەمبولییەو چەند چیرۆکێکی ڕیالستیشی تێدایە. دیارە ئەم کتێبە – من لە چەند شوێنی دیکەش وتوومە – بەر لە چاپ چووە ژێر دەست باقر موئمێنی، گەورەترین ڕەخنەگری ئێرانی کە خەڵکی کرماشانە. باقر موئمێنی ئەم کتێبەی خوێندەوەو بۆ خۆیشی مەیلی ڕیالیستانەی هەبوو، ئەو سەردەمە ئەو پیاوێکی گەورە بووو ئێمەش شاگرد بووین. مامۆستای ئێمە بوو. ئەو باسانەی کە پێکەوە ئەمانکرد، بوونە هۆی ئەوەی کە من بەرەو ڕیالیزم بڕۆم و ڕێبازەکانی دیکەم خستە لاوە. لە ئاکامدا کتێبی دووەمم کە چاپ کرا، "گوڵخاس" بوو. بەرهەمێکی ڕیالیستییە. دوای ئەمە "کودکی من" (منداڵیم) بڵاو بوویەوە کە بەرهەمێکی ڕیالیستییە، و زۆر بەرهەمی دیکە کە ناکرێ ناویان ببەم وەك "سال کورپە" (ساڵی کۆرپە)، "آهو درە" (دۆڵی ئاسکان)، "چراغی بر فراز مادیان کوە" و ڕۆمانی: "دهقانان" (جووتیارەکان). ئەمە دوایین کتێبم بوو کە لە حکومەتی پێشوودا نووسرا. بەڵام دوای ڕۆمانی جووتیارەکان، کە ساڵی ١٩٧٩ چاپی دووەمی دەرچوو، من ژیانم بە شێوەیەك بوو کە دابڕان یان بێدەنگییەکی ١٦ ساڵە کەوتە نێو ژیانمەوە.

ساڵە ١٩٧٧ ساواك ڕژایە ماڵمان، کتێبخانەیەکی زۆر گەورەم هەبوو، وێڕای هەموو دەستنووسەکانم، سواری دوو پیکابیان کردو بردیان. هیچیان بۆ نەهێشتمەوە، ئەمەش زەبرێکی زۆر چارەنووسسازی لە ژیانی ئەدەبیم دا، چونکە هەموو دەستنووس و سەرچاوەکانی خوێندنەوەم تێکڕا نەمان. دیارە خۆیشمیان دەسگیر کردو کەوتمەوە زیندان کە لێرە باسی ناکەم. ساڵی ٧٩ش کە لە مامۆستایەتی دەرکرام، بۆ ماوەیەك کەوتمە نێو دنیای کرێکاری، و بە هۆی فەزای ئاڵۆزی سیاسی کە لە ئێراندا هەبوو، منیش بوومە قوربانی. سێ ساڵ وەیلان بووم، دوایی دیسانەوە ڕژانەوە ماڵم و هەرچی نووسین و بەرهەمم هەبوو وەك ڕۆمان و زۆر شتیتریش بە تاڵان بران، هیچم بۆ نەمایەوە. دوای ئەو سێ ساڵە پێنج ساڵیش کەوتمە زیندان. دوای زیندان کەوتمەوە نێو ژیانی کرێکاری و دوو و سێ ساڵی پێ چوو تا توانیم خۆم کۆ بکەمەوەو دەست بکەمەوە بە نووسین. واتە ئەمە دابڕانێکی ١٦ ساڵە بوو بۆ من. دوای ئەم قۆناغە، یەکەم بەرهەمم بە ناوی "توشای پرندەغریب زاگروس" (تووشای باڵندە غەریبەکەی زاگرۆس) بڵاو کرایەوە. توشای وشەیەکی کوردییە، لە ناوچەی کرێندی ڕۆژئاوادا ڕەواجی هەیە. "توشای پرندە غریب زاگروس" مەیلی ڕیالیستیی تەواوی تێدا نییە، واتە چیرۆکی یەکەمی، چیرۆکێکی ڕیالیستییە، بەڵام لە چیرۆکەکانی دواییدا دیسانەوە ئەگەڕێمەوە بۆ خۆم، واتە بۆ دەورانی کۆمەڵە چیرۆکی "برین" کە یەکەمین کتێبم بوو. بەدوای سەربەخۆبوونی خۆم کەوتووم. ئەم کۆمەڵەیە چیرۆکی سوریالیستی تێدایەو چیرۆکی ڕیالستیشی تێدایە، واتە ئەلبۆمێکە لەم مەیلە جیاوازانە. دوای ئەوەش کتێبی "افسانەی سیرنگ" (ئەفسانەی سیرەنگ)م بڵاو بوویەوە کە کارێکی تازەو ڕیالستییە، بەڵام بەرگی دووەمی هێشتا چاپ نەبووە.

پ. سەبك یان شێوازی نووسینی ئەدەبیی جەنابت بەو شێوەیەی کە خۆت باسی ئەکەی، بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕیوە، سەرەتا ئەفسانە کاری تێ کردووی، پاشان کاریگەریت لە قوتابخانەی ڕیالیزمو ڕێچکەکانی دیکە وەرگرتووە. ئەم ڕیالیزمە بە گشتی لای جەنابت چۆن پێناسە ئەکرێ، ئایا ڕیالیزمێکی پەتییە یان تێکەڵە لە گەڵ کۆمەڵێك مەیلی دیکەدا؟

و. ڕاستییەکەی، لە نووسینەکانی مندا، ڕیالیزم کارێکی داهێنەرانەیە. من هەوڵدەدەم لە نێو ئەم بوارەدا مەیلی مۆدێرنو فیکرەی مۆێرنیش بێنم کە هێناومە. کتێبی "توشای پرندەی غریب زاگروس" نموونەیەکی بەرچاوە کە بڵاو بۆتەوە. کارەکانی دواییشم کە کۆمەڵە چیرۆکێکی دیکەیە بە ناوی "اتش و آواز" و ماوەیەکی دیکە بڵاو دەبێتەوە لەوێشدا دەبینین کە ڕیالیزمەکە ڕیالێزمێکی وشك یان سەرەتایی نییە. چونکە من بڕوام وایە ئەو ڕیالیزمە ڕیالیزم نییە، ئەوە فتۆکۆپیکردنی واقیعەتە کە مخابن لە نێو ئێرانو لە نێو زەینە سادە ئەندێشەکاندا ئەم دیاردەیە ڕەخنە نەکراوە، ئەمە یەکەمین جارە دەخرێتە بەر ڕەخنە. واتە کۆمەڵە بەرهەمێکمان خوێندوەتەوە کە هی نوسەرە ناودارەکان بوونو من ناتوانم ناویان بێنم، دەبینی وێنەیەکی سادەو سەرەتایی لە واقیع بە دەستەوە دەدەن کە هیچ قووڵبوونەوەیەکی تێدا نییە، بەڵام چونکە وێکچوونێکی لەگەڵ ڕیالیزمدا هەیە، خوێنەر پێیوایە ئەمە بەرهەمێکی ڕیالیستییە. چونکە بە داخەوە لە ئێرانیشدا ڕەخنەی ئەدەبیمان نییە، بەو شێوەی کە لە ئاستی جیهاندا بۆ نموونە جۆرج لۆکاچ کاری پێ کردوە، ئێمە نیمانە. تەنانەت لە ئاستێکی زۆر سەرەتایشدا نیمانە. ئەمەیە کە تێگەیشتنێکی سەرەتاییو سەقەت لە ناو ئێراندا لە سەر ڕیالیزم هەیە. هەر کارێکی سەرەتاییو سادە لە بەر ئەوەی کە تەنیا وێنەیەکی واقیعیە، پێیان وایە کە ئەمە بەرهەمێکی ڕیالیستییە. من نازانم ناوی بنێم چی، من تەنیا تەعبیرێکم لێی هەیە (کە پێی دەڵێم) فۆتۆکردنی واقیع. جاری وایە تەنانەت فۆتۆگرافییەکی بێ بەهایە لە واقیع. ئێمە ئەگەر بتوانین چاو لە ڕیالیزم بکەین، بۆ بنچینەکەی بگەڕێین، ئاخێزگە سەرەکییەکەی لە فەرەنسەو لای باڵزاکە. باڵزاك باوکی ڕیالیزمە. ئەو بەرهەمانەی کە ئەو پێکی هێناون، ئەمرو هەتاهەتایین. کە توانیویەتی وێنەیەکی ڕاستەقینەی ڕیالیزم بە دەستەوە بدات. نوسەرە مەزنەکانی ڕووس، وەك دۆستۆڤسکی، ئانتوان چیخۆف، تۆلستۆی، شۆلۆخۆفو دادایۆف، نوسەری "گارد جوان" وێنەیەکی زیندوو لە ڕیالیزم بە دەستەوە دەدەن. تا بەرهەمی ئەوانە نەخوێنیتەوە نازانی کە دنیای ڕیالیزم دنیایەکی تەواو ئاڵۆزەو بە پێچەوانەی ئەو پروپاگەندەی کە ئەمڕۆ دەکرێو پێیان وایە کە بەرهەمە ڕیالیستییەکان – چونکە جۆرە بێ بەهاکانیان دیوە کە تەسكو منداڵانەیە – هەر ئەوەیە کە هەیە. من زۆر بە داخم کە ئەم بەرهەمە بێ ڕۆحە تێگەیشتنێکی سەقەتی لە ڕیالیزم دروست کردووە. بۆ وێنە لە ئەمریکادا ڕۆمانی "خوشەهای خشم" هی جانشتاین بێرگ، ئەگەر بمانەوێ ڕیالیزم بخوێنینەوە دەبێ بچین ئەوە بناسین. یان گەلێك بەرهەمی مەزن لە دنیادا هەیە وەك، "پابرهنەها" (پێ پەتییەکان)، هی زاریا ستانکۆ، یان بەرهەمەکانی نیکۆس کازانزاکی وەك، "ئازادی یا مەرگ" یان زۆربای یۆنانی. ئەوانە بە لای منەوە ڕیالیزمێکی نوێن. بە حەقیقەت ئەو بەرهەمانەی کە لە ئێران یان شوێنەکانی دیکە بڵاودەبێتەوە وێنەیەکی شێوە ڕیالیستینو من لە بنەڕەتدا ئەوانە بە بەرهەمی ڕیالیستی نازانمو بۆخۆیشم نامەوێ لەم بوارەدا کار بکەم. ئەگەر لە سەردەمی گەنجێتیدا چەند بەرهەمێکی کرچ وکاڵم نووسیوە، ئێستا بۆ خۆیشم قبووڵم نین. ئەو کارانەی کە ئێستا خەریکم دەیانووسم، بۆ وێنە ئەفسانەی سیرەنگ (مەبەست بەرگی دووەمە) کە نموونەیەکە لەو کارانەی کە کاری داهێنەرانەی تێدا ئەنجام دراوە. هێندێ بەرهەمی بڵاو نەکراوەم هەیە وەك، "تراژدی یزدگرد" کە ڕۆمانە یان "در غربت تهران" کە ڕۆمانە، بڵاو نەبوونەتەوە. لە نێو ئەم بەرهەمانەدا لە بەر ئەوەی پێویستی خۆی فەرز کردوە نەك ئەوەی کە خۆم ویستبێتم تازەگەری بکەم، دەبینی کە من بە دیدێکی نوێوە لە سەر ڕیالیزم لەم بوارەدا چوومەتە پێش. کەسانێتریش لە ئاستی جیهاندا هەر بەم شێوە بوون. بۆ نموونە نوسەری ڕۆمانی "سورە بز" ماریۆ فارگاس یۆسا، نوسەری گەورەی ئەمریکای لاتینە. ئەمە نموونەی ڕیالیزمی مۆدێرنو هاوچەرخانەیە کە زۆر مۆدێرنە. لە ڕاستیدا من ڕیالیزم بە تاکە قوتابخانەی دەورانسازی نێو ئەدەبیات دەزانم کە خۆی لە گەڵ هەلومەرجی مۆدێرنی جیهان دەگونجێنێو دەچێتە پێش. هەڵبەت مەیلی دیکەش لە نێو ئەدەبیاتدا هەیەو ئێمە ناتوانین حاشایان لێبکەین، ڕەخنەیان لێ گیراوە، بەڵام ناتوانرێ حاشایان لێ بکرێ. ئەوانەش ژیانی خۆیان هەیە، بەڵام بە بۆچوونی من ناتوانن جێی ڕیالیزم بگرنەوەو شوێن پێی بەرهەمە ڕیالیستییە گەورەکان بگرنەوە.

پ. باسی بنەماو بنچینەی ڕیالیزمتان کرد، وەك داهێنەرو باوکی ئەم ڕێبازەش باستان لە باڵزاك کرد، بەڵام ئێمە لە ڕۆژهەڵات هێندێ بەرهەمی وەك، "دایك"ی ماکسیم گۆرکیمان هەیە. ئەمە لە نێو کۆمەڵگەی ئەدەبیی ئێراندا کاریگەرییەکی زۆری داناوە. پێت وانیە ئەم کاریگەرییە بەرکەوتنی هەبووە لە گەڵ ئەو ڕیالیزمە بنەڕەتیو بنچینەییەی کە باڵزاك دایهێناوەو بە حوکمی زاڵبوونی فەزای چەپو سیاسی ئەو بەرهەمە ویستویە ئەم پرۆسەی گەشەکردنە لە دروستبوونی ئیرادەی بە ناو شورشگێڕیو ئینقلابی لە نێو تاکەکانی کۆمەڵگەدا بە هۆی

ئەم رۆمانەوە جێ بخات، تەسەور ناکەی بەریەککەوتنێك لە نێوان ئەم دووانەدا هەبووبێ؟ واتە وا نازانی کە ئەم دوو تێگەیشتنە لە ریالیزم لە کۆمەڵگەی ئێراندا بە گشتی بەرانبەر بە یەك دەوەستنەوە, لە لایەك ریالیزمێکی رەسەن و لە لایەکی دیکەوە ریالیزمێك کە دەیەوێ وێنەیەکی رواڵەتی و سادە لە واقیع بدات بە دەستەوەو لە ئەنجامی شۆرشی بەڵشفیکییەوە کاریگەری زیاتر لە فەزای فەرهەنگی ئێمەدا دادەنێ.

و. فەزای سیاسی لە ئێرانی دەیەی ٦٠و ٧٠ زایینی (دەیەی ٤٠و ٥٠ی کۆچی هەتاوی) فەزایەکی تەواو سیاسی بووو هەر ئەمەش بووە هۆی ئەوە کە لە نێو ئەو فەزایەدا هێندێ بەرهەمی تایبەت لە دایك ببن و پێشوازییان لێ بکرێت, تەنانەت هێندێ بەرهەمی تایبەتیش تەرجومە کران, چونکە فەزای کۆمەڵگە بەگشتی فەزایەکی سیاسی بوو, دیارە ئەم فەزایە ژێر زەوینی بووو ئەو فەزایە جۆرە بەرهەمێکی وەك "دایك"ی ماکسیم گورگی یان بەرهەمی هاوشێوەی ئەوی پێویست بوو.

ئەم بەرکەوتنە هەستکراو بوو, بەگشتی هەر بەرهەمێك لە هەر کۆمەڵگەیەکدا دەرکەوتی هەلومەرجی ئەو کۆمەڵگەیە. دەرکەوتی هەلومەرجی سیاسی، ئابوری، کۆمەلایەتی و تەنانەت رەوانی ئەو کۆمەڵگەیەیە, دیارە ئەم هەلومەرجە قۆناغێکی تێپەرە. من لەو هەلومەرجەدا کتێبێکم نووسی بە ناوی "سالی کۆرپە". کۆرپە، وشەیەکی کوردییە. ئەمە کارێکی هونەری بوو، زۆر سەیرە فەزای سیاسی ئەو رۆژگارە ئەم بەرهەمەی وەرنەگرت. تەنیا تاك و تەرا, ئەویش بە ترس و لە ژێر لێوەوە ئەم بەرهەمەیان تەیید دەکرد, بەلام فەزای واقیعی ئەمەی وەرنەگرت و پالی پێوە نا. نوسەر کاتێ ئەکەوێتە هەلومەرجێکی لەم چەشنەوە بەرگە ناگرێ، تەبیعی ئەکەوێتە ژێر کارتێکەری ئەمجۆرە زەینیەتە زالەوە. بۆیە ئێستا ئەگەر چاو لە ئەدەبیاتی ئێران بکەی، هەڵبەتە من ناتوانم ناوی نوسەرە گەورەکانی وەکی سادق هیدایەت و سادق چوبەك کە ئەمانە باسی جیاوازیان هەیە بهێنم، بەلام ئەوانیتر دوای ئەم فەزا سیاسییە کەوتن. بۆیە لەم فەزایەدا رۆمانی "دایك"ی گورگی کاریگەری دادەنێ و ئێمە خۆمان بەشێك بووین لە فرۆشیارەکانی ئەم کتێبە. بەر لە شۆرش بۆ نموونە پێشانگایەکی کتێبمان هەبوو باوەر بفەرموون لە ماوەی یەك حەفتەدا زیاتر لە ١٠هەزار دانە لەم کتێبە بە شێوەی قاچاغ فرۆشراو چووە نێو خەڵك. واتە وەك زێر بردیان. زێری پالاوتە (بە پێکەنینەوە!).

پ. بە سەرنجدان لەو پێناسەیەی کە جەنابت بۆ ریالیزم کردت، ئەو ریالیزمەی کە جەنابت تێی گەیشتووی و کاری پێ دەکەیت، ئێستا کە لەم سەردەمەدا شێوازی دیکەش هاتۆتە مەیدان, وەك سورریالیزم و کۆمەڵێ شێوازی دیکە، پتەنسییەلی ریالیزمی مۆدێرنن ئەوەی کە جەنابت ئەفەمووی، ئەمرۆ چەندە ئەتوانێ لە نێو رەوتی ئەدەبیی کۆمەڵگەی ئێمەدا کاری پێ بکرێ و پێی بنووسرێ؟

و. من ئەو جۆرەی کە لە ئێران و عێراقدا ئەیبینم، دیارە فەزای گشتی کۆمەڵگەی ئێران ئەناسم، بەلام لە ناو عیراقدا بە داخەوە هێشتا فەزاکە ناناسم، لە رووی فەرهەنگی و رۆحی و رەوانی و تەنانەت سیاسیەوە، درکێکی قووڵ و تەواوم نییە، بەلام دەتوانم شتێکی گشتی بلێم، ئەویش ئەوەیە کە هەلومەرجی کۆمەڵگە بە وردی کار دەکاتە سەر دەق و تەنانەت کاری نوسەرەکەی. لە نێو کۆمەڵگایەکدا کە تازە پێی ناوەتە نێو فەزای ئازادی، دەیەوێ تەواوی ئەو شتەی کە لە ماوەی سەدان ساڵدا لە وجوودیدا پەنگی خواردۆتەوە، تەواوی ئەو فشارانەی لەسەریەتی بداتە دەرەوە، ئەو مەیلانەی کە ئێستا بۆ نموونە لە ئێراندا هەیە، چونکە لەوێ فەزایەکی داخراو هەیەو جیاوازە لە گەڵ ئێرە، مەیلی زەینی لەوێدا شەپۆل ئەدات. لێرە (مەبەست هەرێمی کوردستانە) زیاتر ئەمجۆرە مەیلە تەڵەب دەکا، چونکە لێرە لە رووی دەروونییەوە بە تایبەت خوێنەران خۆیان خالی دەکەنەوە. ئەدەبیاتی توندو تیژیان دەوێ کە دروشم بدات و سادەو سەرەتایی و تەنانەت کاڵ و کرچ بێت. بۆیان گرنگ نییە، تەنیا هاوتەریب بێت لە گەڵ بەتاڵبوونەوەی دەروونیدا. پشتیشی دەگرن. بەلام ئێستا لە نێو ئێراندا ئەگەر چاو لە بەرهەمەکان و لاپەرەی گۆڤارەکان بکەی، چ چیرۆك و چ شیعر, بەو ئاکامە دەگەین کە شیعرەکان ٩٠٪یان تەنیا بریتین لە کایەکردن لە نێو فۆرمدا. کایەیە لە گەڵ وشەکاندا. ئێستا شیعر لە ئێراندا شتێك بە ناوی بیرۆکەی تێدا نییە، هزری تێدا نییە. دیفاعیشی لێ دەکەن، یانی ئەو کەسانەی کە بیرۆکەو هزریان لە شیعر سەندۆتەوە لە ژێر ناوی نوێخوازیدا بەرگری لەم کارەی خۆیان ئەکەن. ئەمانە بە رای من کۆمەڵە شەپۆلێکن، شێوازی زال نین، ئەمانە دێن و دەڵێن بەڵی ئێمە دەمانەوێ تاکێتی خۆمان نیشان بدەین، "شاعیر دەبێ تاکێتی خۆی نیشان بدات". کەس حاشا لەوە ناکا کە شاعیر دەبێ فەردییەتی خۆی بناسێ، بەلام شیعر جێی ئەوە نییە کە مەسەلە شەخسی و زۆر لاوەکی و سووك و بێ بەهاکان لە ژێر ناوی فەردییەتدا بێتە نێو شیعر. چونکە مرۆڤ بوونەوەرێکی کۆمەلایەتییە. سەرەنجام لە نێو ئەم گۆی زەوییەدا کە تەنیا شوێنێکە بۆ ژیان، بە پێی تازەترین دەسکەوتە زانستییەکانی جیهان تەنیا هەسارەیەکە بۆ ژیان و نیشتەجێبوون و تا ملیونان ساڵی تیشکی هیچ ئاسەوارێك لە ژیان نابینرێ و ئیتر هەموو هەوڵێکی مرۆڤی تووشی نائومێدی کردوە کە شوێنێك هەبێ مرۆڤ بتوانێ بروات و سەیری بکا کە تەنانەت گوڵێکی بچووکیشی تێدا بێت. ئێمە لەم دنیایەدا دەژین، ئێمە دەمانەوێ پێوەندییمان پێکەوە

هەبێ. پێویستمان بە دروستکردنی ئەم پێوەندییە هەیە، مرۆڤ پێویستی بە دیالۆگە، ئێمە ناتوانین هونەر لە نێوەرۆك دابڕین. چونکە لە جیهانی بووندا – ئەمە بنەمایەکی زانستییە، قسەی من نییە – هەر شتێك کە بوونی هەبێ نێوەرۆك و فۆرمی هەیە، ئێمە ناتوانین لە ژێر ناوی مۆدێرنیزمدا هونەر بەتاڵ بکەینەوە. ئەمانە هێرش و شەڕی دەروونین. شەڕی ڕاگەیاندنە. ئێستا لەوانەیە لە نێو ئێراندا پشتگیری لەم شەڕە ڕاگەیاندنە بکەن کە هونەر بێ نێوەرۆك بێت و بەتاڵ ببێتەوە. پشتگیریشی لێ دەکرێ، لە نێو کۆڕە ئەدەبییەکانی ئێراندا ئەگەر تەماشا بکەی دەبینی تەنیا باسی فۆرمە، باسی زمانە و بەس. تەنانەت هێندێ لە شاعیرە گەورەکانی ئێران ،من ناوی کەس ناهێنم، ئەو بەرهەمانەی کە ئێستا ڕۆژەڤن، جگە لە کایەکردن بە وشە هیچی دیکە نین. بگرە هێندێ جار تەنیا هاوارێکن و بەس، وەك هاواری مرۆڤە سەرەتاییەکان کە لە دارستان و ئەشکەوتەکاندا دەژیان. ,وەك هاوارێك ئایا ئێمە گەڕاوینەتەوە بۆ ئەو سەردەمە، ئەمانە مودێرنیزم نین، تازەگەری نین. ئێمە لە ئێران کەوتووینەتە نێو چەپ، لێرەش کەتووینەتە نێو چەپ. لێرەش چەپڕەوی دەکەین کە بڵێین ئەدەبیات تەنیا بریتییە لە نێوەرۆك و واز لە فۆرم بهێنین. لە حاڵێکدا ئێمە ئەڵێین هونەر، هونەر واتە جوانی، ئێمە دەبێ ئەم جوانییە و سیماکانی ئەم جوانییە بێنینە نێو بەرهەمەکانمان. تەنانەت ئەگەر بەرهەمێکی بیناسازی جوانیی تێدا نەبێ و تەنیا دار و دیوارێکی ڕووت بێت پێکەوە بنرێ هونەر نییە. باسەکە بۆ خۆی سادەیە بەڵام بەداخەوە لای ئێمە ئاڵۆز بووە. هونەر دەبێ نێوەرۆك و فۆرمێکی کامڵی هەبێ. ماوتسی تۆنگ سەردەمانێك دەربارەی هونەر وتارێکی دا، قسەیەکی ڕاستی کرد، وتی نێوەرۆك و فۆرم دەبێ وەك دوو هێڵی هاوتەریب شان بەشانی یەك بچنە پێش. بەداخەوە ئەگەر هەلومەرجی کۆمەڵایەتی تەندروست نەبێ ڕێگا نادا باسی پسپۆڕانە لە سەر هونەر بێتە کایەوە، تەنانەت بەر بەم باسانەش دەگرێ. ئێستا ئەم بارودۆخە لە نێو ئێراندا دەبینرێ. لێرەوە من "ئایینده" و "ڕامان"م بە دەست دەگا، خەریکن باسی جددی دەکەن.

پ. پرسیارێکی دیکە هەیە کە تاڕادەیەك دەتوانێ باسەکە بکاتەوە. ئەویش ئەوەیە مرۆڤی ناو چیرۆکەکانی بەڕێزتان مرۆڤی ئاسایی و سروشتی و هەڵگری خەسڵەتی سروشتی خۆیانن. ئەمە لە سەردەمی مۆدێرنیزمدا یان لە قۆناغی دوای کلاسیك، مرۆڤێکی سادە نییە کە بە شێوەی مێلێکی پێناسە بکرێ وەك لە داستانە حەماسییەکاندا خراپ هەمیشە خراپ و چاك هەمیشە چاکە، لێرەدا وا نییە. بەڵکو بوونەوەرێکی ئاڵۆزە کە دنیایەکی تایبەت بە خۆی هەیە. بەڕێزت دەتەوێ لە نێو چیرۆکەکانتدا باسی ئەوە بکەی کە بوونی مرۆڤێکی سروشتی لە نێو سەردەمێکی مۆدێرنەدا ئایا بوونێکی مەحاڵە؟ ئایا پێناسەکردنی مرۆڤێکی ئەوتۆ لەم سەردەمەدا بە پێی پارامێترەکانی سەردەمی مۆدێرنیتە سەختە، ناکرێ؟ ئایا ئەم کاراکتەرە لەگەڵ ئەم سەردەمەدا یەکتر دەخوێننەوە؟ یان ئەوەی کە قەدەری ڕەهای مرۆڤ گرژبوون و ئاڵۆزبوونە، ئایا مرۆڤی نێو چیرۆکەکانت ئەیەوێ بە دوای قەدەرێکی دیکەدا بگەڕێن؟

و. من بڕوام وایە ئەم ئاڵۆزبوونە ئاڵۆزبوونێکی ڕواڵەتی نەبێ کە بە سەر کاراکتێرەکانی چیرۆك و ڕۆماندا بسەپێ. بەڵکو دەبێ ئاڵۆزبوونێکی سروشتی بێت. دەبێ کۆمەڵگەی ئێمە ئاڵۆز بێت تا بەرهەمێکی ئاڵۆز بە دی بێنێ. دەبێ کۆمەڵگەی ئێمە کۆمەڵگەیەکی پیشەسازی بێت، تا بەرهەمی تایبەت بە خۆی بێنێتەدی. ئەو مرۆڤە سادەیە بەرهەمی هەلومەرجێکی سادەیە. مرۆڤی ئاڵۆز بەرهەمی هەلومەرجێکی ئاڵۆزە. ئێمە بە داخەوە چونکە ڕەخنەی ئەدەبیمان نییە، ناتوانین ئەم مەسەلانە مشتوماڵ بکەین. کاتێ کافکا لە کورتە چیرۆکێکدا دەڵێ "ڕاکشابووم، سیسارکە کەچەڵەیەك لە سەر پەنجەی پێم نیشتبوو و خەریك بوو منی دەخوارد". تەماشا بکە کافکا بەرهەمی کۆمەڵگەیەکی مۆدێرنە، ئێمە دەبێ کافکا لە نێو ئەو کۆمەڵگەیەکدا تاوتوێ بکەین. مرۆڤ لە کۆمەڵگەیەکی پیشەسازیدا لە خۆی نامۆ دەبێ و دەبێتە مرۆڤی بێ ڕۆح. ئەم نامۆبوونە ئێمە ئێستا ئەتوانین هەستی پێبکەین. زۆر سادە ئەگەر بمانەوێ باسی بکەین، دراوسێ، دراوسێ ناناسێ. کە بەلای یەکتردا تێ ئەپەڕین سەیری یەکتر ناکەین. یانی بە ڕاستی خەریکە لە خۆمان بێگانە ئەبین. ئەو هاوپێوەندییە گەرم و گوڕە ئینسانییەی کە پێشتر بە بێ جیاوازی لە نێو گوندو شاردا هەبوو ئێستا ئاسەواری نەماوە، ئێستا تەنیایی و گۆشەگیری و تەریك کەوتنەوە شوێنی گرتۆتەوە. هەرکەس لە خەمی خۆیدایە، ئەم تەنیایی و گۆشەگیرییە بەرهەمی هەلومەرجێکی پیشەسازییە. کاتێ کۆمەڵگە بەمجۆرە بێت، سروشتییە کە پاڵەوانی چیرۆکەکانیش دەبنە "نامۆ"کەی ئەلبێر کامۆ. لەبەرئەوەی هەوا گەرمە ئەچێ یەکێ ئەکوژێ. بەڵام من قسەم ئەمەیە کە ئەم ئاڵۆزبوونە، بە سەر کەسایەتی چیرۆکەکانی کۆمەڵگەی ئێمەدا دەسەپێ. ئێمە هێشتا ناتوانین وەك مرۆڤ چاو لە ژن بکەین و قبوولی بکەین، نەك لە تیۆریدا بەڵکو بە کردەوە، لە کرداری کۆمەڵایەتیدا. لە حاڵێکدا کە ژن بەشێکە لە بوون. وەك دەڵێن نیوە شاراوەکەی پیاوە. سێوێکن کە بە دوو ڕەنگ نیشان دراون. ماهییەت یەکێکە، ڕەنگ جیاوازە. کێشی مێشکی ژن بە قەد کێشی مێشکی پیاوە. ژن دەتوانێ لە بواری ئابوری، کولتوری و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و هەر بوارێکی دیکە هەمان ئەو ڕۆڵە بگێڕێ کە پیاو دەیگێڕێ، بەڵام کۆمەڵگەی نەریتی (تەقلیدی) چی، کۆمەڵگەی ئێمە چی؟ لێرەدا من باسی کولتور و فکر دەکەم. بڕوانە تۆ دەتوانی

باڵەخانەیەک ساز بکەی، لە نێو ئەم باڵەخانەیەدا کەسێک دەژی کە بڕوای وایە پیاوێک دەتوانێ چوار ژن بهێنێ. بڕوانە ئیتر ئەم بیرکردنەوەیە، مۆدێرن نییە. ئەگەرچی لە باڵەخانەیەکدا دەژی، بەڵام کەسێکی پێش مۆدێرنەیە. پیاو بۆینباخ دەبەستێ بەڵام ئامادە نییە یارمەتی ژنەکەی بدات, پێی وایە قاپشۆردن تەنیا کاری ژنە. ئێمە تەنیا کێشەمان لەگەڵ فکرەکەیدا هەیە. دابەشکردنی کار شتێکی سروشتیە. ئەم مرۆڤە هەمان مرۆڤی سەرەتاییە کە بەرگی مۆدێرنی پۆشیوە. ئێمە نابێ درۆ لە گەڵ خۆمان بکەین, دەبێ بزانین لە نێو چ کۆمەڵگەیەکدا دەژین و چۆنچۆنی دەژین. ئەم کەسەی کە لە فەرەنسەو سویددا سواری میترۆ دەبێ، پێنج دەقیقە کاتی هەیە بەڵام خۆش ئەوەیە کە لەو ئەو پێنج دەقیقەدا ڕۆژنامە یان کتێب دەخوێنێتەوە. ئەدەبیاتێکی مینی مالیستی لەو دۆخەدا بەرهەم دێت. بە هەرحاڵ ئەدەبیاتێک دێتە کایەوە کە پێنج دێڕە. بەڵام ئێمە بەم هەموو کاتە زۆرەوە تیراژی کتێب لە ئێراندا گەیشتۆتە ٥٠٠ دانە. لە کۆمەڵگەیەکی ٧٠ ملیۆنیدا تیراژی کتێب ٢٠٠٠ دانەیە. کامە مۆدێرنیزم؟!!

پ. زۆر باشە. ئەم باسە ڕەهەندی بەرفروانی هەیە، بۆیە ئەگەر بمانەوێ بچینە ناوی چەندین سەعاتی دەوێ. من ئەمەوێ لێرەوە بچمەوە ناو وەڵامەکەی بەڕێزتانەوە، بۆ وێنە "مەسخ"ەکەی کافکا بەرهەمی کۆمەڵگەیەکی مۆدێرنە، کۆمەڵگەی مۆدێرن مرۆڤی ئاڵۆز دروست دەکا ئەم مرۆڤە دنیایەکی تایبەت بە خۆی هەیەو تەنیایە, ئەم تەنیاییە ئاڵۆزبوونێک دروست دەکات. ئەمە شتێکی سروشتییە کە لە نێو سیستمی کۆمەڵایەتی و زاڵبوونی بازاڕو دەسەڵاتی سەرمایەدا تووشی نامۆبوون دەبێ. بەڵام ئایا لە ئێراندا کە شاکارێکی وەک "بوف کور" دروست دەبێ، ئەمەش ڕاستە کە سادق هیدایەت کاریگەرییەکی گەورەی کافکا و ئەدەبی فەرەنسی و ڕۆژئاوای لەسەر بووە، نووسینی "بوف کور" لە نێو کۆمەڵگەیەکدا کە هێشتا پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان وەکو خۆیان ماون، هێشتا ئەو هەستی یەکترخۆشویستنە هەر ماوە, ئێوە تەسەور ناکەن بوونی ئەم کاراکتێرە ئاڵۆزەی نێو بوفی کور (کە من پێم وایە زۆر کەس خوێندوویەتیەوەو کەم کەس لێی تێگەیشتون) لە بنەڕەتدا ناکۆکی لە گەڵ کاراکتێرە ڕاستەقینەکانی نێو کۆمەڵگەدا هەیە؟

و. تۆ خۆت بەباشی وەڵامی خۆت دایەوە, من دڵنیام جەنابت بە قووڵی لەم مەسەلە گەیشتووی، بەڵام ئێستا کە دەتەوێ من بۆ خوێنەران بدوێم، منیش بەخراپی نازانم, ڕاستە سادق هیدایەت ئێرانی بوو، بەڵام ژیانی ڕاستەقینەی لە فەرەنسەدا بە سەر برد. مرۆڤێکی زۆر مۆدێرن بوو، باش شارەزای ئەدەبی فەرەنسی بوو، کاریگەرییەکی گەورەشی لە کافکا وەرگرت, بە تایبەتی کتێبی "مەسخ"ەکەی, هیدایەت تووشی پێک دژبوون هاتبوو, ناتەبا بوو لەگەڵ ئەو کۆمەڵگە نەریتییەی کە تیای دەژیا، دواتر چووە ئەولا و ئەوێشی بینی. هۆشێکی زۆر پێشکەوتووانەو داهێنەرانەی هەبوو، تەنانەت هێندێ زەینیەتی ئێرانی کۆنیشی هەبوو. مەیل بۆ سەردەمێکی زۆر کۆن، کولتووری هیند. بوفی کور دیاردەیەکی ئاورتەیە، ئاورتە لە نێو ئەدەبیاتدا ڕوو دەدا. لە پڕێکدا بەرهەمێکی ئاورتە دەخولقێنێ. بوفی کور لە نێو کۆمەڵگە داخراوو نەریتییەکاندا سەرهەڵ دەدا، دەبێ وەک ئاورتەیەک تەماشای بکەین، نەک وەک قاعدە، چونکە قاعدەش نییە، لەبەرئەوەی هیدایەت خۆی بەرهەمی ڕیالستی بە هێزی هەیە، لەپاڵ بوفی کوردا حاجی ئاغاشی هەیە. بوفی کور ئاکامی مۆدێرنیزمی ڕاستەقینەیە، ئەم مۆدێرنیزمە لە ناخی هیدایەتدا بوو، ئێستا زۆر کەس خەریکە لاسایی دەکەنەوە، کابرا مودێرن نییە بەڵام دەیەوێ شتێکی وەک بوفی کور بەرهەم بێنێ. نەخێر ئەمە ناکرێ. هیدایەت لە نێو کۆمەڵگەیەکدا ژیاوە کە نەیتوانیوە لەگەڵ کەس قسە بکا، بەڵێ نەیتوانیوە، ئەو لە نێو کۆمەڵگەیەکی مۆدێرندا دەژیا. دوایی چۆتە نێو کۆمەڵگەیەکی نەریتی، لەگەڵ کێ قسە بکا. ڕێگەیەکی دیکەی نەبوو جگە لەوەی لە گەڵ سێبەری خۆیدا قسە بکا. بۆ ئەو کۆمەڵگەی واقیعی، ئەو پیرەپیاوە "کوڕو کەنفت"ە بوو کە لە بوفی کوردا نیشانی داوە. بەڵام ئەو کەسەی کە لە نێو ئەو کتێبەدا گفتوگۆی دەروونی دەکا، ئەڵێ: لە ژیاندا هێندێ ئازار هەن کە وەک خۆرە بە هێواشی ڕۆح لە تەنیاییدا ئەخون و ئەیڕوخێنن، ناکرێ ئەم ئازارانە بە کەس بڵێی و دەری بڕی. ئەمە ئیتر ئازارەکانی خۆی بوو. خودی خۆی، شەخسی هیدایەت، کە توشی ناتەبایی ببوو، ناتەباییەک کە دەیبینێ و هەرئەمەش کوشتی.

پ. داوای لێبوردن ئەکەم، لێرەدا قسەکەت پێ ئەبڕم، دستۆیەڤسکی لە "تاوان و سزا"دا لە ڕاستیدا ڕۆمانێکی نووسی کە دوایی دەرونشیکارەکان هاتن و ڕاڤەیان بۆ کرد، تەسەور ناکەی بۆ نوڤلێتێکی وەک بوفی کور واباشتر بێت کە لە جیاتی ئەوەی ڕەخنەگرێک ڕاڤەی بکا، دەرونشیکارێک لێی بکۆڵێتەوە. بە سەرنجدان بەو قسە سەرەتاییەی خۆی پێویست ئەکا دەورنشیکارێک بێت و کاراکتێرو دەروون و ئەم زەینە ئاڵۆزەی هیدایەت بە پێی ئەو بەرهەمەی شیکاری بکا. واتە خوێنەرێکی ئاسایی نەبێ و ئەو خوێنەرەی ئەو سەردەمە نییە ، خوێنەری ئێستایە کە هەلومەرجەکەی گۆڕاوە؟

و. لە دنیای مۆدێرندا ئەم کارە ئەکرێت، کەسانێک کە شارەزاییەکی زۆریان لەبارەی بۆ ئەم بەرهەمانەوە هەیەو دەرونشیکاری گەورەن کاری دەروناسییان بۆ دەکەن. کۆمەڵناسان دێن و کاری کۆمەڵناسانە لە سەر ئەمجۆرە بەرهەمانە دەکەن. ئەمە چ

کۆمەڵگەیەکە بەمجۆرە چۆکی داداوە. لە ڕوی هونەریشەوە بوفی کور زۆر بەهێزە، لە ڕۆژئاواش شیتەڵکاری ئەکەن. پێویستە ئێمە ئەمجۆرە بەرهەمانە تاوتوێ بکەین، بەڵام بەداخەوە ئێمە ڕەخنەگرمان نییە, بە هەرحاڵ ئەمە ڕەخنەگرێکی گەورەی گەرەکە, ڕەخنەگرێك کە بەڕاستی دەسەڵاتی بە سەر ڕەخنەدا هەبێ, بۆ نموونە کەسانی وەك ، لۆنا چارلسکی، بلینسکی، جۆرج لۆکاچ یا ڕەخنەگری مەزنی دیکە کە لە جیهاندا هەن، دەتوانن کار لە سەر ئەم بەرهەمە بکەن. ئێمە لە ئێراندا ڕەخنەگرمان نییە کە بە شێوەیەکی بەرین و فرەلایەن لەم بەرهەمە بکۆڵێتەوە.

پ. ئاغای یاقووتی پێم خۆشە پرسیارێکی دیکە بکەم. سروشتییە کە شوناس لە نێو هەر نەتەوەیەکدا یەکێکە لە باسە بنچینەیی و بنەڕەتییەکان بۆ پێناسەکردنێکی نوێی خود و کاراکتێری کۆمەڵایەتی و کولتوری و مێژوویی مرۆڤ. لە بنەڕەتدا تاکەکانی هەر نەتەوەیەك خاوەن زەینییەتێکن کە ئەم زەینییەتە خەسڵەتەکانی کولتورو مێژووی خۆ ی وەرگرتووە, دەمەوێ بڵێم تاکی کورد خاوەن زەینیەتێکی کوردییە، ئەمە لە نێو بەرهەمەکانی بەڕێزتاندا دەردەکەوێ. بەڵام نووسین بە زمانی فارسی چەندە ئەتوانێ نزیك بێتەوە لەم دنیا پڕ ئازارو پڕ مەینەتیانە، ئایا ئەم زمانە لە نووسینەکانی بەڕێزتاندا زۆرجار نەیخستونەتە گومانەوە کە مادەم تۆ بە کوردی بیر ئەکەیتەوە ڕەنگە نەتوانی بە تەعبیرێکی فارسی باس لەم ئازارو مەینەتییە بکەی؟ باس لەم جیاوازییە چینایەتییە بکەی، باس لەم ئاڵۆزییەی دەرونی ئینسانی کورد بکەی, بە کورتی ئایا لەم تەعبیرکردنانەدا کێشەت بۆ نەهاتۆتە پێش؟

و. من هەرگیز تووشی ئەم پێکدژبوونە نەهاتووم, تەنانەت بە قەد نووکە دەرزییەکیش لە بەکارهێنانی زمانی فارسیدا خۆم بە بێ توانا نەزانیوە، بە هیچ شێوەیەك. چونکە من مرۆڤێکی کوردم. یانی دایکم کوردە، باوکم کوردە، ژنەکەیشم کوردە. لە بنەڕەتیشدا لە نێو ئەم فەزاو کولتورەدا دەژین. فەزای پەروەردەی زەینی و کولتوری من فەزایەکە کولتوری کوردە، فولکلۆری کوردە، ئەو کەسەی کە شوناسێکی کوردی هەیە، ئەم فەزایەی پڕ کردۆتەوە. لە ڕاستیدا زەینییەتی من بەگشتی ڕەنج و ئازارەکانی میللەتی کورد و ژیانی ئەوانە، بۆ من تەنانەت پرسیاریش نەهاتۆتە پێش کە بە زمانی کوردی بنوسم یا بە زمانی فارسی بنووسم ڕەنگە سەرکەتوو نەبێ. من بەپێچەوانەوە بیر ئەکەمەوە، من ئەڵێم ڕەنگە کەسێك کورد بێت، چیرۆکنووس یان نوسەریش بێت، بەڵام نەتوانێ ژیان و مرۆڤی کورد و شوناسی کوردی نیشان بدات. دەبێ بە دروستی لە مەسەلەکە ورد بینەوە، بەو مانایە کە ئەمە ئەگەڕێتەوە بۆ توانایی و دەسەڵات بەسەرداشکانی نوسەر، من مەسەلەی زمان ناکێشمە نێو ئەم مەسەلەیەو پێم وانییە کاریگەری دابنێ. هەڵبەت کاتێك ئەڵێم کاریگەری نییە، لێکدانەوەی خراپی لە سەر نەکرێ، بۆ وێنە نوسەرێکی بەتوانای نێو کوردستانی عێراق یا سوریە یاخود تورکیە یان ئێران، دەتوانێ بەرهەمی بە هێز خەلق بکات. نوسەرێکی بێ توانا، ئەگەر کوردیش بێت و بە زمانی کوردیش بنووسی، یان تەنانەت (بە کوردیش) بیر بکاتەوە، گومانی تێدا نییە کە بەرهەمێکی لاواز بەدەستەوە دەدا. بە ڕای من ئەمە هیچ پێوەندییەکی بە زمانەوە نییە. من هەرگیز نەمویستووە خۆم وەك کوردێك بناسێنم، چونکە کوردم، ئیتر پێویست ناکات، وەك ئەوە وایە کە من قژم هەیە. من زیاتر لە پەنجا ساڵە لە کرماشان دەژیم، یانی دەرنەکەوتووم. لە کوردستان ئەولاتر نەچووم کە هەست بە بێگانەیی بکەم. بۆ نموونە ئەگەر من لە بەلوچستان بژیامایە و جارناجار سەردانی کوردستانم بکردایە، ئەگەر بەرگرییەکی گەرم و گوڕیشم بکردبایە، بەرهەمەکەم بەرهەمێکی سادە و ڕواڵەتی و تەبلیغاتی دەبوو. من بڕوام وایە هەرکەس لە هەر کولتورێك بێت, جا ئەو کلتورە کلتوری کورد یان فارس یاخود بەلوچ و هتد بێت کاتێ مرۆڤ پێی بێگانە بێت، تەنانەت ئەگەر بە زمانی (زگماکی)ش نووسیبێتی، بەرهەمێکی کرچ و کاڵ و لاواز دەردەچێ. هێندێ نوسەری کوردمان هەیە کە بۆ نموونە سی ساڵە پێی نەناوەتە کرماشان، لە شوێنێکی دیکەو لە نێو کولتورێکی دیکەدا ژیاوە، هەست و ئیحساسی زۆر کەمڕەنگە. کارەکانی کاری تەبلیغاتییە. بەڵام من وانیم, من هێشتا لە نێو ئەم کولتورو خەڵکەدام, ئێستا بەرەو شەست ساڵی ئەچم, هەموو ژیانم لە نێو ئەم کولتورو ئەم زەینیەت و خەڵکەدا تێپەڕاندوە. هیچ بۆم سەخت نییە کە بە فارسی ئەنووسم. ئەگەر دوایین بەرهەمم (ئەفسانەی سیرەنگ) بخوێنیتەوە، بە گیا و کێوو بەرد و مرۆڤ و پێوەندییەکانیدا بۆت دەردەکەوێت هەر هەمووی فەزایەکی خۆماڵی کوردییە.

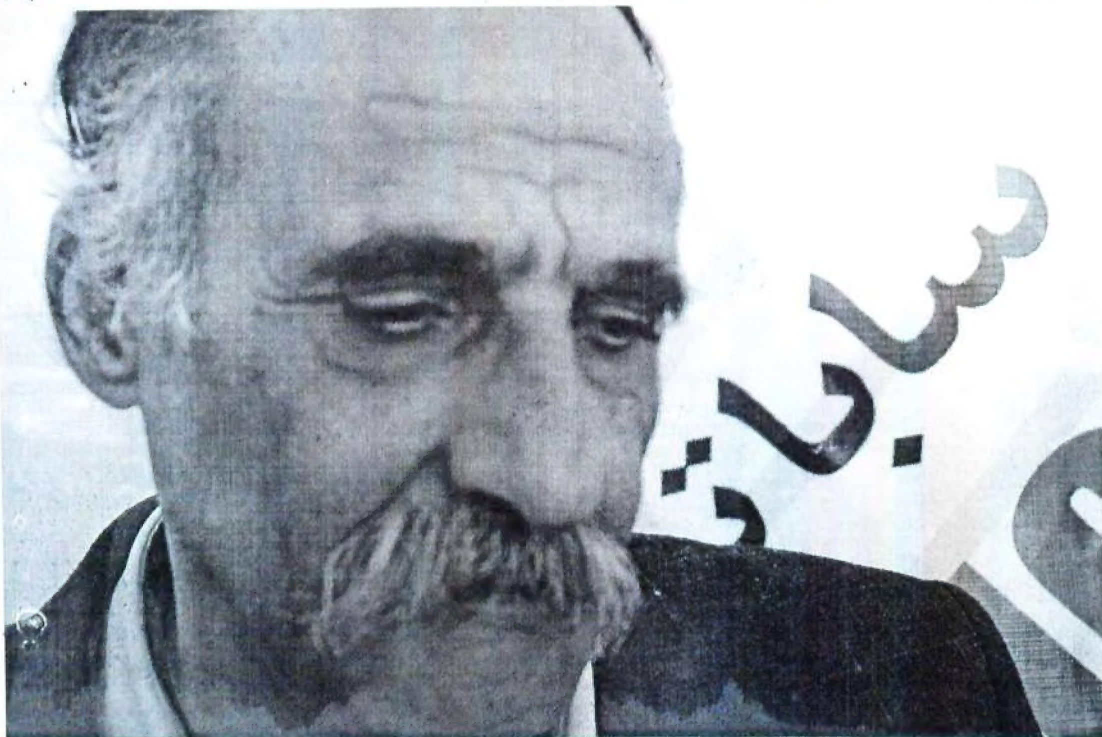
پ. بە هۆی ئەوەی کە بەڕێزتان بە فارسی ئەنووسن، و خوێنەرانت لە ئاستی کۆمەڵگەی ئێراندا بێگومان ئەبێ زۆر بێت. تۆ فەزای کومەڵایەتی کوردی بە زمانی فارسی نیشان دەدەی، تۆ خۆت چۆن تێگەیشتووی، ئایا ئاستی خوێنەرانت لە دەرەوەی کۆمەڵگەی کوردی و لە دەروەی کرماشان چۆن دەبینی، واتە لە تاران و مەشهەد و شیراز لە نێو کۆڕ و کۆبوونەوەی ئەدەبی ئێرانیدا ئەم فەزا کوردییەی نێو چیرۆك و ڕۆمانەکانت چەندە لە ڕووی نزیك کردنەوەی خوێنەرێکی فارس لە گەڵ کۆمەڵگەی ئێوەدا کاریگەری داناوە؟

و. من بۆ وەڵامی ئەم پرسیارەتان دەمەوێ ئەوەت بۆ بگێڕمەوە کە دوو ڕۆژ بەر لەوەی بێم بۆ سلێمانی، تەلەفونی ماڵەوە زەنگ لێدا، دیم یەکی لە دەشتستانەوە، نازانم بە تەواوی دەشتستان لە

کوێیە لە فارسە؟ (هاوڕێیەکی لە بووشەهر) زەنگی بۆ لێدامو دەڵێ ڕۆمانی "دهقانان". دیارە ڕۆمانی دهقانان، ژیانی خەڵکی کوردە، لە ساڵەکانی ٤٢ی هەتاوی کە ڕیفۆرمی زەوی‌و زار لە ئێراندا ڕوو دەدا، لە یەکێك لە ڕۆمانەکاندا باسی دەکرێ‌و ڕەخنەگرانی نێو ئێران کە مامۆستای زانکۆشن، لە سەر ئەم کتێبە تەئکیید ئەکەن‌و وەك بەرهەمێکی چاك بەرگری لێ دەکەن. زۆر سەرنجڕاکیشە، ئەم کەسە کە تەلفۆنی کرد، باسی کاریگەری ئەم ڕۆمانەی بۆ کردم. کتێبەکانی من کە چاپ دەبن، (چ دوێنێ‌و چ ئەمڕۆ) کە دوایین کتێبەکانم ئەوپەڕەکەی حەفتەیەك ماوەتەوە. یانی بە خێرایی دەفرۆشرێ، بێ ئەوەی پڕوپاگەندەی بۆ بکەم، نە کەس پشتم بگرێ، نە دەزگایەکی پڕوپاگەندەم هەبێ، بگرە هیچ کەس پێی وا نییە کە من ئێستا زیندووم. بێ ئەوەی خۆم تەنانەت یەك وشەشی لە سەر بڵێم بە خێرایی ئەچێتە نێو کۆمەڵگەی کوردەواری‌و کۆمەڵگەکانی دیکە، خوراسان، شیراز، ئەوانە لە ڕێگەی بەرهەمەکانی منەوە تەواو لە گەڵ ژیانی خەڵکدا ئاشنا بوون‌و تەنانەت لە سەردەمێکدا کە ڕۆمانی دهقانان‌و پێش لەوەش "چراغی بر فراز مادیان کوە"، هەر ئەم بەرهەمانە بوونە هۆی ئەوە کە ئەوان لە گەڵ خەڵکی کورددا ئاشنا بن. کتێبی "چراغی بر فراو مادیان کوە" کە ناوی سەرکێشێکی کوردە کە ناوی ئەسڵیشی (حاجی باجلان)ە. کەسێتییەکە وەك بنهور. سەرکێشێکی تایبەتمەند بوو، واتە دوای قازانجی خۆی نەکەوتبوو، دەچوو بە زۆری چەك سەروەتی لە دەوڵەمەندان وەردەگرت‌و بە سەر هەژاراندا دەیبەخشییەوە. خۆیشی هیچی نەبوو، ئێستا وێنەیەکی ئوستورەیی لێ دروست بووە. کورد بوو، من کردمە پاڵەوانی ئەم کتێبە. تەواوی کۆمەڵگەی ئێرانی وا لێکرد کە لە گەڵ خەڵکی کورددا هاوخەمی بنوێنن. جا ئەمە زۆر کاریگەرە.

پ. ئاغای یاقووتی ڕاستییەکەی پرسیاری زۆرم لە مێشکدایە، بەڵام زۆر ماندووم کردی، ئەم گەشتە ئەدەبییەی بەڕێزت‌و دۆستان‌و ئوستادانی ناوچەی کرماشان بۆ هەرێمی کوردستان چۆنی هەڵ ئەسەنگێنێ، ئایا لە ڕووی ڕۆحی هەست‌و ئیحساسەوە چی لا دروست کردون‌و دەتوانن تەعبیری لێ بکەن؟

و. ڕاستییەکەی ئەم پێوەندییانەی نێوان بەشە جۆراوجۆرەکانی کوردستان بە کولتوری جیاوازەوە بێگومان لە سەر زەینییەتی هەردوولا کاریگەری دادەنێ، ئەم گفتوگوو هەڵس‌وکەوت‌و پێوەندییانە دەبێتە هۆی ئاشنایی زیاترو تەنانەت دەوڵەمەندبوونی کولتوریی زیاتر، من بەڕاستی زۆر خۆشحاڵم، شتێکیش بڵێم، (شاهیدیشم هەیە) من بە هیچ شێوەیەك بەشداری لە فستیڤاڵەکانی ئێران‌و کۆڕە ئەدەبییەکانی هیچ شوێنێکدا ناکەم، من کە بەشداریم لە فستیڤاڵی بانەدا کرد، تەنیا لەبەرئەوە بوو کە فێستیڤاڵی بانە بوو، ئێستەش لە بەر ئەوەی کە ئێرە سلێمانییە، پایتەختی کولتوری کوردستانی ئازادە هاتووم، ئەگینا خزاومەتە سووچی

ماڵەوەو هەر لەو گۆشەگیرییەدا شتەکانی خۆم ئەنووسم. بۆیەش هاتم, چونکە بیستم دۆستان لە سلێمانی گلەییان هەیە، ئەم قسەیە گەیشتەوە گوێم کە هۆی چییە نایەم، منیش وتم تا نەمردووم بێم بۆ ئێرە.

مانی: هەر بژیت, بەهیوای ئەوەی لە دەرفەتی تردا بتوانین وتووێژی زیاتر ئەنجام بدەین، زۆر سوپاست دەکەین.

یاقوتی: منیش هیوای سەرکەوتنتان بۆ دەخوازم.

تێبینی:

١. بۆ دیاری کردنی تەوەرەکانی ئەم گفتوگۆیە کاك جەلیل ئازادیخواز یارمەتی داوم، سوپاسی دەکەم.

٢. ئەم دیمانەیە، سەرەتا بە تایبەتی بۆ ڕۆڤار بە شێوەزاری کەلهوڕی ئەنجامدراوە، پاشان کراوە بە سۆرانی.

٣-فۆتۆکانی ئەم بابەتە بە کامێرای سەلام مستەفا گیراون.

42

Rovar

A Newspaper Size Magazine

